

62710

U.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

Hz. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ANNE KİMLİĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hilal ÇELİKKOL

BURSA-1997

U.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

Hz. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ANNE KİMLİĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN:
Prof. Dr. M. ALİ SÖNMEZ

HAZIRLAYAN:
Hilal ÇELİKKOL

BURSA-1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1
A- Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
B- Araştırmanın Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA KADIN VE ANNE

A- TARİH SÜRECİNDE KADIN VE ANNE	6
1. Eski Çağlarda Kadın ve Annenin Konumu	5
2. Türklerde Kadın ve Annenin Konumu	10
3. Cahiliye Devrinde Arap Toplumunda Kadın ve Annenin Konumu	14
B- İLAHİ KİTAPLARDA KADIN VE ANNE	17
1. Tevrat'ta Kadın ve Anne	18
2. İncil'de Kadın ve Anne	20
3. Kur'an'da Kadın ve Anne	21
C- KADINI ANNE OLARAK DEĞERLENDİRME	24
1. Ana Kelimesinin Tanımı ve Mahiyeti	24
2. Kadının Tabii ve Fitri Vazifesi	24
3. İslamın Kadını Anneliğe Teşviki	29
4. Anneliğin Engellenmesi ve Doğum Kontrolü	29

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET IŞIĞINDA İSLAM'DA ANNELİKTEN KAYNAKLANAN TEMEL PRENSİPLER

A- HAKLARI	34
1. Hakkın Tanımı ve Mahiyeti	34
2. Hidâne Hakkı	34
a) Hidâne'nin Lügat ve Istilahî Tanımı	34
b) Hidâne'nin Mahiyeti	35
c) Hidâne'de Annenin Öncelik Hakkı	35
d) Medenî Hukukta Hidâne	37
3. Nafaka ve Mesken Hakkı	38
a) Nafakanın Tanımı ve Mahiyeti	38
b) Kadının ve Annenin Nafakası	39
c) Çocukların Nafakası	39
d) Kadın ve Annenin Mesken Hakkı	40
e) Medenî Hukukta Nafaka ve Mesken	40

II

B- GÖREV VE SORUMLULUKLARI	41
1. Doğum Öncesi Görev ve Sorumluluklar	41
2. Doğum Sonrası Görev ve Sorumlulukları	43
3. Bebeğin Beslenmesi: Emzirme	47
a) Anne Sütü ve Üstünlüğü	47
b) Emzirmenin Önemi	48
c) Emzirmenin Anne ve Çocuk Açısından Psikolojik Boyutu	51
d) Emzirmenin Hukukî Boyutu.....	52
e) Süt Annelik Kurumu	55
4. Çocuğun Terbiye ve Eğitimindeki Görev ve Sorumlulukları.....	56
a) Kişilik Gelişimindeki Rolü	57
b) Davranış Alışkanlıklarının Kazandırılmasındaki Rolü	59
c) Örnek Olarak Anne.....	60
C- ANNE SEVGİSİ	62
1. Annenin Çocuklara Karşı Sevgi, Şefkat ve Merhameti.....	62
2. Sevgi, Şefkat ve Merhametin İzharı ve Şekli.....	65
3. Çocuklar Arası Sevgide Adalet ve Eşitlik	67
4. Sevgi Yoksunluğu ve Kimsesiz Çocuklar	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMDA ANNEYE KARŞI TUTUMDAKİ TEMEL PRENSİPLER

A- ANNEYE İYİLİK VE İHSAN	76
1. İyilik ve İhsanın Fazileti	76
2. İyilik ve İhsanın Şekli ve Âdâbı	78
3. Anneye Öncelik Tanımak	83
B- ANNEYE İTAAT	85
1. İtaatin Ölçüsü	85
2. İtaatsizliğin Cezası	87
C- ANNEYE SEVGİ VE SAYGI	90
SONUÇ	93
BİBLİYOGRAFYA	95

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev:	: Çeviren
D.V.A.	: Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
M.E.B.	: Milli Eğitimi Basımevi
Md.	: Madde
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
T.M.K.	: Türk Medeni Kanunu
ts.	: Tarihsiz

ÖNSÖZ

Toplumların temelini teşkil eden ailedir. Aileyi oluşturan bireyler ise anne-baba ve çocuklardır. Her birinin farklı rolleri, hak ve görevleri, değerleri vardır. Hızla gelişen teknoloji, sanayî hamleleri çağımız insanına maddî alanda refah, ekonomik özgürlük ve bağımsızlık kazandırırken, toplum yaşamını temelden etkileyen değişimleri de beraberinde getirmiştir. Toplumların kültürleri ve bireylerine yüklediği roller değişmiş, bu değişme ailenin yapısını ve değerlerini de etkilemiştir.

Modern uygarlık yükselip, sanayi devrimi gerçekleştirilirken aile kurumunu gerçek kılan değerler tüketilmiştir. Ortaya çıkan yeni aile türleriyle, aile bireylerinin değerleri ve rolleri alt üst olmuştur. İnsanın kişiliği modernizmin getirileriyle parçalanmış, bin bir karakter kazanmıştır. Kimlik bunalımıyla karşı karşıyadır insan. Bu bunalımdan kurtuluş insanları gerçek ve aslı kimliklerine döndürmekle mümkündür.

Kendi öz benliğinden uzaklaştırılan kadın, gerçek kimliğine kavuştuğunda birçok sorun kendiliğinden hallolacaktır kanaati ve M. Ali Sönmez Bey'in de işaretiyle tezimize konu olarak "Hz. Peygamberin Sünnetinde Anne" mevzuunu seçtik. Bir giriş ve üç bölümden oluşan tezimizin, giriş bölümünde böyle bir çalışmayı tercih sebebimiz ve başvurduğumuz kaynakların kısa bir değerlendirmesini yaptık.

Birinci Bölüm'de asr-ı saadet devrine kadar olan tarih sürecinde kadının ve annenin konumunu, genel hatlarıyla belirlemeye çalışıp annelik kavramı ve kadının annelik yönünü açıkladık.

İkinci ve üçüncü bölümde İslam'da annelik kurumuyla ilgili temel prensipler üzerinde durduk. Sünnetin ışığında annenin kimliği oluşturmaya çalıştık.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapıp bazı önerilere yer verdik.

Araştırma esnasında rehberlik ve eleştiriler ile desteğini esirgemeyen, tezi baştan sona tetkik edip bugünkü Őekle gelmesinde büyük katkıları bulunan muhterem hocam Prof. Dr. M. Ali Sönmez Bey'e, yakın ilgi ve desteğini gördüğüm diğer hoca ve arkadaşlara, annelik duygu ve anılarını, sırlarını anlatan dostlara en içten teŐekkürlerimi sunmayı bir borç addediyorum.

Bu mütevazı çalışmanın gözden kaçan eksiğinin olacağı muhakkaktır. Kadın ve annenin problem ve beklentileri konusunda yapılacak çalıŐmalara katkıda bulunması dilek ve temennimizdir.

Hilal ÇELİKKOL

YeŐil - BURSA

GİRİŞ

A- Araştırmanın Konusu ve Amacı

İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.¹ İnsanı diğer bütün yaratılmışlardan ayıran, Allah'tan aldığı kutlu emaneti yüklenmeyi kabullenmesidir.² Kadın ise eşref-i mahlukat olarak yaratılan insan³ bütününün yarısıdır. İslam inancına göre aynı özden yaratılan⁴ kadın ve erkek eşit ama farklı cinslerdir. Bu farklılık birini yüceltirken diğerini de küçültmez. Her ikisi de tek başına mevcut özellikleriyle birbirini tamamlarken, nikah akdiyle toplumun en küçük birimi olan aileyi oluştururlar. Aileye büyük önem veren İslam Dini, ayet ve hadislerle insanları aile birliğini oluşturmaya teşvik ederken, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklarını da belirler.

Kadın ve erkekteki yaratılıştan gelen fizyolojik özellikler farklı rolleri ve sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Fiziksel yapısı gereği kadını doğrudan ilgilendiren ve hayatını etkileyen anneliğidir. Kadının anneliği, tesadüf ve gelişi güzel alışkanlıklarla birbirini tekrarlayıp giden, önemini ve anlamını yitiren bir işlev midir?

Annelik, durup dinlenmeden çalışılan, günde yirmi dört saat süren sürekli bir iş midir? Kadının özel yeteneklerini körelten, sosyal hayata ve toplumsal faaliyetlere kapılarını kapatan, çevresinden koparıp soyutlayan, dünya ve çevresinde olup biten gerçeklere kulaklarını tıkatan, sorgulayan kişiliğini kaybettiren bir tabu mudur?

Annelik, tek başına bir sevgi ve salt bir iyilik midir? Kadına cennet kapılarını açıp, ayakları altına serecek olan nasıl bir anneliktir.

Hem ülkemizde hem de dünyada bu konuda pek çok şey söylenmiş, yazılmış ve çizilmiştir. Özel günler, haftalar ve hatta yıllar düzenlenmiş, konu ile ilgili problemler ortaya konmuş ve tartışılmıştır. Günümüzde bu konuda birçok eser de mevcuttur. Ancak

¹ Bakara (2) 30; En'am (6) 165; Yunus (10) 14, 73; Neml (27) 62; Fاطر (35) 39; Sâd (38) 26.

² Ahzab (33) 72.

³ Bakara (2) 34; A'raf (7) 11, 172, 173; Hicr (15) 29, 30; İsrâ (17) 61, 62, 70; Tâhâ (20) 55; Tegâbun (64) 3; Tin (95) 5.

⁴ Nisâ (4) 1.

bunların bir kısmı ilmî ciddiyetten uzak, bir kısmında ise kadın, kadın-erkek eşitliği, kadının eşine karşı görevleri, ilmihal bilgileri ve çocuk eğitimi işlenmiştir. Tezimin adıyla çakışan Muhammed es-Seyyid Muhammed ez-Zâbelâvî'nin "el-Umûme fî'l-Kur'ani'l-Kerim ve's-Sünneti'n-Nebeviyye" adı eserinin çevirisi olan "Kur'an ve Sünnette Annelik" adlı bir çalışma da mevcuttur.

Bu çalışmada kız çocuğunun eğitimi, kadının örtünmesi, evliliği, eş seçerken kadında aranması gereken vasıflar, süt emzirme, boşanma, kadının çalışması ve kadın-erkek eşitliği işlenmiştir. Eserde kadının annelik yönünden ziyade, kadınlık yönü ön plana çıkmıştır.

Bizim gayemiz söylenenleri tekrarlamak yerine tarihten günümüze kadının annelik yönünü ortaya koymak ve anne olmasının ona kazandırdıklarını gözler önüne sermektir. Ancak annenin çocuk terbiyesindeki rolü ile anneye iyilik ve itaat, üzerinde çok çalışılmış bir konu olması sebebiyle kısa geçilmiştir. Bu çalışma ile Hz. Peygamberin sünnetinde annenin konumu mevcut kaynaklardan istifade ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden çalışmamızın pek çok probleme ve bu konudaki tartışmalara çözüm olacağını ummaktayız. Çünkü konuyla ilgili pek çok tartışma ve problem, Hz. Peygamber dönemindeki durumun net olarak bilinmemesinden ve birçok yanlış uygulamanın İslam'a mal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmamızın amacı; öncelikle Hz. Peygamber'in döneminde annenin konumunu belirlemektir. Ancak doğrudan konuyla ilgili yeterli malzeme bulunmadığı için, dolaylı malzemelerden istifade edilerek neticeye varılmak istenmiştir. Buna rağmen, bazen konular tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır.

Araştırmamız "Hz. Peygamberin Sünneti"yle sınırlı olduğundan sünnetteki malzeme tetkik edilerek süzgeçten geçirilmiş, annenin sünnetteki kimliği ortaya konmak istenmiştir. Anne olan kadının, teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği yirminci yüzyılda karşılaştığı ferdi ve toplumsal sorunlara yer verilmemiştir. Bu sorunların tespitinde ve çözümünde sosyoloji ve psikoloji ilimlerine olan ihtiyaçtan dolayı uzmanlarına bırakılmıştır.

B- Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın en önemli ve temel kaynağı, bizzat Hz. Peygamber devrinde yazıyla tespit edilmiş olan Kur'an'dır. Ancak anneyle ilgili bir konuyu her zaman açık ve net olarak Kur'an'dan anlamak ve ortaya koymak mümkün değildir. Bu sebeple konuyla ilgili ayetlerin tefsirlerine özellikle sünnetle ilgili malzemelerin bol olarak bulunduğu Taberî, (310/922) Kurtubî, (671/1272) İbn Kesir (774/1372)'in tefsirlerine ve Vahidî (468/1076)'nin Esbâbu'n-Nüzûl'una müracaat ettik.

Çalışmanın ikinci temel kaynağını hadis külliyyatı oluşturmaktadır. Sıhhatleri itibariyle şöhret kazanan Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra hicri ikinci asırda kaleme alınan ve hadislerin yanında sahabe ve tâbiundan gelen âsâr'ı da zikretmesi sebebiyle önemli bilgiler ihtiva eden Mâlik b. Enes (179/795)'in el-Muvatta' isimli eserinden ve aynı üslupla yazılan Abdürrezzâk b. Hemmâm (211/827)'in el-Musannaf isimli eserinden istifade ettik.

Buhârî (256/870) kitabın hacmini kabartmama endişesi⁵, Müslim (261/874) yalnız sıhhatinde icmâ olanları yazma⁶ gibi sebeplerle pek çok sahih hadisi eserlerine almadıklarını ve sahih hadislerin de kitaplarına aldıklarından ibaret olmadığını belirtmektedirler.⁷ Buradan hareketle Hakim en-Neysâbûrî (405/1014)'nin el-Müstedrek'ini ve Zevâid kitaplarını inceledik. Hadisleri anlama ve izahta bulunmak için şerhlerine de müracaat ettik.

Kütüb-i Sitte dışındaki hadis külliyyatından istifade ederken, hadisin sıhhat durumuna ve cerh alimlerinin verdiği hükümlere dikkat ettik. Alimlerin büyük bir çoğunluğu, akaid ve ahkam konularının dışında zayıf hadisle amelde müsamaha göstermişlerdir.⁸ Suyûtî'nin naklettiği "Alimlerin hüsnü kabul gösterdiği bir hadis, sahih

⁵ Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Mısır 1966, I, 98; Irâkî, Zeyneddin b. Abdurrahman, et-Takyîd ve'l-İdâh, Beyrut 1993/1413, s. 30.

⁶ Bâbanzâde, Ahmed Naim, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarfih Tercemesi Mukaddimesi, D.İ.B., Ankara 1984, I, 221; Irâkî, a.g.e., s. 30. Suyûtî, a.g.e., I, 98.

⁷ el-Makdisî, Ebû'l-Fadl b. Tahir, Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte, Beyrut, 1984/1405, s. 20; Bâbanzâde, a.g.e., I, 66, 222.

⁸ Bilgi için bkz. el-Bağdâdî, Ahmed el-Hatib, el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâye, Mısır 1972, s. 212-213; Suyûtî, a.g.e., I, 298-299; et-Tehânevî, Zafer Ahmed, Yeni Usul-i Hadis, (çev: İbrahim Canan) İzmir 1982, s. 89-94; es-Salih, Subhî, Hadis İlimleri ve Istılahları (çev: M. Yaşar Kandemir), Ankara 1971, s. 168-170; Ahmed Naim, a.g.e., I, 343.

senedden mahrum bile olsa sıhhatine hükmedilir.”⁹ sözünden aldığımız cesaretle çalışmamızda ahkama taalluk etmeyen konularda zayıf hadislere de yer verdik. Dipnotlarda da hadisin zayıflığını belirttik. Ancak râvileri hakkında “kezzâb”, “metrûk”, “müttehemün bi'l-kizb” gibi tabirlerle zaafiyet belirtilen hadislere yer vermedik.

Yine ilk yazılı kaynaklardan olan ve Hz. Peygamberin hayatını konu olan İbn İshak (151/768), İbn Hişam (218/833) ve İbn Sa'd (230/1201)'in eserlerini inceledik.

Kadınlara ilgili olarak yazılan Ahmed b. Hanbel (241/855) ve İbnü'l-Cevzî (597/1201)'nin Ahkâmu'n-Nisâ; İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1295)'nin Ahbâru'n-Nisâ; çocuklarla ilgili olarak yazılan Muhammed b. el-Usrûşenî (632/1235)'nin Câmiu Ahkâmi's-Sıgar ve el-Cevziyye'nin Tuhfetü'l-Mevdûd bi Ahkâmi'l-Mevlûd adlı eserini mütalaa ettik.

Fikhî konularda, Hanefi fikhını esas alıp, bazen de diğer mezheplerin görüşlerine yer verdik. Ülkemizde cari olan medenî hukukla da karşılaştırmalar yaptık.

Bu temel kaynakların dışında son asırda yazılan kadın, anne ve onunla direk olarak ilgili olan aile ve çocuk ile ilgili eserleri tetkik ettik. İncelediğimiz eserlerin bir kısmı konumuzun sınırları açısından istifade imkanı vermezken, bir kısmı da alıntı yapılmadığı için araştırma içerisinde zikredilmemiş, fakat bu eserlerde bize önemli görüş açıları kazandırmıştır.

Gerek muhteva ve gerekse teknik açıdan istifade edip, alıntı yaptığımız eserler metin içinde dipnotta ve araştırmamızın sonunda bibliyografyada gösterilmiştir.

⁹ es-Suyûfî, a.g.e., I, 67.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA KADIN VE ANNE

A- TARİH SÜRECİNDE KADIN VE ANNE

1. Eski Çağlarda Kadın ve Annenin Konumu

Hız. Adem ve Havva (a.s) ile başlayan insanlık tarihi boyunca, yaşam mücadelesinin kendine özgü şartlarından kaynaklanan sebeplerle erkek kadına nazaran daha etkin bir konuma geçmiş; ilahî öğretilerden uzaklaştığı karanlık ve kaos dönemlerinde kadın hiçbir hak ve değere sahip olmadığı gibi, asalak olarak değerlendirilen bir konuma itilmiştir.

Medenî kabul edilen eski toplamlarda kadın ve annenin konumuna bakıldığında çoğu zaman olumlu bir gelişme görülmez. M.Ö. IV. yüzyılda Mezopotamya'da kurulan Sümerlerde kadının, devlet hayatına bir etkisi görülmez. Kanunlarında siyasal hak ve sorumluluklara sahip olduklarına dair bilgilere rastlanmazken, ekonomik hayatta aktif bir rol oynadıkları görülür.¹ Kanunlarında kadınlara yer verilmesi itibariyle de diğer kavimlere örnek olmuş ve bu kanunlar geleneksel olarak devam etmiştir. Çok tanrılı ve üçlü sisteme inanan Sümerler de ikinci sırada kadın-ana bulunur. Toprak ve bereket tanrıçası olarak kabul edilir.²

Babil devri Hamurabi kanunlarında ise, aile hakları, kadınla ilgili kararlar, hamile kadına zararı dokunanlara verilecek cezalar, evlenmede ailelerin rızası şartı, annenin karşı koyması halinde evlenme mukavelesinin hükümsüz olacağı ve nikahın bozulacağı belirtilmiştir.³

M.Ö. II. yüzyıldan önce ve sonra Anadolu'da yaşayan Hititlerde kadınlar kanun maddelerinde yer almış, anneye oğlunu veya kızını aileden çıkarma veya yeniden kabul etme hakkı tanınmıştır. Devletin başı olan kraldan sonra en önemli ve yetkili kişi, "Tavannana" unvanını taşıyan kralın annesidir. Resmî ve dinî törenlerde protokol sırasında kraldan hemen sonra gelir. Fermanlarda ve andlaşmalarda imzası kralın imzası.

¹ Tosun, Mebrure-Yalvaç, Kadriye, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı. T.T.K.B., Ankara 1975, s. 260-265.

² İnan, Afet, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, M.E.B., İstanbul 1982, s. 17.

³ Tosun - Yalvaç, a.g.e., s. 267-270.

yanında yer alır. Asıl kraliçe, ancak kralın annesi öldükten sonra bu unvana ve yetkilerine sahip olur.⁴

Eski Hind hukukuna göre kadın, evlenme, miras ve diğer muamelelerde hiç bir hakka sahip değildir. Ancak bir erkeğin malı olarak değer ifade eder. XIX. yüzyıla kadar ölen eşinin arkasından yakılmaktaydı. Budizm'in kurucusu Buda, kadını önce dine kabul etmemiş, fakat dine kabul edilmesinden sonra da bunun Budist toplum için büyük bir tehlike olduğunu söylemiş ve Budizm'in yıkılışının müsebbibi olarak da kadın gösterilmiştir.⁵

Eski Çinlilerde kadın insan sayılmaz, ona ad takılmaz, kocasının kölesi kabul edilirdi.⁶ Mısır'da başlangıçta erkeklerle aynı haklara sahip iken Firavunun emriyle yine köleleştirilmişlerdi.⁷ Uygarlığın beşiği olarak gösterilen Yunan'da ise kölelerle bir tutuluyor, mitolojilerde övülen kadın, sosyal hayatta tüm kötülüklerin kaynağı olarak kabul ediliyordu.⁸ Eflatun "Kadın elden ele ortak mal olarak gezmeli"⁹ derken Aristo "Kadın yaratılışta yarım kalmış bir erkektir"¹⁰ der.

Eski Roma'da ise, kadın babasından kocasına aktarılan bir maldır.¹¹ Daha sonraki dönemlerde kadına bir takım haklar tanınmışsa da, eğitim eksikliği yüzünden bu haklarını kullanamamıştır.¹² Akıllarının eksikliği sebep gösterilerek, hukukî işlemlerde ehliyetsiz sayılmışlar ve bir vasî tarafından idare edilmişlerdir.¹³ Eski Yunan ve Roma mitolojisinde kadının güçlü ve etkili bir konumu olduğu¹⁴ ileri sürülse de, pratik hayatta kadın erkekten sonra gelen bir varlık olarak algılanmıştır.

⁴ İnan, a.g.e., s. 10-11.

⁵ Topaloğlu, Bekir, İslamda Kadın, İstanbul 1990, s. 16-17.

⁶ Arat, Nejla, Kadın Sorunu, İstanbul 1986, s. 25.

⁷ A.g.e., s. 26.

⁸ Heseidos, Theogonia, Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Pronetheus, Ankara 1968, s. 25.

⁹ Eflatun, Devlet, İstanbul 1971, s. 143.

¹⁰ Aristoteles, Politika, (çev: Mete Tuncay), İstanbul 1975, s. 8.

¹¹ Akarsu, Bedia, Modern Toplumda Kadın, İstanbul 1963, s. 11-12.

¹² Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın, İslamî Araştırmalar, Ankara 1991, c. V, sy. 4, s. 262.

¹³ Özcan, Karadeniz, Roma Hukuku, Ankara 1977, s. 176.

¹⁴ Özügürlü, Kurban, Evlilik Raporu, İstanbul 1995, s. 29.

Yahudilerin her sabah dualarında olan “Ezeli ilahımız, kainatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamd olsun.”¹⁵ sözleri ve kadını Hz. Adem’i aldattığından lanetli bir yaratık olarak görmeleri kadının konumunu belirler.

Hıristiyanlıkta ise, kadın haram meyveyi Adem (a.s)’e yedirerek cennetten kovulmasına ve böylece insan neslinin günahkar olmasına neden olmuştur.¹⁶ Hz. Meryem gibi temiz ve iffetli kalmak için birçok kadın kurtuluşu manastıra kapanmakta bulmuştur.¹⁷ Hıristiyanlık, kadın ve evliliği kötülemede o kadar ileri gitmiştir ki, birçok insanın evlilikten kaçmasına ve VI. yüzyılda Mason Meclisi’nde, kadının ruhu var mı yok mu tartışmalarına yol açmıştır.¹⁸ “Erkek kadından değil fakat kadın erkekten oluştu. Erkek kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı.”¹⁹ diyen St. Pavlos, Hıristiyanlığın kadına değer ve onur verdiğine dair iddiaları²⁰ çürütür.

İngiltere’de ise 19. yüzyıla kadar kadının insan olduğuna inanılmamakta, “şeytan” nazarıyla bakılmaktaydı. Murdar bir mahluk olduğu için İncil’e el süremezdi. Kral VIII. Henri’nin (1509-1547) devrinde çıkan bir kararla bu duruma son verilmiş ve kadınların İncil’i okuyabilmelerine izin verilmiştir.²¹

Bu korkunç zulüm ve aşağılanma altında ezilen kadının başkaldırısı, Feminizm hareketi olarak Batıda kendisini göstermiştir.

Tarih sayfaları karıştırılırken kadına karşı yapılan haksız muamelelerin pek çok örnekleri görülür. Sosyal hayatta değer vermedikleri halde, mitolojiler ilahlaştırılmış kadın izleriyle, ana tanrıçalarla²² doludur. Kendini doğurana saygı gösterdiği de

¹⁵ Okiç, M. Tayyib, İslamiyette Kadın Öğretimi, Ankara 1978, s. 7.

¹⁶ Tevrat, Tekvin 3.

¹⁷ Akdemir, a.g.m., s. 263.

¹⁸ Lewinsohn, Richard, Histoiree de la vie sexuelle, Paris 1957 (Akdemir, a.g.m., 263.)

¹⁹ İncil, Korintoslulara I. Mektup 11:8-9.

²⁰ Bebel, August, Kadın ve Sosyalizm, (çev: Başnur Malbu), Ankara 1966, s. 46.

²¹ Ogan, M. Raif, İslam Hukuku, İstanbul 1956, s. 71.

²² Erhat, Arza, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1993, s. 56, 183; Beauvoir, De Simone, Kadınlığın Kaderi, (çev: Canset Unan), İstanbul 1966, s. 48-50.

muhakkaktır. Eski çağlara ait yazıtlarda erkeklerin annelerine karşı sevgi duygularını son derece şairane bir ifade ile dile getirdikleri görülür.²³

«[.....]». O, bal gibidir [.....]. İkinci defa annemi bir simge ile tarif edeceğim. Annem, semanın yüksekliklerinde [.....]. O, yıldızdır. O, günün [.....]. O, mavi ebruü lapolislazuli taşıdır. [.....]. O, Babil şehrinin [.....]. O, kral kızının süslü mücevher kutusudur. O, saf gümüşten bir halka yüzüktür. O, şahane ritondur. O, kurşun yüzüktür. O, [.....]. O, altından yapılmış varaktır; gümüşün [.....]. O, boyunun üstünde titreşen, örgüden yapılmış gerdanlıktır. O, mavi lapislazuli taşından levhanın üzerinde yükselen, su mermerinden yontulmuş heykelciktir. O, işlenmiş bir fildişi plaket gibi ışıltı doludur. Bir üçüncü defa daha, bir simge ile annemi tarif edeceğim. Annem benim için ekin zamanının ilk suları, yağmur gibidir. O, bereketli hasattır, buğdayın [.....]. O, arzulanan bereket dolu bir bahçe gibidir. O, iyi şeylerle dolu, sulanarak beslenmiş bir çam ağacı gibidir.

«O, senenin ilk meyvesi, ilk ayın ürünüdür. O, bellenmiş toprak parçalarına dalga dalga sularını akıtan su yolu gibidir. O, Talun şehrinin balı, hurmasıdır, o, kayıkların(?) üzerinde gelir. Dördüncü defa, yine annemi bir simge ile ifade edeceğim: O, Akitum- yani sene bayramının bir adağı gibi, seyredilmek için bir tanedir. O, bolluk ve sevinç içinde gelen kral oğulları gibidir. O, zevkle birleşmiş sevinç gibidir. O, arzuya doyamamış seven kadın gibidir. O, bir mutluluk habercisidir [.....] esaretten annesine geri gelen oğul. Beşinci defa bir simge ile annemi tarif edeceğim. Annem [.....]'dir.»

Bu metin eski çağlarda annenin kadından daha özel bir yeri olduğunu göstermektedir. Kadınların toplum nazarında değerleri olmasa bile evladın gözünde anne her şeyden değerli ve yücedir. Toplumda hor ve hakir görülen kadın, anne sıfatını kazandığı zaman sınımsız gülüşü ve güzel yüzüyle kutsal bir varlık olur. Onu ve ona karşı duyulan sevgiyi anlatmaya kelimeler kâfi gelmez. Artık anne olan kadın, toplum içinde yerleşmiş kanun ve geleneklere ayak uyduran bir iyilik örneğidir.²⁴

²³ Darga, A. Muhibbe, Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul 1984, s. 95; Başlangıcı ve bazı kısımları kırık olarak ele geçirilen ve Hitit Literatürü arasında tek olan bu belgenin Türkçe'ye uygun gelecek şekildeki çevirisidir.

²⁴ Beauvoir, a.g.e., s. 114.

2. Türklerde Kadın ve Annenin Konumu

Türklerin İslamiyet'e girişlerinden önceki "Mitolojik Çağ,, ve daha sonraki "Yazılı Eser,, dönemi incelendiğinde, ailenin temelini teşkil eden kadın, destanlarda ve efsanelerde evin orta direği, erkeğin can yoldaşı ve hepsinden önemlisi mukaddes Türk çocuklarının annesi olmak gibi üstün meziyetlerden dolayı şeref, ahlak ve kahramanlık sembolü olmuştur. Kadın karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, ilahi bir nur huzmesi olarak iyiliği, güzelliği telkin eder. Bütün insanlığın atası olan bir "Kadın-ana"dan söz edilir. Yaratılış Destanı'nda Tanrıya yaratma ilhamını ve gücünü veren "Ak-Ana"dır.²⁵

Yazılı kaynaklarda kadının temel niteliği "Analık" ve "Kahramanlık"tır. Kutsal ve çok kıymet taşıyan haklara "Ana hakkı" dedikleri ve bunu "Tanrı hakkı" ile eşit tuttukları ve ne kadar kızmış olurlarsa olsunlar, insanların analarına karşı gelmedikleri görülür. Masallarda kahramanlar anadır. Analık yeteneği için Dede Korkut "Ağca sütün doya emziren analar" deyimini kullanır.²⁶ Bir insanın insan olabilmesi için ana sütünü emmesi gerektiği vurgulanır.²⁷ Kız evlada sahip olmak felaket ve şerefsizlik değildir. Hatta kız evlat sahibi olmak için dua edildiği görülür.²⁸ Oğuz Kaan Destanı'nda, kadına da yer verilir. Oğuz Kaan'ın annesine karşı kırgınlığı ve süt emmemesi şu sözlerle ifade edilir:

*Ey benim güzel anam, öğüdümü alırsan
Yüce Tanrıya tapar, eğer hakkı tanırırsan
O zaman memen alır, ak sütünü emerim
Bana layık olursan, adına anne derim²⁹*

Destan ve efsanelerde yüceltilen kadın, sosyal hayatta ister dinî ister siyasî her türlü faaliyete iştirak eder. Orhun Kitabelerinde, kadınların hizmeti ve Bilge Kağan'ın babası İlderiş Kağan'ın annesi İbilge Hatun'la birlikte tahta çıktıklarından bahseder.³⁰ Ana, Bilge Hatun unvanını taşır. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. Aile hayatında kadın erkekle eşit durumdadır ve çocuklarından aynı derecede sorumludur.

²⁵ İnan, Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, 27; Ögel, Bahattin, Türk Mitolojisi, Ankara 1995, I, 527.

²⁶ İnan, Afet, a.g.e., s. 55.

²⁷ Ögel, a.g.e., II, 8-9.

²⁸ Gökalp, Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1976, II, 301.

²⁹ Ögel, a.g.e., I, 158.

Türk Halk Folklorunun en değerli belgesi kabul edilen “Dede Korkut” adlı eserde kadının erkeği tamamlayan saygıdeğer kişiliğinden, sosyal hayata katılımından bahseder. Özellikle anne olmuş kadınların toplum içinde farklı bir yeri vardır. Herkes ona saygı duyar ve değer verir, ana olmayan kadınlar hor görülür. Ana ile evlat birbirine sıkı sıkı bağlıdır ve fedakarlıktan çekinmezler.³¹

Balasağunlu Yusuf Hashacib’in “Kutadgu Bilig”inde kadına saygı gösterilmesi, kız çocuklarının en iyi bir şekilde eğitim görmesi ve zamanında evlendirilmesi ve anne-babaya saygı gösterilmesi öğütlenir.³²

İbn Batuta (1304-1369) da eserinde Türk erkeklerinin kadına gösterdikleri saygıdan, törenlere katılan, çarşıda satış yapan kadınlardan hayret ifadeleri ile söz eder.³³

Ziya Gökalp, kadının cemiyette sözü geçen ve itibar edilen biri olduğunu, devlet yönetiminin karı-koca “Hatun-Hakan” ekibinin ortak sorumluluğu ile yürütüldüğünü, yasa mahiyetindeki “Emirnameler”in her ikisi tarafından imzalanmazsa uygulamaya konmadığını belirtir.³⁴

Gökalp, Türk aile yapısını “Pederî”³⁵ olarak tanımlar. Karı-koca çocukların velayetini paylaşır; evleri, malları, mülkleri ortaktır. Kadının kocasından ayrı mal edinme hakkı vardır. Erkek eşine saygı gösterir ve tek eşle evlilik esastır.³⁶

Türk kadınının sosyal ve siyasî statüsü İslam dinine girdikten sonra da devam etmiştir. O devir de İslam ve Hıristiyan dünyasında rastlanmayan, orduların başında savaşan, elçilik heyetini kabul eden, devletin siyasî, idarî ve kültürel faaliyetlerinde etkin görev alan kadınlar vardır.³⁷ Karahanlılar ve Selçuklular’da “Terken” unvanını taşıyan

³⁰ Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul 1984, s. 21-22.

³¹ Ekiz, Osman Nuri, Dede Korkud, İstanbul 1986, s. 29-53.

³² Arat, Reşit Rahmeti, Kutadgu Bilig, Ankara 1974, s. 93, 98, 123.

³³ İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1975, s. 79-90.

³⁴ Gökalp, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İstanbul 1970, s. 162-166.

³⁵ Pederî ailede babanın eşi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik hakkı vardır. Pedersahî ailede ise, babanın çocukları ve eşi üzerinde baskıcı bir hakimiyeti söz konusudur. Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, IV, 293.

³⁶ Gökalp, a.g.e., IV, 280-328; Eröz, Mehmet, Türk Ailesi, İstanbul 1977, s. 6-13; Doruk, Abdülkadir, Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile, T.C.B. A.A.K. Aile Yazıları, I, 300.

³⁷ Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 1969, I, 12.

hükümdar eşlerinin, sadece hükümdar ve siyasi olaylara tesir etmekle kalmadığı, idarede ve siyasette mühim roller oynadıkları, kendilerine ait iktaları, askerleri ve kendi hazinelerine akan gelirleri olduğu ifade edilmektedir.³⁸

Tuğrul Bey, üvey kardeşi ve amcazadesi İbrahim Yınal tarafından Hemedan'da kuşatılınca, eşi Altuncan Hatun'un derhal Bağdat'ta devlet idaresini eline alıp, ordunun başına geçerek Tuğrul Bey'i kurtardığı³⁹, Alpaslan'ın kız kardeşi Gevher Hatun'un da kocasını kurtarmak için harekete geçtiği⁴⁰; Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın eşi Terken Hatun'un devlet idaresinde müessir bir mevkiye sahip olduğu⁴¹ zikredilir.

Selçukluların X. yüzyılda Anadolu'ya gelişlerinde Müslüman Türk kadını sosyal hayatta aktif rol alır. Yaptırdıkları medrese, hastane ve vakıflarla adlarını günümüze kadar yaşatmışlardır.⁴²

Halk filozofu Nasreddin Hoca (1208-1284)'nin esprilerinde muhatabı hanımıdır. Fıkralarında, XIII. yüzyılda Anadolu'da ailede kadına verilen değer ve mevki, ev sorumluluğunu üzerine alması ve ekonomik düzende emeği anlatılır.⁴³

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Orhan Gazi'nin eşinin ve sosyal yaşamda kadının aktif rolü vardır. İran ve Bizans ile temaslardan sonra kadının sosyal hayatında gerilemeler kaydedilmiştir.⁴⁴ XVI. yüzyıldan sonra aile içinde annenin hakimiyeti yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Kadının eğitim fırsatı elinden alınmış, özgürlükleri kısıtlanmaya başlanmış, hakları aleyhine ve eşit olmayan duruma getirilmiştir.⁴⁵

XIX. yüzyılda Batıda kadın hakları hareketinin canlanmasıyla, Türk toplumu Batının özellikle Fransız kültürünün etkisinde kalmıştır. Tanzimat ile ülkeye getirilen yenilikler ve batılılaşma anlayışı kadınların yaşayış ve konumlarını da etkilemiş,

³⁸ A.g.e., I, 127.

³⁹ Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul 1969, s. 90.

⁴⁰ Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, I, 127.

⁴¹ Çandarlıoğlu, Gülçin, Türk Destan Kahramanları, İstanbul 1977, s. 68.

⁴² İnan, Afet, a.g.e., s. 39.

⁴³ A.g.e., 57; Göksel, Burhan, Çağlar Boyu Türk Kadını ve Atatürk, Ankara 1993, s. 130.

⁴⁴ İnan, a.g.e., s. 59; Göksel, a.g.e., s. 130.

⁴⁵ Taşkıran, Tezer, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara 1973, s. 23; Taşçıoğlu, Mukadder, Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Ankara 1968, s. 13.

yasaklarda büyük ölçüde yumuşamalar görülmüştür.⁴⁶ Kızlar için İptidaî, Rüşdiye ve Dârümuallimât'lar açılmış, kadrosu kadın olan gazeteler çıkmaya başlamış, kadın dernekleri kurulmaya başlanmıştır.⁴⁷ II. Meşrutiyetten sonra kadının sesi duyulmaya başlar ve Halide Edip ismi sahneye çıkar. 1917'de çıkarılan "Aile Hukuk Kararnamesi" kadın hareketlerinde ciddî bir adımdır.

Bu kararname bir "geçiş merhalesi,, olarak değerlendirilir. İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımlarının kadın meselesine farklı açılardan bakmaları ve basında kadınlarla ilgili tartışmalar gündeme gelir.⁴⁸

İslam dininin Türk kadınının özgürlüğünü ve sosyal etkinliğini elinden aldığı ve hâlâ özgürlüğüne kavuşamamış olmasını dinî etkilere bağlayan⁴⁹; kadının zavallı, özgürlükten yoksun ve erkeğin kölesi haline getirilmesini şeriatın kapsadığı dinî esaslara ve asıl sorumluluğu İslam dininin kurucusuna yükleyen⁵⁰ yazarların fikirlerine katılmak mümkün değildir. Ancak İslam toplumlarında kadınların büyük bir bölümünün toplumdan soyutlandığını ve cahil kaldığını görmemek de mümkün değildir. Eğitimsiz bir anne çocuğun yetiştirilmesinde başarılı olamayacağından, dolayısıyla toplumun geri kalması sonucunu doğurmuştur.

Yabancı kültürlerdeki kadın aleyhtarı gelenek ve göreneklerin uydurma hadislerle İslam'a dahil edilmesi ve İslam dininin öğretilerinin yanlış uygulanması bu konuda büyük bir rol oynamıştır. Abdullah b. Ömer'in "Biz, Resulullah döneminde, hakkımızda vahiy iner korkusuyla, kadınlara sert söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Fakat Resulullah vefat edince isteğimiz gibi konuştuk ve istediğimiz gibi davrandık."⁵¹ sözü bu gerçeği vurgular.

⁴⁶ Taşkiran, a.g.e., s. 25.

⁴⁷ Göksel, a.g.e., s. 133-135; İnan, a.g.e., s. 87-90.

⁴⁸ Kurnaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Ankara 1990, s. 77.

⁴⁹ Arat, a.g.e., s. 92-95.

⁵⁰ Arsel, İlhan, Kadın ve Şeriat, İstanbul 1987, s. 1-3.

⁵¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, ts., Nikah 80; İbn Mace. Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünen, Kahire 1972, Cenâiz 65.

Kadınların ilim öğrenmesi ile ilgili birçok sahih rivayetlerin yanında, Hz. Aişe'ye isnad ettirilen “Kadınları gurfelerde⁵² oturtmayın, onlara yazı öğretmeyin, ip eğirmeği ve Nur suresini öğretin”⁵³ şeklindeki bir mevzu hadisin⁵⁴ etkisi asırlarca sürmüştür. Bu yanlış uygulamaları İslam dinine mal etmek ve İslam dininin Türk kadınının haklarını kısıtladığını söylemek büyük hata olur.

Türk kültüründe “ana” kutsaldır. Saygın görülen ve yaşlı her kadın ana sayılır, ana diye hitap edilir. Kendisine kuvvet kapsamlı anlam verilen konuların başına “ana” sözcüğünü koymak Türk dilinde görülür. Anadamar, anadil, anayasa, anayol, anayön, anavatan... gibi.⁵⁵

Atasözlerinde ise kadın kimi zaman horlanmış, basit ve değersiz görülmüşse de ana olarak daima övülmüştür. “Ana gibi yar olmaz”, “Ananın bastığı kuzu incinmez”. “Ana yiğidin kalkanıdır”, “Ana evladından geçmez”, “Ana hakkı ödenmez”, “Analı kuzu, kınalı kuzu”, “Ana kalbi kırılmaz” vb.⁵⁶

3. Cahiliye Devrinde Arap Toplumunda Kadın ve Annenin Konumu

“Cahiliye devri” sınırları tam olarak çizilmemesine rağmen tarihçilerden bir kısmına göre, İslam’dan önceki son bir asır⁵⁷; bir kısmına göre ise bir buçuk asırlık⁵⁸ bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Bu devirde Arap toplumunda çok ilkel ve iptidaî bir hayat tarzı hakimdi. Çoğunlukla göçebe hayatı yaşayan bu toplulukta her türlü vahşet, barbarlık ve insanlık dışı haller hayata hakimdi.

⁵² Gurfe: Üst katlarda bulunan oda ya da balkon.

⁵³ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir, Mecmau’z-Zevaid ve Menbau’l-Fevâid, Beyrut, ts., IV, 93.

⁵⁴ ez-Zehbî, Muhammed b. Ahmed, Mizânu’l-İ’tidal fi Nakdi’r-Ricâl, Mısır 1382/1963, I, 419-420.

⁵⁵ Türkçe Sözlük, T.D.K., Ankara 1989, I, 54-55.

⁵⁶ Tülbentçi, F. Fazıl, Türk Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul 1977, s. 55-57; Ötügen, Adnan, Türk Atasözleri, Ankara 1971, I, 35-36.

⁵⁷ Hitti, Prof. Dr. Philip, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, (çev: Salih Tuğ), İstanbul 1980, I, 137.

⁵⁸ Şevki Dayf, Tarihu’l-Edebi’l-Arabî el-Asru’l-Câhilî, Mısır, ts., s. 39.

Babaerkil (patriarcal) hayatın hakim olduğu Arabistan'da kadın, topluluğun bir uzvu değil, erkek zümresinin ihtiraslarını tatmin ve hizmetlerini ifa için yaratılmış bir mahluk olarak telakki ediliyordu.⁵⁹

Cahiliye Araplarının kadına karşı mutlak bir hakimiyetleri vardı. Bazen kadın boşandıktan sonra da eski kocasının tahakkümünden kurtulamazdı. Eski koca, boşandığı kadına eza vermek için onun başkasıyla evlenmesine mani olurdu.⁶⁰

Umumiyetle Arap kadını, hukuk itibariyle erkeğin dununda idi. Hiçbir hususta erkekle müsavi görülmez, bir iş hakkında erkekler gibi söz sahibi olamazdı.⁶¹

Bu umumî durumun dışında cahiliye devri toplumunda sosyal hayatta rol oynamış, çeşitli sahalarda başarılı olmuş kadınların varlığı da bilinmektedir.

Mekke'de okuma yazma bilen kadınların bulunduğu⁶², birçok konuda görüşlerine başvurulmuş kadın kahinlerin varlığı⁶³, şiirin cahiliye devri kadınları arasında yaygın ve kadınların şiirde söz sahibi oldukları⁶⁴ görülür.

Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'i İslam'dan önce gözleri ağrıdığı zaman yaşlı bir kadına tedavi için göndermesi⁶⁵ kadınların tıbbî konularda da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bazı kabilelere ve su kaynaklarına isimleri verilen kadınların varlığından, az sayıda da olsa kadınların toplumda belirli bir mevki elde etmiş oldukları anlaşılabilir.⁶⁶

Hz. Peygamber zamanında Mekke'nin en ileri gelen eşrafından Utbe b. Rebi'a'nın kızı ve ilk Emevî Halifesi Muaviye'nin annesi Hind'in kocası Ebû Süfyan'ı nüfuzu altına

⁵⁹ Günaltay, Şemseddin, İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri, Ankara 1951, s. 692.

⁶⁰ A.g.m., s. 693; Çağatay, Neşet, İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara 1963, s. 124.

⁶¹ Günaltay, a.g.m., s. 693.

⁶² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, ts. , I, 96.

⁶³ İbn Sa'd, a.g.e., I, 167; İbn İshak, Muhammed, Şîre, Konya 1981, s. 91; İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, es-Sîratu'n-Nebeviyye, Beyrut ts., I, 152-62.

⁶⁴ İbn Sa'd, a.g.e., I, 90; İbn Hişam, a.g.e., I, 26.

⁶⁵ İbn İshak, a.g.e., s. 104.

⁶⁶ Savaş, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 1991, s. 23.

aldığı ve Mekke’de Hz. Muhammed’e açılan mücadelede erkekler kadar rol oynadığı;⁶⁷ Hz. Hatice’nin ticaretle meşgul olması, Şam’a bütün Kureyş kafilesine denk “kervar” kafilesi gönderdiği,⁶⁸ kadınların köle ve cariye sahibi olabildikleri,⁶⁹ kendisine sığınan kimseye eman verdiği⁷⁰ rivayet edilmektedir.

Bu istisnaî hallerin dışında Cahiliye devrinde, aybaşı halinde kadınla aynı yatakta yatmayan, aynı evde oturmeyen ve bir kaptan yiyip içmeyenlerin bulunması⁷¹, kocası ölen kadınların bir yıl yas tutması⁷² ile ilgili rivayetlerin varlığı, o devirde kadın haklarının ihlal edildiğini göstermektedir.

Cahiliye devri Araplarının, kız çocuklarını maddî bakımdan yük, manevî yönden de bir utanç kaynağı olarak gördükleri⁷³, diri diri toprağa gömerek⁷⁴ onlardan kurtulma adetinin bulunduğu bilinmektedir. Çöl hayatının bir gereği olarak daimi surette mücadele ve savaşa mahkum olmaları, refah ve servetlerinin eli silah tutabilen fertlerin sayılarıyla mütenasip olması, kadına nisbetle erkeğe daha fazla değer verilmesine sebep olmuştur.⁷⁵ Coğrafi ve iktisadî durum içinde birer fakru sefalet amili olarak görülen kız çocukları, yoksulluk korkusu⁷⁶ ve esir düşüp, babalarının namus, şeref ve haysiyetlerini rencide eden bir konumda kalabilecekleri endişesiyle, doğumlarını müteakip diri diri gömülüyorlardı. Hatta bu âdet Beni Temim, Beni Kinde, Kureyş Kabileleri arasında övgü vesilesi sayılabiliyordu⁷⁷.

Hor ve hakir görülmelerine rağmen, yaşama şansını elde eden kadınlar toplumdan tamamen tecrid edilmemiş, birçok görevi üstlenmişlerdir. Çocuklara bakmak, deve ve davarları sağlamak, yün eğirmek, izar ve çul dokumak, savaşlarda yaralılara bakmak, su

⁶⁷ Günaltay, a.g.m., s. 692-693.

⁶⁸ el-Kettâni, et-Terâtibu’l-İdariyye, Fas, ts., II, 26.

⁶⁹ İbn Hişam, a.g.e., I, 264.

⁷⁰ A.g.e., II, 56.

⁷¹ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, Camiu’l-Beyan an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, Mısır 1373/1954, II, 380-381.

⁷² et-Taberî, a.g.e., II, 513.

⁷³ Topaloğlu, a.g.e., s. 19.

⁷⁴ Nahl (16) 59; Tekvîr (81) 9.

⁷⁵ Günaltay, a.g.m., s. 694.

⁷⁶ el-İsrâ (17) 31; et-Taberî, a.g.e., XV, 78.

⁷⁷ Günaltay, a.g.m., s. 124.

dağıtmak... gibi. Fakat bütün bunlar kadına büyük bir hak kazandırmıyordu.⁷⁸ Hür kadınlar, bir erkek çocuk anası olduktan sonra ailede bir mevki elde edebiliyorlardı. Ailede anne oluncaya kadar hiçbir mevki sahibi olmayan kadınlar, anne olduklarında önem kazanarak ailede bir birleşme bağının meydana gelmesine sebep olurlardı.⁷⁹ Böylece kadın, çocuk dünyaya getirip anne olduktan sonra “iyâl”e dahil olabiliyordu.⁸⁰ Kadının çocuğunun olmaması boşanma sebebi kabul ediliyor ve erkek eşini sevse bile toplumun baskısıyla ondan ayrılıyordu.⁸¹ Çocuksuz kadın, herhangi bir sebeple diyet vermeye mecbur olursa, bu diyeti kocası değil, kadının mensup olduğu kabile öderdi. Kadın çocuk sahibi olmadan ölürse kocası taziye edilmezdi.⁸²

Araplar anne tarafından akrabalığa önem veriyorlardı. Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinde Medinelilerin kendisine yardım etmelerinin sebeplerinden biri de budur. Zira dayıları Medine’de dir.⁸³

Araplar, anneyi zevceden daha vefakâr kabul ettiklerinden annelerini hanımlarına tercih ederlerdi.⁸⁴ Bu rivayetler Arap toplumunda annenin kadından farklı ve imtiyazlı bir konumu olduğunu göstermektedir.

İslam’dan önce Hz. Hatice’nin, kızı Zeyneb bint Muhammed’i kız kardeşinin oğlu Ebû’l-As’la evlendirmesi ve Hz. Peygamber’in buna karşı çıkmaması⁸⁵; bazı annelerin, evlenirken kızlarına tavsiyelerde buldukları⁸⁶ ile ilgili rivayetler annelerin çocukları üzerinde söz sahibi olduklarını göstermektedir.

B- İLAHÎ KİTAPLARDA KADIN VE ANNE

Dünya üzerinde yaygın olan dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlık, kaynağı itibariyle ilahî vahye dayanmalarına rağmen, esaslarında ve kutsal kitaplarında tahrifat

⁷⁸ Çağatay, a.g.e., s. 124.

⁷⁹ Zeydan, Corci, Medeniyet-i İslamiye Tarihi, (çev: Zeki Megamiz), İstanbul 1978, IV, s. 14.

⁸⁰ Günaltay, a.g.m., s. 698; Çağatay, a.g.e., s. 120.

⁸¹ el-Isbehânî, Ebû’l-Ferec, el-Egânî, Kahire 1935-1974, XXII, 238.

⁸² Günaltay, a.g.m., s. 698.

⁸³ Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber Zamanında Medine’nin Sosyal Yapısı, (çev: İ. Süreyya Sırma), İlim ve Sanat Dergisi, İstanbul 1986, sy. 5, s. 68.

⁸⁴ Zeydan, a.g.e., IV, 14-15.

⁸⁵ et-Taberi, Tarihu’l-Umumi ve’l-Mulûk, Beyrut 1967, II, 467.

bulunmaktadır.⁸⁷ Allah tarafından Yahudilere indirilen Tevrat,⁸⁸ Yahudiler tarafından tahrif edilmiştir.⁸⁹ Ehl-i Kitap olarak tavsif edilen Hıristiyanlara Hz. İsa vasıtasıyla verilen İncil⁹⁰ de tahrif edilmiştir. Yahudilerin kutsal kitabı Ahd-i Atik (Tevrat), Hıristiyanlarca da kutsal sayıldığından Kitab-ı Mukaddes adı altında ve Ahd-i Cedid (İncil) ile birlikte pek çok dillere çevrilmiştir.⁹¹

Biz bugün elde mevcut olan Kitab-ı Mukaddes'ten kadın ve anne ile ilgili hususları "Sünette Annenin Konumunu" daha iyi tespit edebilmek için kısaca mütalaa edeceğiz.

Ayrıca Allah'tan geldiği şekilde ilahî garanti altında korunarak⁹² günümüze ulaşan tek kitap olan Kur'an-ı Kerim'deki konuyla ilgili ayetleri genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

1. Tevrat'ta Kadın ve Anne

Tevrat'ta insanoğlunun erkek ve dişi olarak Allah'ın suretinde yaratıldığı⁹³ anlatılmıştır. Önce Âdem yaratılmış⁹⁴ ve sonra yardımcı olarak⁹⁵ onun kaburga kemiğinden kadın yaratılmış ve "Nisa" ismi verilmiştir.⁹⁶

"Adam karısının adını Havva koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu."⁹⁷

Tekvin'in 3. Babında anlatıldığına göre, Adem ile Havva cennette yaşarken, Havva yılanın sözlerine aldanıp yasak olan ağacın meyvesinden yedi ve kocasını da yemeğe ikna etti. Allah, Adem'i sorguya çekince suçu Havva'nın üzerine attı. Bunun üzerine kadına: "Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile çocuk

⁸⁶ İbn Sa'd, a.g.e., I, 95.

⁸⁷ Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara 1988, s. 109.

⁸⁸ Maide (5) 44.

⁸⁹ Bakara (2) 75; Nisa (4) 46; Maide (5) 13, 41.

⁹⁰ Ali İmran (3) 48; Maide (5) 65.

⁹¹ Kitab-ı Mukaddes, İstanbul 1976.

⁹² Hicr (15) 9.

⁹³ Tekvin 1: 27.

⁹⁴ Tekvin 2: 7.

⁹⁵ Tekvin 2: 18, 20.

⁹⁶ Tekvin 2: 22-23.

⁹⁷ Tekvin 3: 20.

doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır”⁹⁸ diyerek, günahın cezası kadına yüklendi.

Kadın, ev, köle, cariye, öküz ve eşek ile birlikte kocanın mal varlığı arasında sayılırken⁹⁹; evlilik ve çoğalma emredilmiş¹⁰⁰, bu sebeple tek eşle evliliğin¹⁰¹ yanında, çok eşle evliliklere¹⁰² ve cariyeden çocuk edinmelere¹⁰³ rastlanır.

Yeni bir yuva kurmak için insan anasını ve babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır.¹⁰⁴ Eş seçimi babaya aittir. Hz. İbrahim oğlu İshak’ın eşini¹⁰⁵, Hz. İshak da oğlu Yakub’un eşini¹⁰⁶ seçmiştir. Babanın yokluğunda bu görev anneye aittir. Hz. İsmail’in eşini annesi Hacer bulmuştu.¹⁰⁷ Baba olsa bile, annenin fikri de söz konusu olabiliyordu.¹⁰⁸

Hamile kadına zarar vermek, çocuğu düşürmek yasaklanmış, verilen zarara misliyle ceza verilmesi istenmiştir.¹⁰⁹

“Babana ve anana hürmet et, ta ki Allah’ın RABBİN sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.”¹¹⁰ “Ak saçının önünde ayağa kalkacaksın ve kocamış olana hürmet edeceksin ve Allah’ından korkacaksın. Ben Rabbim.”¹¹¹ “Her biriniz kendi anasından ve babasından korkacak...”¹¹² emirleriyle ana-babaya saygı ve hürmet istenirken, çocuklarla ana-baba arasındaki ilişki dile getirilmiştir.

⁹⁸ Tekvin 3: 16.

⁹⁹ Çıkış 20: 17.

¹⁰⁰ Tekvin 1: 28.

¹⁰¹ Tekvin 24: 67; 41: 45, 50; II. Samuel 12: 9; II. Krallar 4: 8.

¹⁰² Tekvin 4: 19; 16: 1-4; 25: 1-2; 29: 20-30; 36: 2.

¹⁰³ Tekvin 16: 2.

¹⁰⁴ Tekvin 2: 24.

¹⁰⁵ Tekvin 24: 3-8.

¹⁰⁶ Tekvin 28: 1-3.

¹⁰⁷ Tekvin 21: 21.

¹⁰⁸ Tekvin 27: 46.

¹⁰⁹ Çıkış 21: 22-23.

¹¹⁰ Çıkış 20: 12.

¹¹¹ Levililer 19: 32.

¹¹² Levililer 19:3.

Ana-babaya saygısızlığın cezası ise şöyle belirtilmektedir: “Ve babasına yahut anasına vuran mutlaka öldürülecektir.”¹¹³ “Babasına yahut anasına lanet eden mutlaka öldürülecektir.”¹¹⁴

Ana-babaya asi olan çocuklar ise ana-babası tarafından tutularak, toplumun önünde taşlanarak öldürüleceklerdir.¹¹⁵ Baba ve anasını hor görene “lanetli olsun” diye dua edilecektir.¹¹⁶

2. İncil’de Kadın ve Anne

“Önce Adem sonra Havva yaratıldı. Ve Adem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü. Fakat iman ve sevgi ve takdiste vakar ile dururlarsa, çocuk doğurması ile kurtulacaktır.”¹¹⁷ ayetiyle kadın doğuştan günahkar olarak görülmekte, kurtuluşu ise anne olmasıdır. Bunun yanında, kişinin dünyevi kaygılardan uzaklaşması, kendisini Rabbe adanması¹¹⁸ istenmiş, kadın ve erkeğe, dünyevi şeyler için kaygı çekeceğinden evlenmemesi tavsiye edilmiştir.¹¹⁹ Ana-babalara ise, “kendi kızını evlendiren iyi eder; ve evlendirmeyen daha iyi eder”¹²⁰ nasihati verilmiştir.

Hıristiyanlıkta aile koca hakimiyetine dayanır. “Kadın Rabbine tabi olduğu gibi kocasına tabi olacaktır.”¹²¹ derken, erkeklere de “kiliseyi sevdiğiniz gibi karılarınızı sevin.”¹²² denilmektedir. “Adam babasını ve anasını bırakacak ve karısına yapışacaktır”¹²³, “Koca karısına ve böylece de karı kocasına hakkını eda etsin”¹²⁴.

¹¹³ Çıkış 21: 15.

¹¹⁴ Çıkış 21: 17; Levililer 20:9.

¹¹⁵ Tesniye 21: 18-21.

¹¹⁶ Tesniye 27: 16.

¹¹⁷ Timoteosa Birinci Mektup 2: 14-15.

¹¹⁸ Korintlulara Birinci Mektup 7: 32.

¹¹⁹ Korintlulara Birinci Mektup 7: 33-34.

¹²⁰ Korintlulara Birinci Mektup 7: 39.

¹²¹ Efesoslulara Mektup 5: 22.

¹²² Efesoslulara Mektup 5: 27.

¹²³ Efesoslulara Mektup 5: 32; Matta 19: 6.

¹²⁴ Korintlulara Birinci Mektup 7: 4.

Boşanma yasaklanmış, boşanıp başkası ile evlenen kadın ve erkek zina ile suçlanmıştır.¹²⁵

İncil’de evliliğin hedefi nesli çoğaltmak olarak telakki edilmediğinden kadının anneliği ve çocuk düşürmeyi yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Hıristiyanlıkta çocuk düşürmek büyük günah kabul edilmiş, Papa VI. Paul’un başkanlık ettiği II. Vatikan Konsülü “Hayat, hamile kalıştan itibaren azamî itina ile korunmalıdır. Çocuk düşürme ve evlat katli çok ağır suçlardır.” kararıyla çocuk düşürmeyi yasaklamıştır.¹²⁶

Anne-babalara “Çocuklarınızı incitmeyin, fakat onları Rabbin terbiye ve nasihati ile yetiştirin.”¹²⁷ denilirken, “Ey çocuklar, ana-babalarınıza itaat edin. Baba ve anana hürmet et, ta ki sana iyilik olsun ve dünyada uzun ömürlü olasınız.”¹²⁸ denilmektedir.

3. Kur’an’da Kadın ve Anne

Kur’an’a göre kadın ve erkek aynı şeylerden yaratılmış¹²⁹; Hz. Adem ve Hz. Havva cennetten çıkarılmalarını gerektiren suçu beraberce işlemiştir.¹³⁰ Hatta bu suç tek başına Hz. Adem’e de nisbet ettirilir.¹³¹

Allah’a ve diğer iman esaslarına inanma hususunda kadın ve erkek arasında bir ayırım yoktur.¹³² Arap dilinin özelliğinden dolayı kadın ve erkeklere ortak hitaplarda müzekker sıgası olarak “Ey iman edenler!” ifadesi kullanılır.¹³³ Böylece emir ve yasaklara muhatap olmada, onların getirdiği ceza ve mükafata nail olmada¹³⁴ aralarında bir fark yoktur.

¹²⁵ Markos 10: 11-12.

¹²⁶ Harman, Ö. Faruk, Çocuk Düşürme Md., İslam Ansiklopedisi, T.D.V., İstanbul 1993, VIII, 363.

¹²⁷ Efesoslulara Mektup 5: 5.

¹²⁸ Efesoslulara Mektup 5: 1-4.

¹²⁹ Nisa (4) 1; En’am (6) 2; A’raf (7) 189; Rum (30) 20; Fاطر (35) 11; Zümer (39) 6; Mü’min (40) 67.

¹³⁰ Bakara (2) 35, 36; A’raf (7) 19-22; Tâhâ (20) 117.

¹³¹ Tâhâ (20) 120-121.

¹³² Bakara (2) 8, 62, 177, 285; Mâide (5) 69; Nisâ (4) 136.

¹³³ Bkz. Bakara (2) 25, 82, 172, 183; Ali İmran (3) 130; Nisâ (4) 43, 136; Mâide (5) 6; Enfal (8) 74.

¹³⁴ Fussilet (41) 46.

Kur'an kadına tam bir kişilik kazandırmış, yapacağı iyi ve kötü işlerin sorumluluğunun kendisine ait olacağını bildirmesiyle¹³⁵ onu mükellef kabul etmiştir. Kıyamet günü Allah'ın huzuruna tek başına ve mutlak bir kul olarak gelecektir.¹³⁶

Cahiliye devrinin kadın hakkındaki görüş ve telakkilerinin doğurduğu örf ve adetleri yıkmış, Nisa, Nur ve Talak sureleriyle evlilik ve aile hayatını yeniden tanzim etmiştir.

Kadın konusunda Kur'an'a yöneltilen birtakım eleştiriler olmuşsa da konumuz itibariyle bu tartışmaları işlemeyi uygun görmedik.¹³⁷

Kur'an'da anne kavramına gelince; Hz. Musa'nın annesinden, yavrusunu kaybetme korkusuyla kapıldığı endişeden bahseder. "Musa'nın annesine: O'nu emzir, başına bir tehlike gelmesinden korktuğunda O'nu denize bırak, korkma, üzülme. Biz O'nu tekrar sana geri vereceğiz."¹³⁸ "Musa'nın annesinin gönlü bomboş sabahladı (meraktan çıldırarak oldu)."¹³⁹ Sonra Musa (a.s)'ı onun ve Allah'ın düşmanı olan Firavun'un aldığı, Allah'ın verdiği sevgi ile sarayında yetiştirdiği, annesi üzülmesin diye süt anne olarak annesine geri verildiği¹⁴⁰ anlatılır.

Kur'an'da ismi geçen diğer bir anne ise, kendi ismini alan surede, Hz. İsa'nın harikulade doğumu anlatılan Hz. Meryem'dir. Kur'an onu her türlü iftira ve isnaddan tenzih eder.¹⁴¹ Onun temizliğini, ulvilğini en ince ve en nezih bir ifadeyle dile getirir. Melekler Hz. Meryem'le konuşur:

"Ey Meryem! Allah seni seçti, temizledi ve seni alemlerin kadınlarına üstün kıldı."¹⁴² "Ey Meryem! Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem

¹³⁵ Ali İmran (3) 195; Nahl (16) 97; Ahzab (33) 35.

¹³⁶ Meryem (19) 93, 95.

¹³⁷ Bilgi için bkz. M. Hayri Kırbasoğlu, Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler, İslami Araştırmalar, Ankara 1991, c. 5, sy. 4, s. 271-283.

¹³⁸ Kasas (28) 7.

¹³⁹ Kasas (28) 10.

¹⁴⁰ Tâhâ (20) 39-40.

¹⁴¹ Meryem (19) 27-33.

¹⁴² Ali İmran (3) 42.

oğlu İsa Mesih'dir..."¹⁴³ Meryem sadık, dosdoğru¹⁴⁴ bir kadındır. O namuslu kadınlara bir örnektir.¹⁴⁵ Kendisine atılan iftiralara¹⁴⁶ karşı Allah'a teslimiyetin¹⁴⁷ en güzel örneğini veren bir annedir.

Kur'an'da ismi zikredilmese de varlığı hissedilen diğer bir anne ise Hz. İbrahim'in eşi, Hz. İsmail'in annesi Hacer (a.s)'dır. Allah'ın vahyine tabi olarak oğlu İsmail (a.s) ile Mekke'ye getirilip Beytü'l-Harem'in yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirilip, Allah'a teslim edilmiştir.¹⁴⁸ Babası tarafından Allah'a kurban edilmek istenen oğlunu¹⁴⁹ büyük bir teslimiyetle sunan bir annedir.

Hürmette, saygıda, ikram ve ta'zimde¹⁵⁰ mü'minlerin anneleri Hz. Peygamber'in eşleridir.¹⁵¹

Kur'an-ı Kerim'de anneye iyilik, ihsan ve itaat, annenin hak ve görevleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu konular yeri geldikçe araştırmanın içinde genişçe ele alınacaktır.

¹⁴³ Ali İmran (3) 45.

¹⁴⁴ Mâide (5) 75.

¹⁴⁵ Tahrir (66) 12.

¹⁴⁶ Nisa (4) 156; Meryem (19) 28.

¹⁴⁷ Tahrir (66) 12.

¹⁴⁸ Saffat (37) 102-103.

¹⁴⁹ İbrahim (14) 35, 37.

¹⁵⁰ İbn Kesir, İmâdü'd-Din Ebû'l-Fida İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Mısır, ts., III, 468.

¹⁵¹ Ahzab (33) 6.

C- KADINI ANNE OLARAK DEĞERLENDİRME

1. Ana Kelimesinin Tanımı ve Mahiyeti

Ana kelimesi lugatta asıl, esas, temel, kaynak, merkez barınak gibi anlamlara gelir.¹⁵² Kur'an-ı Kerim'de ana kelimesinin bu manalarda kullanıldığı ayetler vardır.¹⁵³ Kitapların anası, ana kitap olarak Levh-i Mahfuz¹⁵⁴, şehirlerin anası olarak Mekke¹⁵⁵ gösterilir.

Kadın insan neslinin devamında çok önemli görevler üstlendiği için bu yönüyle insanlığın esası, temeli ve kaynağı sayılır.¹⁵⁶ “Onların anneleri, ancak kendilerini doğuranlardır...”¹⁵⁷ ayeti kişinin gerçek annesini belirler. Süt emziren kadınlar da kişinin gerçek annesi gibidir.¹⁵⁸ Ona bakan, büyüten, terbiye eden kadınlar ise Hz. Peygamber'in ifadesiyle, “anneden sonra anne”¹⁵⁹ olarak hürmet ve saygıya layıktır.

2. Kadının Tabii ve Fitrî Vazifesi

“Ey kadınlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar yaratan Rabbinizden korkun”¹⁶⁰ ayetiyle kadın ve erkeğin aynı özden geldiği vurgulanırken, “Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.”¹⁶¹ ayetiyle Allah insan neslinin muhafazası ve devamını sağlama görevini kadına yüklemiş ve insanın dünyaya gelmesine vasıta kılmıştır.

Bir insanı rahminde taşımak, doğum sancısı çekmek, onu dünyaya getirmek, sütüyle beslemek ve terbiye etmekle görevlendirilen kadın¹⁶² bu temel özellikleri ile

¹⁵² Mütercim, Asım Efendi, Kamus Tercümesi, İstanbul 1305, VI, 175-176.

¹⁵³ Ali İmran (3) 7; Kasas (28) 59; Kâria (101) 9.

¹⁵⁴ Ra'd (13) 39; Zuhuruf (43) 4.

¹⁵⁵ En'am (6) 92; Şûrâ (42) 7.

¹⁵⁶ Savaş, a.g.e., s.184.

¹⁵⁷ Mücadele (28) 2.

¹⁵⁸ Nisâ (4) 23.

¹⁵⁹ Abdülbaki, Mevlana, Meâlimü'l-Yakîn fi Sireti Seyyidi'l-Mürselîn, İstanbul 1261, s. 25; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ca'fer, Tarîhu'l-Ya'kûbî, Beyrut 1379/1960, II, 14.

¹⁶⁰ Nisâ (4) 1.

¹⁶¹ Mü'minûn (23) 13.

¹⁶² Vecdî, M. Ferid, Müslüman Kadın (çev: M. Akif Ersoy), İstanbul 1982, s. 24-32.

erkekten ayrılır. Onu dünyada kutsal bir varlık haline getiren, ahirette de cenneti ayakları altına seren¹⁶³ annelik gibi ulvî bir vazifeyi yüklenir.

Annelik, salih insanlar yetiştirmek için, ilahî öğretilerden, bireysel tecrübelerden¹⁶⁴ ve bilimin çocuk bakımı, sağlığı, eğitimi ve psikolojisi konusundaki verilerinden, şefkatli ve sevecen bir tutum içerisinde faydalanarak¹⁶⁵ gerçek tecrübeler kazanma sanatıdır. Bu sanatı icra edecek ince bir ruh, sonsuz sevgi, şefkat ve merhamete duygusunun neşvü nema bulduğu narin bir kalb kadının fitratına dercedilmiştir. Tarihten günümüze, bütün toplumlarda konumu ne olursa olsun kadına değer kazandıran bu fitratına uygun olarak icra ettiği annelik görevidir.

Ancak yirminci yüzyılın başında kapitalist ve sosyalist sistemin desteğiyle, Batıda kadının fitratına ve analık görevine karşı başkaldırısı ve isyanı başlar. “Kadın bağımsız ve hür olmak için analık görevinden kurtulmak zorundadır”¹⁶⁶ tezi ortaya atılır.

Feminist kadınların öncülerinden Germaine Greer kadının tüketici ve nesne olmaktan kurtarılıp üretici konuma gelmesi için erkekle aynı düzlemde çalışması gerektiğini savunur. Erkek tarafından eve ve çocuğa bağımlı kılınarak sosyal etkinliklerden ve kişisel gelişmelerden uzak tutulan kadını, bu bağımlılıklarından sıyrılmaya teşvik eder. “Zorunluluklardan Sıyrılın” sloganıyla Avrupa’da kadın hakları gruplarının sembolü haline gelir. Ancak bir süre sonra Greer, kadının mutsuzluklarını, çarpık yaşamını gördüğünde kadınlara “Sahte düşlere kapılmayın, anne olun. Kadının asıl üretkenliği, onun anneliği” diye haykırarak evlerine ve annelik görevlerine geri dönmeye çağırır.¹⁶⁷

Feminizm felsefesini savunan ve klasik ev kadınlarını hor gören bir hanım anne oluşu şöyle anlatıyor: “Doktor *hamile* olduğumu söylediğinde içimi anlamsız duygular kaplamıştı. Artık anne adayıydım. Çocuğum kız mı, erkek mi; güzel mi, çirkin mi

¹⁶³ el-Münâvî, Abdür-rauf, Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağır, Beyrut 1391/1972, III, 361. (Hadisin isnadı zayıftır. Hadisin manasını destekleyen rivayetler vardır.)

¹⁶⁴ Deutsch, Héléne, Kadın Psikolojisi, Annelik Ruhu ve Cinsiyeti, (çev: Halis Özgü), İstanbul 1964, s. 6.

¹⁶⁵ Dodson, Dr. Fitzhugh, Çocuk Yaşken Eğilir, (çev: Seçkin Selvi), İstanbul 1993, s. 7.

¹⁶⁶ Beauvoir, a.g.e., s.10 8.

¹⁶⁷ Mitcel, Juliet, Psikanaliz ve Feminizm (çev: Ayşe Kurtulmuş), İstanbul 1984, s. 417-420.

olacakti. İçimde bir varlık kök salmıştı. Onu ne görebiliyor, ne dokunabiliyordum. Benim bebeğim, ama onu tanzim eden, düzenleyen ben değildim... İlk defa içimden Allah'a inanma ihtiyacı doğdu. Vücudumdaki hormonal değişiklik beni etkisi altına almaya başlamıştı. Ben, artık "eski ben" değildim. Doğumum çok zor oldu. İçimden "Ben güçlüyüm, ben güçlüyüm" diyordum. Ama buna ben de inanmıyordum. Feminizm senaryosunda bu sahneler yoktu. Onun için nasıl olacağını bilemiyordum. Kendime geldiğimde bebeğimi getirdiler... Aman Allahım! Ne güzel! Sanki bir melek... Bütün ağırlarımı unutmuş, kuş gibi hafiflemiştim. Kaptım bebeğimi bağrıma bastım. Yanağını yanağıma değdirdim...Mememi ağzına tutarken, tuhaf şeyler hissediyordum. Sütümü emerken sanki benden bir şeyler daha alıyordu... "Sevmek" kelimesini şimdiye kadar hep yanlış algılıyormuşum... Demek sevmek bu!... Yavrumla ölümsüzlük duygusunu tatmaya başlamıştım. Bütün değerlerim, feminist söylemlerim alt üst olmuştu. Artık hayatta sadece ben değil biz vardık."¹⁶⁸

Akademik kariyere sahip bir öğretim üyesi olan bu kadın, ne kadar bastırıp inkar etse de Allah'ın kadınlara sunduğu annelik ruhu ve duygusu, anne olmasıyla canlanmaktadır. Kadının fitratında var olan "Annelik Duygusu" bastırılmayıp yaşatıldığı ve geliştirildiği zaman kadın isteyerek ve bilinçli bir şekilde anne olur. Bunun özlemine ve hayalini kurar. Anne olmaması ya da çocuğunu kaybetmesi onun için hayatın sonudur.¹⁶⁹ Anne olabilmek için elinden gelen her türlü çabayı harcar. Hastanelerin kadın hastalıkları ile ilgili bölümlerine ve jinekologlara başvuran kadınların anne olabilmek için çabaları, tıp ilminin bu konudaki araştırmaları, tüp bebek gibi uygulamalar bunun bir göstergesidir.

Diğer taraftan çocuk istemeyen, hamile kaldığını öğrenince üzüntüsünden ağlayan, çocuğu aldırma veya düşürme yollarına giden, fakat dinin getirdiği yasak ya da sağlık sorunu nedeniyle bunu başaramayan kadınların kısa bir süre sonra anneler safına katılmaları,¹⁷⁰ çocuğu bağrılarına basıp çok sevmeleri hatta daha önceki düşüncelerinden

¹⁶⁸ Saygılı, Sefa - Çankırılı, Ali, Annemi İstiyorum, İstanbul 1997, s. 110-122.

¹⁶⁹ 8-9.9.1997 tarihli gazete başlıkları: Bursa Zübeydehanım Doğunevinde doğum yapan bir kadının bebeği hastanede kaybolur. Bebeği bulunamayan anne çocuğunu kaybetmenin acısına dayanamayarak, üzüntüsünden vefat eder.

¹⁷⁰ Pernoud, Laurence, Bir Çocuk Bekliyorum, (çev: Koray Denizyaran), İstanbul 1981, s. 219.

dolayı pişmanlık duyan annelerin varlığı, bu duygunun bebeğin dünyaya gelişiyle aktif olarak sahneye çıktığını gösterir.

Annelerin çocuklarını koruma arzusu ve yeteneği kalıtımla elde edilir.¹⁷¹ Ancak annelik yeteneğinin içgüdüsel ya da doğuştan gelen bir temeli olsa da, öğrenmeyle çok ilgili olduğunu gösteren kanıtlar da vardır.¹⁷² Yapılan bilimsel gözlemler annelerinden ayrı olarak büyütülen maymun yavrularının iyi gelişmedikleri, daha tedirgin ve içe kapanık olduklarını, erişkin çağda ise çiftleşmedikleri, zorla çiftleştirme sonunda, doğan yavrularına bakmadıkları, yanlarından itip uzaklaştırdıkları, emmek isteyen yavruyu ısıtıp tekmeledikleri gözlenmiştir. Bu da anneden ayrı büyüyen maymunlarda annelik yeteneğinin gelişmediğini gösterir.¹⁷³ Çocukluklarında annelerinden yeterli sevgi ve ilgi görmemiş anneler, çocuklarına yeterli sevgi vermekte güçlük çekerler. Sevgiyle büyümüş bir genç kadın ise anne olunca, yavrusuna yeterli sevgiyi doğal olarak vermektedir.¹⁷⁴ Annelik duygu ve yeteneğinin körelmesi çocuğun doğuşundan hemen sonra meydana gelmekte¹⁷⁵ ya da anne-çocuk birlikteliğiyle bu duygular ve yetenek artıp gelişmektedir.¹⁷⁶

Anne olan kadın bu duygular sayesinde başka hiç bir meslekte görülmemiş, günde yirmi dört saat süren ve onu eve hapseden bir işi üstlenir. Hz. Fatıma'nın şahsında, ailenin dahilî işlerini kadına veren¹⁷⁷ Hz. Peygamber, ev hizmetlerinin Allah nezdinde erkeklerin cihad vazifesine denk olacağını¹⁷⁸ beyan eder. Kadın birinci derecede anne olacağı için kız çocuklarına ilk önce ev işleri ve çocuk terbiyesi açısından bir eğitim verilmesi İslam terbiyecileri tarafından ısrarla vurgulanır.

¹⁷¹ Salk, Dr. Lee, *Çocuğun Duygusal Sorunları*, (çev: Erzem Onur), İstanbul 1993, s. 13.

¹⁷² Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul 1993, s. 45.

¹⁷³ A.g.e., s. 45.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 39; Salk, a.g.e., s. 14-15; Deutsch, a.g.e., s. 62.

¹⁷⁵ Deutsch, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁶ Salk, a.g.e., s. 14.

¹⁷⁷ el-Kâsânî, Alâaddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut 1974, IV, 24; (İbn Battal: Bu konudaki rivayetler hakkında bir şey bilmiyoruz. Mesele iyi geçim ve güzel ahlak üzere olmaktır. Kadının ev işi hususunda hizmete zorlanacağına dair şer'î bir esas yoktur, der. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*, Mısır 1959, XI, 236, 435-436.)

¹⁷⁸ İbn Hanbel, Ahmed, Müsned, Beyrut, ts., VI, 68.

Ülkemizde ise, kadına doğumuyla birlikte ailesi ve çevresi tarafından annelik ve ev kadınlığını içeren toplumsal bir rol empoze edilmektedir.¹⁷⁹ Yapılan araştırmalar, toplumumuzda anneliğin başlı başına bir değer olarak kabul edildiğini, aile dışı rollerin giderek artan önemine rağmen kadının anne olmaya önem verdiğini ortaya koymaktadır. Toplumumuzun da evli kadınlardan beklediği temel rol “analık”tır.¹⁸⁰

Yapılan araştırmalar, köy kökenli kadınların %93.4'ünün, ilçe kökenli kadınların %85.7'sinin, kent kökenli kadınların ise %83.6'sının öncelikle anne ve eş olarak eğitilmeleri gerektiğine inandıklarını ortaya koymuştur.¹⁸¹ Ancak her meslek için özel bir eğitim verilen günümüzde kadına analık etme hususunda özel bir eğitim imkanı sağlanmaz. Kadının anneliğe hazırlanışı metotsuz, plansız ve bilinçsizce olur.

Günümüzde vakıf ve sağlık kuruluşlarının açtığı ana-baba okullarını ve bu konuyla ilgili olarak yazılan eserleri görmek mümkün ise de, kadınların bu kurum ve eserlere ne kadar ulaşabildiği ve istifade edebildiği tartışma konusudur.

Geleneksel geniş aileye göre dayanışma ve destekten yoksun olan çekirdek aile¹⁸² de kadını anneliğe hazırlayan ve yardımcı olan anne ya da kayınvalide gibi tecrübeli bir büyüğün yokluğu anneyi zor durumda bırakacaktır. Büyük şehirlerdeki akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamasıyla yardıma koşacak kimselerin yokluğu kadını yalnız, çaresiz ve bunalmış bir anne konumuna itecektir. Eğer ruhsal olarak buna hazır değilse anneyi ve çocuğu çetin bir sınav beklemektedir.

Burada yetkililere düşen görev, halk kitlelerine ulaşabilen araç ve gereçlerle, insanlığa faydalı ve hizmet eden fertleri yetiştirmek için, kadınları anneliğe hazırlamaktır.

¹⁷⁹ Öcek, Hülya, Çocuk Sahibi Olma Bakımından Farklı Konumdaki Kadınların Benlik Algılarının Karşılaştırılması, (Ank.Üni.Sos.Bil.Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992, s. 37.

¹⁸⁰ Öcek, Hülya, Çocuk Sahibi Olma Bakımından Farklı Konumdaki Kadınlar, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Ankara 1994, c. 2, sy. 1, s. 29-30.

¹⁸¹ Çiftçi, Oya, Kadının Sorunu ve Türkiyede Kamu Görevlisi Olarak Çalışan Kadınlar, Ankara 1982, s. 48.

¹⁸² Yörüköğlü, Atalay, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul 1992, s. 48.

3. İslamın Kadını Anneliğe Teşviki

İslam'a göre evliliğin gayelerinden biri, hatta en önemlisi, çocuk sahibi olup neslin devamını sağlamaktır.¹⁸³ Kur'an-ı Kerim bazı peygamberlerin, Allah'ın kendilerine iyi bir nesil, temiz bir soy vermesi için dua ettiklerini bildirirken,¹⁸⁴ bütün Müslümanların "Rabbimiz, bize göz nuru olacak eşler ve çocuklar lutfeyle"¹⁸⁵ niyazında bulunmalarını ister.

Hz. Peygamber'in "Evlenin, çocuk sahibi olun, ben kıyamet gününde ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim"¹⁸⁶ mealindeki hadisiyle, eş seçiminde çocuk doğuran kadınların tercih edilmesini¹⁸⁷ tavsiye etmesi neslin devamının gerekliliğini vurgularken, kadını da anneliğe teşvik etmektedir.

Buluğa ermeden vefat eden çocukların annelerini, onların anneler için cehenneme siper¹⁸⁸, cennete de yol¹⁸⁹ olacakları müjdesiyle teselli eden Hz. Peygamber, İslam'ın nihaî hedefi olan cenneti annelerin ayakları altına sermesiyle¹⁹⁰ kadınları anne olmaya teşvik etmiştir.

4. Anneliğin Engellenmesi ve Doğum Kontrolü

İslam dini kadını anne olmaya teşvik ederken, anne olmasını önleyici tedbirleri de bir dereceye kadar müsamaha ile karşılamıştır. Bu konuda en eski ve en yaygın bir metot olan azlin Hz. Peygamber tarafından yasaklanmadığı bilinmektedir.¹⁹¹ Ancak çocuk yapmayı teşvik eden hadisler sebebiyle İslam hukukçularının büyük bir çoğunluğu, "Hz.

¹⁸³ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (çev: Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1394/1975, II, 67.

¹⁸⁴ Bakara (2) 128; Al-i İmrân (3) 38; İbrahim (14) 40.

¹⁸⁵ Furkân (24) 74.

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, Sünen, Beyrut, ts., Nikah 4; Nesaî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, Sünen, Beyrut, ts., Nikah 11; İbn Mâce, Nikah 1; Müsned, II, 72.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, Nikah 3; Nesaî, Nikah 11; İbn Hanbel, III, 158, 245; İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî, Sahîhu İbn Hibbân, Beyrut 1407/1987, VI, 144.

¹⁸⁸ Buhârî, İlim 36, Cenaiz 6; Müslim, Birr ve Sıla¹⁵⁰, Fezâil 47; Tirmizi, Muhammed b. İsâ, el-Câmiu's-Sahîh, Beyrut 1408/1987, Cenâiz 65; İbn Mâce, Cenâiz 57.

¹⁸⁹ Buhârî, Cenâiz 6; Müslim, Haccâc en-Neysâbü'ri, el-Câmiu's-Sahîh, Beyrut 1956, Birr ve Sıla¹⁵², Fezâil 47; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, Kahire 1388, I, 238-239.

¹⁹⁰ el-Münâvî, a.g.e., III, 361; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafa, Beyrut 1351, I, 335.

Peygamber bizi hür kadından izin almadan azil yapmaktan menetti.”¹⁹² hadisine dayanarak kadının rızasını şart koşmuşlardır. Kadının razı olmaması halinde Hanefiler ve mezhepteki hakim görüşe göre Şafililer azli mekruh kabul ederken, Hanbeliler caiz olmadığını söylerler. İbn Hazm’a göre ise kadının çocukta hakkı bulunduğundan haramdır.¹⁹³

Ana rahminde oluşmuş ceninin düşürülmesi, doğrudan konuyla ilgili nas bulunmaması sebebiyle İslam hukukçuları arasında geniş tartışmalara yol açmış ve hamileliğin hangi merhalesinde bunun meşru sayılabileceği hususunda çok farklı fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bazı hukukçular hamileliğin ilk dönemlerinde bunu caiz görerek¹⁹⁴ “Ana rahmindeki cenine üçüncü kırk günün bitiminde ruh üflenir ve eceliyle kaderi belirlenir”¹⁹⁵ hadisine dayanmaktadırlar. 120. günden sonra çocuk düşürmenin caiz olmadığı noktasında ise İslam hukukçuları arasında görüş birliği vardır.¹⁹⁶

Bugünkü tıbbî bilgiler, insan oluşumunun 120. günden çok önce tamamlandığını ve ceninin rahim içindeki hareketinin anne tarafından hissedildiğini göstermektedir.¹⁹⁷ Hamile kaldıktan sonra çocuğun düşürülmesi ya da alınması kadının beden sağlığını olumsuz etkilediği gibi, ruhsal etkilerinin de ortaya çıkabileceği tespit edilmiştir.¹⁹⁸

Mekke’nin fetih günü Hz. Peygamber kadınlardan biat alırken “Çocuklarını öldürmeme”¹⁹⁹ hususunda da biat alır. İbn Kesir, çocuk düşürme ve kürtajın da bu ayetin kapsamına girdiğini²⁰⁰ söyler. Habil binti Azze’nin “Resülullah ile yaptığım biatte bana Resülullah “Gizli ve açık bir şekilde çocuk öldürmeyeceksin” diye şart koştı. Açık bir

¹⁹¹ Buhârî, Nikah 96; Müslim, Nikah 125-138 ; Tirmizi, Nikah 39; İbn Hanbel, Müsned, III, 209.

¹⁹² İbn Mace, Nikah 30; İbn Hanbel, Müsned, I, 31.

¹⁹³ Atar, Fahrettin, Azil Md., İslam Ansiklopedisi T.D.V., IV, 327.

¹⁹⁴ İbn Âbidîn, Muhammed Emin, Reddü’l-Muhtar ale’d-Dürri’l-Muhtar, Beyrut, ts., II, 380.

¹⁹⁵ Buhârî, Bed’ü’l-Halk 6; Müslim, Kader 2-4; İbn Hanbel, Müsned, III, 397, IV, 7.

¹⁹⁶ Harman, a.g.m., VIII, 364; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdudi, Ebû’l-A’la, İslam Nazarında Doğum Kontrolü, (çev: Ramazan Yıldız), İstanbul 1967.

¹⁹⁷ Pernoud, a.g.e., s. 105-111.

¹⁹⁸ Wechselberg, Prof. Dr. Klaus - Puyn, Dr. Ulrike, Anne ve Çocuk, İstanbul 1993, 23; Kırdar, Doç. Dr. Ümid, Aile Planlaması Cinsiyet Meseleleri ve Gebeliğin Önlenmesi, İstanbul 1970, s. 15, 29.

¹⁹⁹ Mümtehine (60) 12.

²⁰⁰ İbn Kesir, a.g.e., IV, 353.

şekilde çocuk öldürmenin ne olduğunu bilirim. Gizlice çocuk öldürmenin ne olduğunu ben sormadım. Resûlullah da kendiliğinden söylemedi. Öyle zannederim ki, o çocuk düşürmektir. Allah'a yemin ederim ki, hayatım boyunca asla çocuk düşürmeyeceğim.”²⁰¹ dediği rivayet edilir.

Kur'ân-ı Kerim'deki “...iyi kadınlar itaatkar olanlar ve görünmeyi (gizliyi) muhafaza ederler...”²⁰² ayetindeki “görünmeyⁿi muhafaza” ifadesine çocuk düşürmemek ve onu muhafaza etmek de girer.²⁰³

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu aile planlamasıyla ilgili olarak yayınladığı görüşte, İslam dininin evlenip, çoğalmayı teşvik ettiğini ancak çeşitli sebeplerle, hamileliği önleyici tedbirlere başvurarak engel olmanın caiz ve mümkün olduğu fakat hamilelikten sonra haklı, kesin ve meşru bir zaruret olmaksızın düşürmek veya kürtaj yolu ile bir canlının hayatına son verilmesinin caiz olamayacağını²⁰⁴ belirtmiştir.

İslam dininde çocuk düşürmek suç olarak telakki edilmiş, gurre²⁰⁵ adıyla malî bir ceza konmuştur. Çocuğun düşmesine bizzat ana-baba bile sebep olsa aynı cezayı ödemekle mükellef olur.²⁰⁶

Türk Ceza Kanunu'nda ise, kadının rızası dışında çocuk düşürme 7-12 yıl, rızası halinde tıbbî bir sebep yoksa ve hamilelik 10 haftadan fazla ise 2-5 yıl hapis cezası vardır. Kadın da aynı cezaya çarptırılır. Çocuk düşürmeye kadını tahrik eden kimseye ise 6 aydan 2 seneye kadar hapis cezası uygulanır.²⁰⁷

Devlet çapında ele alınan cibrî doğum kontrolü ve aile planlamasının, İslam'da caiz olduğu söylenemez. Doğum kontrolü ile ilgili deliller belli şart ve sebeplere dayalı,

²⁰¹ İbn Hacer el-Askalanî, el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe, Mısır 1939, IV, 363.

²⁰² Nisâ (4) 34.

²⁰³ Topaloğlu, a.g.e., 95.

²⁰⁴ Omran, Abdelrahim, İslam Kültüründe Aile Planlaması, (Kitabın eki olarak), İstanbul 1996.

²⁰⁵ Gurre, diyetin yüzde beşi kadardır. Çevrildiğinde on sığır veya yüz koyun miktarı tutar. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Âbidîn, a.g.e., V, 377; Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1988, III, 149-150.

²⁰⁶ İbn Âbidîn, a.g.e., V, 378.

²⁰⁷ Türk Ceza Kanunu, Adalet Bakanlığı, Ankara 1984, Md. 468-472.

ferdî tedbirler ve teşebbüsler için geçerlidir. Nüfusun, gıda kaynaklarına oranla daha hızla arttığı, genel bir kontrol ve planlama yapılmazsa insanlığın aç kalacağı... gibi sebeplere dayalı bulunan “genel ve resmî kontroller” İslam’a göre mesnetsizdir.²⁰⁸

²⁰⁸ Karaman, Hayreddin, İslamda Kadın ve Aile, İstanbul 1994, s. 398.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET IŞIĞINDA İSLAM'DA ANNELİKTE KAYNAKLANAN TEMEL PRENSİPLER

A- HAKLARI

1. Hakkın Tanımı ve Mahiyeti

Hak kelimesi genellikle Türkçe’de “hak” ve “vecibe” manalarında kullanılır. Bu mana kelimenin asıl kökündeki “kanun koymak, emretmek” kelimelerine dönmektedir.¹ Lügatte ise; adalet veya geleneğin gerektirdiği ya da kişiye tanıdığı şey, gerçeğe uygunluk, emek karşılığı ücret gibi anlamları vardır.²

Hakkın mahiyeti hakkında çeşitli nazariyeler ortaya atılmıştır. Bugün kabul edilen hak tanımı “hukuk tarafından korunan ve bu konumdan yararlanılması ferdin iradesine bırakılan menfaat” şeklindedir.³

Hakkın kaynağı Allah’tır. Çünkü O’ndan başka hâkim, O’nun kanunundan başka kanun yoktur. Fertlerin haklarını kullanması sırasında başkasının hakkına riayet edilmesi ve toplumun maslahatına zarar verilmemesi şart koşulmuştur. Buna göre hak mutlak değil, “topluma faydalı olma ve başkalarına zarar vermeme” esaslarıyla kayıtlı ve sınırlıdır.⁴

2. Hidâne Hakkı

a) Hidane’nin Lügat ve İstilahî Tanımı

Hidane, hıdn (حِضْن) kökünden alınmış bir kelime olup; lügatte, yan, böğür, koltuk altında aşağıda kalan kısım manalarına gelir. Fiil olarak ise (يَحِضْن - حِضْن) kökünden gelir. Daha çok kadının çocuğunu taşıması, terbiye etmesi, bağrına basması manalarında kullanılır.⁵

¹ McDonald, D.B., “Hak” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, M.E.B., İstanbul 1964, V, 106.

² Dural, Mustafa, “Hak” Maddesi, Meydan Larousse, İstanbul 1971, V, 526-527.

³ Dural, a.g.e., V, 527.

⁴ Zuhaylî, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, İstanbul 1991, V, 12-24.

⁵ İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrim, Lisānu’l-Arab, Beyrut 1388/1968, XIII, 122-123.

İslam hukukunda ise, çocuğu himayeye alarak beslemek⁶, onun bakım ve terbiyesiyle ilgilenmek⁷ manalarına gelir.

b) Hidâne'nin Mahiyeti

Hidane çocuğun bakım sorumluluğu, onun işlerini koruyup gözetmek; yeme, içme, giyim ve uyku düzenini sağlamak ve temizliğini yapmak gibi iş ve hizmetleri kapsar.⁸ Bu, çocuğun terbiyesini teminat altına alan bir velayettir ve "Velâyetü't-Terbiye", "Bakım ve Terbiye" velayeti olarak nitelendirilebilir.⁹

Bu devre erkek çocuklar için yeme, içme, giyinme, istinca gibi işlerini kendi kendine yapacak hale gelmesine; kızlar için hayz devrine kadar devam eder.¹⁰

Hidane temelde sevgi, şefkat, merhamet ve sabır isteyen; ahlak, edep ve faziletle yürütülmesi hedeflenen bir eğitim ve bakım işidir. Çocuğun yetişmesinde birinci derecede şefkate muhtaç olması; Yüce Allah'ın belli bir yaşa kadar çocukların gıdasını annenin göğsünde yaratması hasebiyle bu velayete anne, anneanne, anne tarafındaki kadın akrabalar olmak üzere kadınlar daha layık ve hak sahibi görülmüştür.¹¹

c) Hidane'de Annenin Öncelik Hakkı

Çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenmede annenin daha fazla hak sahibi olduğu konusunda alimler arasında görüş birliği vardır. Annenin hidanede öncelik hakkının delili ise sünnettir.

Abdullah b. Amr'dan gelen bir rivayette; bir kadın Rasulullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnımda taşıdım, göğsümden emzirdim, kucağımda korudum. Şimdi ise babası beni boşadı ve onu benden çekip almak istedi" diye şikayette

⁶ Asım Efendi, a.g.e., IV, 594.

⁷ es-Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünne, Beyrut 1969, II, 338; Bilmen, a.g.e., II, 396.

⁸ Merdâvî, Alâaddin Ebû'l-Hasen, el-İnsâf, 1957, IX, 416.

⁹ Ebû Zehra, Muhammed, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Mısır 1957, 432.

¹⁰ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 42.

¹¹ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 41-44.

bulunur. Bunun üzerine Rasullullah (s.a.v): “Sen başkasıyla evlenmedikçe, çocuğu almaya daha layıksın”¹² buyurmuşlardır.

Ashab-ı Kiram’dan Ebû Eyyub el-Ensârî katıldığı bir seferde, ele geçirilen kadın ve çocuklarla annelerinin arasının ayrıldığı ve bu yüzden çocukların ağladığını görünce; “Rasullullah (s.a.v): Kim anne ile çocuğunun arasını ayırırsa, Allah Teâlâ kıyamet gününde onunla sevdiklerinin arasını ayırır.” buyurmuştur, der.¹³

Anne köle bile olsa satış sonucu çocukların annelerinden ayrılması yasaklanmıştır. Cafer ibn Muhammed’in babasından naklettiğine göre; “Peygamber (s.a.v)’e esirler getirildiğinde onları saf haline koyar, ağlayan bir kadın görürse sebebini sorar, kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa, akit bozulur çocuk kendine iade edilirdi.”¹⁴

Hiz. Ali (r.a) satış sonucu köle anne ile çocuğunun arasını ayırmış, durumdan haberdar olan Rasullullah bunu yasaklayarak satış akdini iptal etmiştir.¹⁵ Bu hususta Hiz. Ömer (r.a) da titizlik göstermiş, Müslüman beldelere mektuplar yazarak uyarılarda bulunmuştur.¹⁶

Hiz. Ömer (r.a) boşanmış olduğu eşinden olan oğlu Âsım’ı annesinden almak isteyince, çocuğun ağlaması üzerine bırakıp Hiz. Ebû Bekr (r.a)’ın yanına gider. Olayı öğrenen Hiz. Ebû Bekr (r.a) “Annesinin okşamayı, kucağına alması ve kokusu çocuk açısından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Çocuk yetişince seçimini yapar.”¹⁷ der.

Rivayetlerden de görüldüğü üzere, ashab-ı kiram bülüğ’a ermeyen küçük çocukların anne-babalarından ve kardeşlerin de birbirlerinden ayrılmasını mekruh

¹² Ebû Dâvûd, Talak 35; İbn Hanbel, Müsned, II, 203; Abdurrezzak b. Hemmam, el-Musannef, Beyrut 1970, VII, 153-154.

¹³ et-Tirmizî, Büyü’ 52, Siyer 17; İbn Mace, Ticaret 46; Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, Sünen, Kahire 1966, Siyer 39; İbn Hanbel, Müsned, V, 414.

¹⁴ İbn Mansur, Said, Sünen, Hindistan 1967, II, 265.

¹⁵ Ebû Dâvûd, Cihad 132.

¹⁶ İbn Mansur, a.g.e., II, 266.

¹⁷ Abdurrezzak, a.g.e., VII, 154; İbn Mansur, a.g.e., II, 116; el-Muttakî, Alâaddin Ali, Kenzu’l-Ummal, Haydarabad, 1364/1945, V, 336.

saymışlardır.¹⁸ Şâfiî (204/819), Ebû Hanife (150/767) ve Mâlik'e (179/795) göre ise bu şiddetle haramdır.¹⁹

Anne çocuğunun hidanesini üzerine almak istemezse buna zorlanıp zorlanamayacağı hususunda fukaha ihtilaf etmiştir. Ebû Hanife, İmam Şaffî, Ahmed b. Hanbel (241/854), İmam Sevrî (161/778) ve bir rivayete göre İmam Mâlik hidane annenin hakkıdır, bundan kaçınırsa zorlanamaz demişlerdir.²⁰

İmam Mâlik'ten gelen diğer bir rivayette, İbn Ebî Leylâ (148/765), Ebû Sevr (240/854), Hanefi fukahasından Ebû'l-Leys (379/989) ve Hindevânî'ye (362/972) göre ise, "Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler..."²¹ ayetindeki emir vücut ifade ettiğinden, anne hidaneye²² zorlanır.

Hidaneyi anneden başka kabul edecek kimse olmazsa, o zaman anne fukahanın ittifakı ile hidaneye mecbur tutulur.²³

Karı-koca arasındaki evlilik ilişkisi aynı çatı altında devam ettiği sürece çocuklar anne ve babalarıyla birlikte bulunacak ve anne-babanın ortak himayesi ile büyüyüp, terbiye edilecektir. Evlilik ilişkisinin boşanma, ölüm vs. sebeplerle sona ermesi halinde, çocuğun himayesi, şefkat ve anlayışla anne tarafından terbiye edilmesi, anne ve çocuğa verilmiş bir hak olarak görülür. Bu husus da prensiplerle teminat altına alınmıştır.

d) Medenî Hukukta Hidane

İslam hukukunda evlilik süresince ve boşanma halinde, çocuğun ve annenin konumu ve haklarını kesin esaslara bağlayan hidane müessesesini, Medenî Hukuk'ta göremiyoruz. İslam'ın 1400 sene evvel anne ve çocuğa verdiği bu hakları, Birleşmiş

¹⁸ Tirmizi, Siyer 17.

¹⁹ el-Münâvî, a.g.e., VI, 187.

²⁰ İbn Âbidîn, Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr, Mısır 1383/1966, III, 560.

²¹ Bakara (2) 233.

²² İbnu'l-Hümâm, Kemâluddin Muhammed b. Abdilvâhid, Şerhu Fethi'l-Kadir, Bulak 1316, III, 314.

²³ İbn Âbidîn, a.g.e., III, 560.

Milletler 1959 yılında Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. Maddesindeki: "Küçük yaştaki çocuk, istisnâ şartlar hariç, annesinden ayrılmamalıdır" hükmüyle kabul etmiştir.²⁴

4 Ekim 1926 yılından beri yürürlükte olan Türk Medenî Kanununda ise; evlilik süresince çocuklara bakma, onları gözetme, koruma ve eğitim yükümlülüğünü anne-baba beraber icra ederler.²⁵ Evlilik süresince anne-babanın velayeti altında olan çocuk²⁶, boşanma durumunda hakimin takdirine bırakılır.²⁷ Bu konuda hakimin geniş bir takdir yetkisi vardır. Anne-babayı dinledikten sonra, çocukların çıkarı neyi gerektiriyorsa o yolda karar verir.²⁸

3. Nafaka ve Mesken Hakkı

a) Nafakanın Tanımı ve Mahiyeti

Nafaka lügatte; azık, yiyecek, infak edilen şey ve aile reisinin sağlamak zorunda olduğu yiyecek, giyecek, mesken ve benzeri şeyleri ifade eder.²⁹

İslam hukukunda ise; yiyecek, giyecek ve meskende kişiye yetecek miktarı ifade³⁰ etmek üzere kullanılır. Türkçe'de nafaka yerine "geçim masrafı" veya "ev harcamaları" gibi ifadeler kullanılır.

Nafaka genel olarak ikiye ayrılır.

1. Kişinin kendisine gerekli olan nafakası

2. Başkasının nafakasını karşılaması.³¹ "Önce kendi nefesine sonra da sana gerekli olan kimselere tasadduk et."³² hadisine göre, kişi önce kendi, daha sonra nafakasını temin etmesi gereken kişilerin nafakasını sağlamakla yükümlüdür.

²⁴ Canan, İbrahim, Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslamda Çocuk Hakları, İstanbul 1981, s. 24.

²⁵ T.M.K., Ankara 1995, Md. 151/II, 264, 236, 259.

²⁶ T.M.K., Md. 263.

²⁷ T.M.K., Md. 148/I.

²⁸ Zevkliler, Aydın, Medenî Hukuk, Ankara 1995, s. 853.

²⁹ ez-Zuhaylî, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, İstanbul 1991, X, 78; Bilmen, a.g.e., II, 444.

³⁰ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 40.

³¹ Bilmen, a.g.e., II, 444.

³² Müslim, Zekat 95, 97, 106; Ebû Dâvûd, Zekat 39, 40; İbn Hanbel, Müsned, II, 94.

b) Kadının ve Annenin Nafakası

İslam dini kadının nafakasının teminini erkeğe yüklemiştir. “Bir de erkekler, mallarından onların nafakasını temin ederler.”³³ ayetiyle kadının nafakası evlenene kaçır baba ya da erkek kardeş, evlenip eşinin evine yerleştikten sonra kocası tarafından, yaşlanınca evladı tarafından karşılanır.

“Annelerin yiyecek ve giyeceği gücünün yettiği ölçüde çocuğun babasına aittir.”³⁴ ayeti gereğince annenin kafi derecede yiyeceği, ifrat ve tefritten uzak kalmak şartıyla, (sosyal seviye ve İslam’a uygun olan örf ve âdetler ölçü alınarak³⁵) giyeceği kocası üzerindeki haklarındandır.³⁶

Rasûlullah (s.a.v) ashabın “kadınlarımızın bizim üzerimizdeki hakları nedir?” şeklindeki sorularına “yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin”³⁷ buyurması, nafakanın kocaya ait olduğunu göstermektedir.

“Hali vakti geniş olan nafakayı genişliğine göre versin, rızkı kendisine daraltılan fakir de nafakayı Allah’ın ona verdiğinden versin”³⁸ ayetiyle nafakanın azamî ve asgarîsi tespit edilmiştir.

Kadın, sosyal seviye bakımından emsali kadınların hizmetçisi bulunduğu veya kendisi bakıma muhtaç olduğu takdirde, hizmetçi tutmak da nafaka kapsamına girer.³⁹

c) Çocukların Nafakası

“...Eğer (çocuklarınızı) sizin için, onlar (anneleri) emzirirlerse, onlara emzirme ücretlerini tam olarak veriniz.”⁴⁰ ayeti boşanmış ve iddeti bitmiş kadının, çocuğu emzirmesi halinde ücrete hak kazanacağı⁴¹, bu da çocuğun nafakasının babaya ait

³³ Nisâ (4) 34.

³⁴ Bakara (2) 233.

³⁵ Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Aile İlmihali, İstanbul 1995, s. 239.

³⁶ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân, Mısır, ts., VI, 94.

³⁷ Ebû Dâvûd, Nikah 42; İbn Mace, Nikah 3.

³⁸ Talak (65) 7.

³⁹ Döndüren, a.g.e., s. 240.

⁴⁰ Talak (65) 7.

⁴¹ İbn Âbidîn, a.g.e., III, 560.

olduğunu belirtir. Anne evli olduğu sürece emzirme ücreti talep edemez. Baba çocukların ve annenin nafakasını karşılamak zorundadır.

Ebû Süfyan'ın karısı Hind bir gün Rasulullah (s.a.v)'e gelerek Ebû Süfyan'ın kendilerine karşı cimri davrandığını ve gereği gibi nafakalarını vermediğini şikayet etmiş ve onun malından gizlice de olsa alıp almayacağını sormuştur. Rasulullah (s.a.v) de cevaben:

“Onun malından sana ve çocuklarına yetecek kadarını münasip şekilde al”⁴² buyurmuştur. Bu hadis, anne ve çocukların nafakasının baba üzerine vacib olduğunu gösterir.⁴³

d) Kadın ve Annenin Mesken Hakkı

Koca, eşine bağımsız ve sosyal duruma uygun, mefruşatı bulunan, kötü komşusu olmayan bir mesken sağlamak zorundadır.⁴⁴ Anne ve çocuk normal olarak bu meskende yaşar. Fakat herhangi bir sebeple anne-baba ayrı iseler, babanın çocuğun terbiye edileceği yeri temin etmesi gerekir. Kadının çocuğu ile birlikte oturabileceği bir evi varsa, babanın ayrıca bir ev temin etmesi gerekmez.⁴⁵

Fakihler, şer'î bir meskende bulunması şart ve zarurî olan vasıfları belirtmişler⁴⁶; usûlüne uygun bir mesken temin edilmediği takdirde, kadının evi terketme hakkına sahip olduğunu; bu durumda kadının itaatsiz (nâşize) sayılmayacağı ve kocasından nafaka isteyebileceğini⁴⁷ söylemişlerdir.

e) Medenî Hukukta Nafaka ve Mesken

Medenî Kanunda kadın ve çocukların bakımı kocaya aittir.⁴⁸ Kanunda yalnız iâşe'den söz edilmekle birlikte koca, sadece beslenme giderlerini değil, giyecek, barınma

⁴² Buhârî, Büyû' 95; Nesâî, Kudat 31; İbn Mace, Ticaret 65; Darimî, Sünen, Nikah 54.

⁴³ Döndüren, a.g.e., s. 241.

⁴⁴ A.g.e., s. 239.

⁴⁵ İbn Âbidîn, a.g.e., III, 561.

⁴⁶ Ebû Zehra, a.g.e., s. 255-257.

⁴⁷ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 20-21.

⁴⁸ T.M.K., Md. 152/II.

ve sağlık giderlerini, diğer sosyal ve kùltùrel ihtiyaçları, eğitim ve eğlence giderlerini de parasal gùcù oranında uygun bir biçimde karşılamak durumundadır.⁴⁹

Kadın yasal yònden kocasının ikametgahına bağlı olduğu gibi, kocasının seçtiği meskende oturmakla da yùkùmlùdùr.⁵⁰

B- GÒREV VE SORUMLULUKLARI

Bir canlıya hayat vermek, Yaratan vasıtasıyla bir insanı sahiplenmek, yalnız onu dũnyaya getirmek ve onun üzerinde birtakım haklar iddia etmek değildir. Annenin hayatı yalnız annelik şerefinden, sevinçlerinden ve acılarından meydana gelmiş değildir. Kadın anne olacağını öğrendiğinde bir takım görev ve sorumlulukları da üzerine alır. Bu görev ve sorumluluklarını doğum öncesi (çocuğun ana rahminde geçirdiği süre) ve doğum sonrası (çocuğun dũnya hayatı) şeklinde iki kısımda inceledik.

1. Doğum Öncesi Görev ve Sorumluluklar

Hız. Muhammed çocuk sahibi olmak istendiğinde okunmak üzere ümmetine “Allah’ın adıyla. Allahım bizi ve bize bağışladığın çocuğu şeytandan muhafaza et.” duasını öğretmiş, Allah’ın izniyle çocuk sahibi olunursa, şeytanın bu çocuğa asla zarar veremeyeceđini⁵¹, salih bir çocuk olacađını⁵² buyurmuştur.

Çocuk sahibi olmak isteyen eşlerin, Hız. Zekerıyya’nın “Ya Rabbi! Bana kendi katından temiz bir soy bahşet...”⁵³ dediği gibi; “Bize salih bir çocuk⁵⁴, salih insanlar⁵⁵, soyumuzdan Müslùman bir ümmet yetiřtir⁵⁶, beni ve zùrriyetimi namaz kılanlardan eyle⁵⁷” diye dua etmeleri tavsiye edilir.

⁴⁹ Zevkliler, a.g.e., 717.

⁵⁰ T.M.K., Md. 152/I.

⁵¹ Buhârî, Nikah 66; Müslim, Nikah 16; Tirmizi, Nikah 8; Ebù Dâvùd, Nikah 46; İbn Mace, Nikah 27.

⁵² İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, XI, 136.

⁵³ Al-i İmran (3) 38.

⁵⁴ A’râf (7) 189.

⁵⁵ Ahkâf (46) 15.

⁵⁶ Bakara (2) 128.

⁵⁷ İbrahim (14) 40.

Doğum öncesi ana rahminde geçen süre Kur'ân-ı Kerim'de nutfе (sperm), alaka (embrio), mudga (et parçası) ve sonrası cımak üzere dört ayrı devreye ayrılır.⁵⁸

Tıp ilmi bu devreleri, döllenmiş yumurta hücresi (zigot), *embryo*, bir çiğnemlik et ve vücudu taşıyan iskelet ve kemiklere et geçirme devresi olarak⁵⁹ açıklar.

Hadis-i şerifler de cenin safhasına ışık tutarak bu dönemin ehemmiyetine dikkat çeker. Bir rivayette “Sizden her birinizin oluşumu annesinin karnında 40 günde toplanır. Sonra bir o kadar günde alaka, sonra bir o kadar günde de mudga olur. Sonra bir melek gönderilerek ruh üflenir. Sonra meleğe: “Onun rızkını, ecelini, amelini, mesud veya bedbaht olacağını yaz.” emri verilir.”⁶⁰ buyrulur. Diğer rivayetlerde, bu esnada çocuğun kız veya erkek⁶¹; uzun veya kısa, sıhhatli veya hastalıklı olacağını yazıldığı⁶²; 43. günde uğradığı zikredilen meleğin, çocuğun suretini, kulağını, gözünü, derisini, etini, kemiğini tayin⁶³ ettiği belirtilir.

Hz. Peygamber'in “cenin halinde şakî veya saîd olacağını yazılması” sözü, çocuğun cenin halinde iken anneden, annenin yaşayış tarzından, biyolojik, rûhî ve akfî hayatından değişmez bir takım tesirler alacağına, sabit huylar ve karakterler kazanabileceğine bir işaret olabilir.⁶⁴

Tıp ilmi, ceninin anne karnında iken fizyolojik ve psikolojik bir hayata sahip olduğunu, annenin sağlığından etkilendiği gibi, oluşum devresi olması nedeniyle psikolojik uyarıların da büyük ölçüde etkilediğini belirtir.⁶⁵ Annede bulunan zararlı alışkanlıklar sakatlık ve bedensel hastalıklara yol açan etkenlerin başında geldiği gibi kişilik ve davranış bozukluklarına da yol açar.⁶⁶ Hamileliğin her döneminde annenin

⁵⁸ Hac (22) 5; Mü'minûn (23) 13, 14.

⁵⁹ Özyazıcı, Alpaslan, Hücreden İnsana, İstanbul 1979, s. 13-14.

⁶⁰ Buhârî, Bed'ül-Halk 6, Enbiya 1, Kader 1; Müslim, Kader 1; Tirmizi, Kader 4; Ebû Dâvûd, Sünnü 17; İbn Mace, Mukaddime 10.

⁶¹ Müslim, Kader 2.

⁶² İbn Hanbel, Müsned, I, 374-375, III, 397.

⁶³ Müslim, Kader 3; İbn Mace, Mukaddime 7.

⁶⁴ Canan, İbrahim, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, İstanbul 1984, s. 68.

⁶⁵ Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi, İstanbul 1993, s. 31, 34; Pernoud, a.g.e., s. 127.

⁶⁶ Köknel, Özcan, Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, İstanbul 1985, s. 35.

karşılaştığı ruhsal ve bedensel sarsıntılar, doğacak çocukta olumsuz izler bırakır.⁶⁷ Bu dönemde annenin davranışları, yaşam tarzı ve hatta düşünceleri ve psikolojik durumunun çocuğun karakterinin belirlenmesinde temel teşkil edeceğinden annenin çok ihtiyatlı davranması tavsiye edilir.

Anne adayının çevre şartları da hem kendi hem de bebek için oldukça önemlidir. Hz. Peygamber'in doğumu yaklaşan kızı Hz. Fatıma'ya daha özel bir ilgi gösterdiği ve doğum sancısı başlayan Hz. Fatıma'nın yanına girip hal ve hatırını sorduğu rivayet edilmektedir.⁶⁸

Anneliğe hazırlanan kadının bedenî değişikliklerinin yanı sıra ruhsal değişiklikler ve karakterine bağlı olarak aşırı sinirlilik ve ruhsal durumunun anî değişmesi görülür. Doğum korkusu, ekonomik ve malî endişeler ruhsal durumunu olumsuz yönde etkiler. Fakat genellikle çocuk sevgisi üstün gelir ve anne adayı ruhsal dengesini kısa zamanda bulur. Kadının çevresi ve eşi hamileliğin bu ilk aylarında görülen ruhsal değişikliklere kendisini hazırlamalı ve mümkün olduğu kadar anlayışla davranmalıdır.⁶⁹

Kadının hamileliğin başlangıcından doğum yapana kadar geçen süre içerisinde vefat ederse şehid mertebesine yükseldiğine⁷⁰ dair rivayet, mü'min anne adaylarının doğum öncesi sıkıntı ve meşakatlere daha rahat katlanmalarına, zorlukları kolayca göğüslemelerine vesile olmuştur.

2. Doğum Sonrası Görev ve Sorumlulukları

Kadının hayatında önemli bir dönüm noktası olan doğum, Allah'ın yaratma işlemine kadınında iştirak etmesine izin verdiği bir olaydır. Acı ve ızdıraplarla dünyaya yeni bir hayatın gelmesine vesile olan kadın, doğumda vefat ederse şehid mertebesine yükseleceği⁷¹ rivayet edilir.

⁶⁷ A.g.e., s. 37.

⁶⁸ İbn Hacer, *el-İsâb*, IV, 337-338.

⁶⁹ Wechselberg - Puyn, a.g.e., s. 73.

⁷⁰ Heysemî, a.g.e., V, 300 (Hadis ricali sahihtir.)

⁷¹ İbn Hanbel, *Müsned*, V, 314, 323; Heysemî, a.g.e., V, 300 (Taberânî, hadis ricali sikattır, der.)

Kur'ân-ı Kerim Hz. Meryem'in doğum anını şöyle ifade eder: "Doğum sancısı onu bir hurma dalının altına getirdi. Keşke dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim. Altından (melek) ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin alt tarafında bir su arkı var etti." Hurma dalını sana doğru silkele, üzerine olmuş taze hurma dökülsün. Ye, içi, gözün aydın olsun..."⁷²

Amr İbn Meymûn; loğusa kadınlar için kuru ve taze hurmadan daha hayırlı bir şey yoktur demiş ve yukarıdaki ayeti okumuştur. Hz. Ali'den gelen bir nakilde Hz. Peygamber'in "Çocuklu kadınlarınıza taze hurma yedirin. Eğer taze hurma yoksa kurusun yedirin..."⁷³ buyurduğu rivayet olunur.

Anne olan kadın için doğumla, yeni bir hayat, yeni görev ve sorumluluklar başlar. Hz. Peygamber'in sarı renkli bir beze sarılı olarak getirilen torunu Hz. Hasan'ın üzerindeki bezi çıkarıp, beyaz bir beze sarması⁷⁴, doğumdan sonra bebeğe giydirilen ilk libasın beyaz olmasının sünnet olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber yeni doğan çocuğa verilecek ilk gıdanın anne sütünden başka bir şey olmasını istemiştir. Kızı Hz. Fatıma'ya "Doğan çocuğa süt vermezden önce bana haber ver, benden önce süt verme." dediği, Hz. Fatıma'nın Hz. Hasan'ın doğumunda bu emri yerine getirdiği ve Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan'a ilk gıda olarak tahnik'te⁷⁵ bulunduğu rivayet edilir. Hz. Hüseyin'de ise bu emri yerine getirmediği, süt emzirdiği zikredilir. Hz. Ali bu sebeple Hz. Hasan'ın Hz. Hüseyin'e nazaran daha alim olduğunu ifade eder.⁷⁶

Hz. Peygamber'in bu işlemi ashabının çocuklarına da uyguladığı, Hz. Aişe'nin "Doğduğu zaman çocukların Hz. Peygamber'e getirildiği ve Hz. Peygamber'in hayır dua edip, tahnik'te bulunduğunu" söylediği rivayet edilir.⁷⁷

⁷² Meryem (19) 23-26.

⁷³ İbn Kesir, III, 117-118; Heysemî, a.g.e., V, 39 (Ebû Ya'lâ'nın rivayetindeki Mesrûr b. Saîd zayıftır.)^{a.g.e.}

⁷⁴ el-Muttakî, a.g.e., XVI, 261-62; İbn Hacer, ^{el-İsabe,} IV, 337-338.

⁷⁵ Tahnik: Yeni doğan bebeğin anne sütünü tatmadan önce hurma, bal vb. tatlı bir besin ezilerek, bununla damağının ovulmasıdır. İbn Hacer, Fethu'l-Bari, XII, 4; İbnu'l-Esîr, Necmuddin el-Cezerî, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, Mısır 1963, I, 451.

⁷⁶ Heysemî, a.g.e., IX, 178. (Hadis ricali sikattandır.); el-Muttakî, a.g.e., XVI, 284.

⁷⁷ Müslim, Tahâre 101; İbn Hanbel, Müsned, I, 202; en-Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b., Şerhu Sahihi Müslim, Mısır 1924, XIV, 123-127.

Hız. Peygamber'in tahnîk için getirilen çocuklara hayır ve bereketle dua etmesi⁷⁸, Hız. Aîşe'nin doğum haberi aldığında "Yaratılışı tam mı?" diyerek soru sorup, "Evet" cevabını aldığında, "Elhamdülillah"⁷⁹ diyerek şükretmesi çocuk için dua etmenin gerekliliğini gösterir.

Tabîinden Muâviye İbn Kurre, (63/683) oğlu İyâs doğunca, Peygamber'in ashabından bir grubu davet ederek ziyafet verdiğini, onların da dua ettiğini anlatır ve kendisi de şöyle der: "Siz dua ettiniz, şimdi ben dua edeceğim, siz 'âmîn' deyin." Böylece çocuk için akıl ve din ile ilgili olarak uzun uzun dua eder.⁸⁰

Kur'ân-ı Kerim'de doğacak çocukla ilgili ayetlerde "müjdelemek"⁸¹ kelimesi kullanılır. Hız. Peygamber, oğlu İbrahim doğduğunda doğum müjdesini getiren azadlı kölesi Ebû Râfi'ye bir köle hediye etmiştir.⁸² Doğum vesilesiyle ashabın ziyafet vermesi, bu müjde ve sevinci duyurma şeklidir.

Hız. Peygamber'in Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin doğduklarında kulaklarına namaz ezanı gibi ezan okuduğu⁸³ rivayet edilir.

Hadislerin bir kısmında Hız. Peygamber'in doğumun birinci gününde çocuğa isim koyduğu⁸⁴, bir kısmında ise yedinci günde ismin konulduğu⁸⁵ rivayet edilmektedir.

Çocuğun doğumunun bir şükran ifadesi olarak akîka kurbanı kesilmesi istenmiştir. Bu konuda Hız. Peygamber: "Çocukla birlikte akîka vardır. Onun için bir kan akıtın ve ondan eziyeti giderin."⁸⁶ "Her çocuk, akikası karşılığı rehindir. Yedinci günde onun için kurban kesilir, isim konur ve traş edilir."⁸⁷ buyurmuştur.

⁷⁸ Buhârî, Da'avât 47; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 141-144. *Ebû Dâvûd, Edeb 116.*

⁷⁹ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, II, 605.

⁸⁰ A.g.e., II, 604.

⁸¹ Saffât (37) 101; Zâriyât (51) 28.

⁸² İbn Abdilber, Yusuf, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328, I, 54.

⁸³ Tirmizî, Edâhî 17; Ebû Dâvûd, Edeb 116; İbn Hanbel, Müsned, VI, 391.

⁸⁴ Buhârî, Akika 1, Edeb 108; Müslim, Fezâil, 108.

⁸⁵ Tirmizî, Edeb 63; Abdürrezzak, a.g.e., IV, 335.

⁸⁶ Buhârî, Akika 2, Mezalim 24; Tirmizî, Edâhî 17; *Ebû Dâvûd, Edâhî 20.*

⁸⁷ Tirmizî, Edâhî 23; Ebû Dâvûd, Edâhî 20; Nesâî, Akika 5; İbn Mace, Zebâih 1; İbn Hanbel, Müsned, V, 8, 12, 17, 22; Dârimî, Sünen, Edâhî 9.

Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koç kurban ettiği⁸⁸ ve "Ya Fatıma! Başını traş et ve saçının ağırlığınca tasadduk et!" buyurduğu⁸⁹, Hz. Fatıma'nın, Hz. Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm'ün her birinin saçlarını kesip, ağırlığınca gümüş tasadduk ettiği⁹⁰ rivayet edilmektedir.

Bu tasadduk çocuğun cenin halinden, doğumla annesinden bağımsız hale gelmesi nimetine karşı bir şükran borcunun ifadesi olarak değerlendirilir.⁹¹

Akika hakkında soranlara Hz. Peygamber'in "Çocuğu dünyaya gelen istediği takdirde kurban kessin"⁹² buyurmasına rağmen, akika kurbanının hükmü konusunda farklı görüşler ortaya çıkmış, bir grup "bidattır" derken, diğer bir grup "vaciptir" diyerek ifrat ve tefrite düşmüştür.⁹³ Sahabîlerden bir kısmı ise müstehaplığını mübalağalı bir ifade ile⁹⁴ "Bir kuş da olsa akika kesmek müstehaptır."⁹⁵ demiştir.

Cahiliye arapları tarafından yapıla gelen akika kurbanı kesme âdetini Hz. Peygamber müslümanlar için de meşru kılmış ancak, akika kurbanının kanından çocuğun başına sürme âdetini yasaklamıştır.⁹⁶

Bu rivayetlerden hareketle, yeni doğan çocuğa tahnîk, kulağına ezan okuma, güzel bir isim koyma, akika kurbanı kesme, saçını kesip ağırlığınca sadaka verme, hayır duada bulunma, doğumu sevinçle karşılayıp, ilan etme ve çocuk hakkında hayır dualar alma anne-babanın çocuğa yapacağı ilk görevlerdir.

⁸⁸ Nesâî, Akika 5; Ebû Dâvûd, Edâhî 20; Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbüri, Müstedrek ale's-Sahihayn, Beyrut, ts., III, 179

⁸⁹ Tirmizi, Edâhî 20; Hâkim, a.g.e., III, 179.

⁹⁰ Mâlik b. Enes, el-Muvatta, Mısır 1371/1951, Akika 2-3.

⁹¹ ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, Hüccetullâhi'l-Bâliğa, Kahire, ts., II, 728.

⁹² Ebû Dâvûd, Edahi, 20; Nesâî, Akika 5; Muvatta', Akika 4.

⁹³ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XII, 4.

⁹⁴ ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf, Şerhu'l-Muvatta', Mısır 1961, III, 418-419.

⁹⁵ Muvatta', Akika 5.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, Edâhî 20.

3. Bebeğin Beslenmesi: Emzirme

a) Anne Sütü ve Üstünlüğü

Yeni bir hayata gözlerini açan bebeğin en önemli gıdası anne sütüdür. Bebeğin biyolojik ve psikolojik bütün ihtiyaçlarının karşılanmasında yeri doldurulamayacak bir besindir. Hamilelik boyunca plasenta vasıtasıyla beslenen çocuk, doğumdan hemen sonra ilahî bir sistemle hormonların harekete geçmesiyle annenin göğsünde imal ve ifraza hazır süt çeşmelerinden beslenir. Allah her anneye, dünyaya getirdiği yavrusunu besleyebilecek ölçüde süt nimeti vermiştir. Süt bebeğin emmesine paralel olarak artar ve devamlılığını korur. Hatta yeni doğan bir bebeği evlat edinmiş bir hanım, ilahî mekanizma ile kendi doğurmadığı bebeği emzirebildiği ve hatta 20 yıl önce son hamileliğini yapmış bir büyükannenin torununu memesine tutarak süt salgıladığının örnekleri vardır.⁹⁷ Annenin çocuğunu görmesi, ağlamasını duyması, onu aklına getirmesi, süt imalatının harekete geçmesine yol açabilmektedir.⁹⁸ Yeter ki anne emzirmeye karşı istekli olsun.

Annenin ruh halindeki dalgalanmalar, stres, üzüntü, endişe ve gerginlik sütün kesilmesine yol açabilmektedir. Emziren anne rahat ve sakin hayat yaşamalıdır. Emziren annenin düzenli bir günlük program uygulaması, belirli saatlerde dinlenme ve hafif egzersiz yapması, temiz hava ve gezintilerde bulunması tavsiye edilir. Evdeki huzur veya huzursuzluğun anneyi ve dolayısıyla sütünü ve çocuğu etkilediği söylenir.⁹⁹

Tıbbî kaynaklar anne sütünün, biyolojik, koruyucu ve psikolojik olmak üzere üç türlü etkisinden bahsederler. Anne sütü, doğumdan itibaren çocuğun gelişimini takip ederek günden güne yapısını değiştirip, hangi günde çocuğa en faydalı madde ne ise yapısında onu bulundurur. Anne sütünün çocuğun büyümesine ve gelişmesine olan etkileri, çocuğun sağlığını koruma ve direncini arttırıcı nitelikleri sebebiyle vazgeçilmez bir gıda olduğunu belirten Prof. Dr. Şinasi Özsoylu “Sağlıklı annenin sütündeki bütün faktörlerin bebek için ilk altı ay yeterli olacağını ve başka bir ek gıdanın şart olmadığını”

⁹⁷ Meriç, Prof. Dr. Nurten, *Pediatride Temel Bilgiler ve Arıcı Tanı*, Bursa 1983, s. 56.

⁹⁸ Erbyık, H. İbrahim, *Sağlıklı Beslenmede Anne Sütü*, İstanbul 1996, s. 29.

⁹⁹ Yalbir, Dr. İhsan, *Çocuk Hastalıkları ve Tedavisi*, Ankara 1983, s. 92.

söyler.¹⁰⁰ Suni gıda ve mama ile beslenmenin yaygın olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde, son yirmi yılda tekrar anne sütüne dönüş gözlenmiştir.¹⁰¹

Anne sütünün; a- Temiz, steril ve daima taze olması, b- Herhangi bir hazırlık yapmadan her an ve her yerde verilmeye hazır, kolay ve bedava olması, c- Kolay sindirilmesi yanında mikrobik ve bulaşıcı hastalıklara karşı, bağışıklığı temin eden bir takım koruyucu antikorları ihtiva etmesi, d- Anne-bebek arasındaki yakınlaşmayı sağlayıp, bağları geliştirdiği gibi¹⁰² üstünlükleri sıralanmıştır.

b) Emzirmenin Önemi

İslam dini, yeni doğan çocuğun belli bir süre anne sütü ile beslenmesine önem vermiş, Kur'ân-ı Kerim'de emzirmeyi düzenleyen hükümler va'z olunmuştur. Çocuğun süt devresi, "Emzirmeyi tamlamak isteyen kimse için, anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler."¹⁰³ ayetiyle iki yaşın sonuna kadar devam eder. Hz. Peygamber iki yaşını doldurmadan ölen oğlu İbrahim hakkında, "Onun cennette bir süt annesi var,¹⁰⁴ geri kalan sütünü emzirecek ve iki yıla tamamlayacaktır."¹⁰⁵ buyurması bu devrenin önemine dikkat çekmektedir.

Süt devresinde, gıda olarak çocuğa verilen sütün çocuğun huy ve karakterine etki edeceğini¹⁰⁶ belirten Hz. Peygamber, süt annesi olarak ahmak kadınların seçilmesini yasaklayarak¹⁰⁷, akıllı, soylu, dindar ve güzel ahlaklı olmak gibi vasıfların aranmasını¹⁰⁸ istemiştir. Çocukların bir süt annesine verilmesine ruhsat olmasına rağmen, bizzat anneleri tarafından emzirilmelerinde ısrar edilmiştir. Hz. Peygamber "Bebek için,

¹⁰⁰ Özsoylu, Şinasi, Anne Sütünün Üstünlükleri, Katkıpediatri Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara 1987, VIII, sy. 1, s.3-11.

¹⁰¹ Özsoylu, Şinasi, Pediatriye Yenilikler, Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı, Ankara 1983, s. 5.

¹⁰² Altuğ, Rüçhan, Bebeklikte ve Çocuklarda Beslenme, Ankara 1990, s. 84; Bebek Sağlığı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 51-53; Özsoylu, a.g.m., s. 4-7.

¹⁰³ Bakara (2) 233.

¹⁰⁴ Buhârî, Cenâiz 92.

¹⁰⁵ Müslim, Fezâil 63; İbn Mâce, Cenâiz 27; İbn Hanbel, Müsned, III, 112.

¹⁰⁶ el-Münâvî, IV, 55.

¹⁰⁷ Heysemi, a.g.e., IV, 262 (Hadisin isnadı zayıftır).

¹⁰⁸ A.g.e., IV, 262; İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semaniyye, Kuveyt 1393/1973, II, 80; Münâvî, a.g.e., IV, 55.

annesinin sütünden daha hayırlı süt yoktur.”¹⁰⁹ buyurmuş; özürsüz olarak çocuğunu emzirmekten kaçınan kadınların “cehennemde, ayaklarından aşmış bir vaziyette, yılanların göğüslerinden ısırmasıyla azap olunacaklarını”¹¹⁰ bildirmiştir.

Emzirme bir yandan çocuğa fayda sağlarken diğer yandan anneye yararları vardır. Doğumdan sonraki emzirme rahim kasılmalarını artırır ve kanama azalır. Rahmin geriye dönmesi ve eski halini alması kolaylaşır. Emzirme ilk dokuz haftada tamamen yumurtlamayı ortadan kaldırarak ilk altı ayda %98'lere varan koruma sağlarken, bir tür doğum kontrolü ve aile planlamasına imkan tanımaktadır. Kadınları göğüs kanserinden koruyucu bir rolü olduğu bugün kesinlikle anlaşılmıştır.¹¹¹

“Emzirme; anneliğin kral yoludur” şeklinde açıklanırken, sütüyle anne çocuğa kuvvet ve hayat verir. Çocuğu da bunları alırken ona anneliği sağlar. Böylece emzirme anneye-bebeğin en yakın ve içten ilişkiyi, en güzel dengeyi bulmasını sağlar.¹¹²

Ancak çalışan anne sayısının yükselmesi; gerginliğin, insanı olumsuz yönde etkileyen psikolojik baskıların, şuur altı dolgularının ve üzüntülerinin artması; özellikle kentlerdeki yaşam şartlarının ağırlaşmasının emziren anneyi ve emzirmeyi olumsuz yönde etkilemesi; anne sütünün yerini tutacak hazır formülaların yaygınlaşması, emzirme esnasında bebeğin ağlamalarını sütün azlığına yorarak ek beslenmeye geçmek¹¹³ emzirmeyi olumsuz etkilediği¹¹⁴ gibi emziren anne sayısını da azaltmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda annelerin %95'inin bebeklerini ortalama 10,5 ay emzirdiklerinin tespit edilmesi ülkemiz açısından sevindiricidir.¹¹⁵

Hız. Peygamber annenin çocuğunu bizzat emzirmesini isterken, hamile olan kadını emzirmekten nehyeder. Hamile olan annenin çocuğunu emzirme işlemine sünnette “gıyle” denmektedir.¹¹⁶ Hız. Peygamber “Gıyle yapmak suretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyiniz. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, çocuğun emdiği süt,

¹⁰⁹ Zeyd İbn Ali, Müsnedü'l-İmam-ı Zeyd, Lübnan 1966, s. 481.

¹¹⁰ Heysemi, a.g.e., I, 76 (Hadis sahih derecesindedir.)

¹¹¹ Erbiyık, a.g.e., s. 77-78, 87.

¹¹² Pernou d, a.g.e., s. 229.

¹¹³ Altuğ, a.g.e., s. 83.

¹¹⁴ Wechselberg-Puyn, a.g.e., s. 182.

¹¹⁵ Bodur, Said, Aile Sağlığı, Ankara 1991, s. 35.

¹¹⁶ İbnu'l-Esir, en-Nihaye, III, 402-403; en-Nevevî, a.g.e., X, 16.

atlıya ulaşır ve atından aşağı atar.”¹¹⁷ buyurur. Hamilelikte meydana gelen fizyolojik ve biyolojik değişimler sonucu sütün kimyevi yapısı bozularak, hem cenin, hem anne hem de çocuk zarar göreceğinden bir nevi görülüp hissedilmeyen katle benzetilmiştir.¹¹⁸

Hz. Peygamber’in kerih gördüğü on şeyden sonuncusu olarak «فساد الصبي» zikredilmektedir.¹¹⁹ Bundan kasıt ise, çocuk emziren anneyle ailevî münasebette bulunmaktır. Anne hamile kaldığında sütü bozulacak bu da çocuğun zarar görmesine sebep olacaktır.¹²⁰ Hz. Peygamber eski kocasından yeni doğum yapan Ümmü Seleme ile evlendiğinde süt emzirirken gördükçe ailevî münasebette bulunmaz. Ümmü Seleme’nin süt kardeşi Ammar İbn Yasir durumu anlayınca çocuğu alır, götürür. Ve Ümmü Seleme “Zeyneb’i (çocuğu) bıraktığım zaman Hz. Peygamber benimle izdivaç etti.” der.¹²¹

Ancak bu yasak mutlak olmadığı gibi, haramlık da ifade etmez. zira Hz. Peygamber “Gıyle’den nehyetmek istemişim. Sonra hatırladım ki İran ve Bizanslılar bunu yapmakta ve çocuklarına da bir zarar gelmemektedir.”¹²² buyurmuştur.

Bu iki hadis arasındaki çelişkiyi İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye (751/1350) şöyle giderir: “Yasaklayan hadiste çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda bir ikaz mevcuttur. Haramlık yoktur ve bundan da nehyetmiyordur. Çünkü bu durum her çocuk için geçerli bir hal olmayıp, bazıları için söz konusudur.”¹²³ Günümüzde de, anne hamile kalırsa çocuk memeden kesilmelidir¹²⁴ denirken; emziren annenin hamile kalması, anne sütünün hemen kesilmesini gerektirmez. Yalnız anne beslenme durumunu iyi ayarlamalıdır¹²⁵, fikrini savunan doktorlar da vardır.

İslam dininde çocuğun korunması esas olduğu için, anne-baba, çocuk annenin sütünü emdiği ve buna ihtiyacı olduğu sürece bu konuda gerekli tedbirleri olması gerekir.

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, Tıb 16; İbn Mâce, Nikah 61; İbn Hanbel, Müsned, VI, 453.

¹¹⁸ Hattâbî, Hamd b. Muhammed, Me’âlimu’s-Sünen, Haleb 1353/1934, IV, 225; el-Azîmâbâdî Şemsü’l-Hakk, Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, Medine 1968, X, 364-365.

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, Hâtem 3.

¹²⁰ İbnü’l-Esir, a.g.e., III, 445; Hattâbî, a.g.e., IV, 213; el-Azîmâbâdî, a.g.e., XI, 280.

¹²¹ İbn Hanbel, Müsned, VI, 245; Hâkim, a.g.e., IV, 17-19; İbn Sa’d, a.g.e., VIII, 90-93.

¹²² Müslim, Nikah 140; Tirmizî, Tıb 27; Ebû Dâvûd, Tıb 18; Nesâî, Nikah 54; İbn Mâce, Nikah 61; Muvatta’, Radâ’ 16; İbn Hanbel, VI, 361, 434; Dârimî, Sünen, Nikah 33.

¹²³ İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, Tuhfetu’l-Mevdûd bi Ahkâmi’l-Mevlûd, Beyrut 1409/1989, s. 193-194.

¹²⁴ Yılbır, a.g.e., s. 98.

¹²⁵ Meriç, a.g.e., s. 62.

Çocuğun zarara sokulmaması esas olduğu gibi, anne-babanın da zarara uğratılmaması gerekir.

c) Emzirmenin Anne ve Çocuk Açısından Psikolojik Boyutu

Kur'ân'da insanın yaratılış safhaları¹²⁶ anlatılmış ve bu dönem "...Sizi, analarınızın karnında üç kat karanlık içinde şekilden şekile değiştirerek yaratıyor..."¹²⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Bugün tıp ilmi ceninin anne rahminde üç tabakadan oluşmuş ışık, ısı ve su geçirmeyen zarlarla sarılı sağlam ve emniyetli bir muhafaza içinde gelişmesini sürdürdüğünü ortaya koymuştur.¹²⁸ Bu devrede çocuk annenin bir parçasıdır ve göbek bağı yoluyla besin alış verişinde bulunur.

Rahimde bebek geliştiği sürece, annenin hareketlerini, kalp atışını hissettiği, dışarıdan gelen seslere karşı hassas olduğu, bunlarla uyarıldığı ve bu uyarılardan büyük ölçüde etkilendiği tespit edilmiştir. İlim adamları anne karnında hareketli olan bir bebeğin doğumdan sonra daha da hareketli olabileceğini kaydetmiştir.¹²⁹ Bu evrede kalıtsal etkenlerin rolü büyüktür. Annenin ruh hali çocuğun ruh sağlığını olumlu ya da olumsuz etkiler.¹³⁰

Doğumun gerçekleşmesiyle göbek bağıının görevi sona erer ve artık bebek gıdasını ağız yoluyla emerek sağlar. Bebek emme ile besin alırken anne ile bebek arasında duygusal bir ilişki, bir güven bağı kurulur.¹³¹ Bebek emmekten, anne de emzirmekten karşılıklı haz alır. Bu da çocuğun psişik gelişimini hazırlarken¹³² emzirme ile sağlıklı bir duygusal gelişim için ihtiyacı olan duygusal uyarıların tümünden yararlanılacaktır. Çocuğu emziren anne farkında bile olmadan bu uyarıları sağlayacaktır.¹³³ Emzirme ile duygusal uyarıları karşılanan bebek kendini güvende ve mutlu hissedecek ve bunun bir

¹²⁶ Mü'minûn (23) 11-13.

¹²⁷ Zümer (39) 6.

¹²⁸ Özyazıcı, a.g.e., s. 64.

¹²⁹ Salk, a.g.e., s. 18.

¹³⁰ Yavuzer, a.g.e., s. 31-32.

¹³¹ Yavuzer, a.g.e., s. 81; Wechselberg-Puyn, a.g.e., s. 50.

¹³² Özgür, Sabiha ve Tuğrul, Sosyal Pediatri, Ankara 1968, s. 86.

¹³³ Salk, a.g.e., s. 21; Köknel, a.g.e., s. 50.

sonucu olarak da insanlara güvenle bakmaya başlayacaktır.¹³⁴ Bu duyguyu doyuramayan anneler, kendilerine güveni olmayan kişiler yetiştirirler.¹³⁵

Meme emen bebeğe annenin sevgi sözleri mırıldanması ve onunla konuşma çabaları, sosyal çevrenin çocuk üzerindeki ilk etkileridir. Çocuğun anneye olan bu doğal ilk ilişkileri büyüdükçe yapacağı duygusal aşamaların ilk basamağıdır. Bunun daha başlangıçta bozuk olması, gelecek aşamaları zorlaştırır. Emzirme anında annenin sinirli olması, bebeğin emmesinden sıkıntı çekmesi, sabırsızlanması ya da sıkılıyormuş gibi davranması, emme işlemi tamamlanmadan aniden emmeyi keserek başka işlere geçmesi çocukta karmaşık duygusal bozuklukların oluşmasına yol açar. Memeden erken kesme de psikolojik gelişmeyi engelleyebilir. Emzirme saatleri hususunda çok disiplinli davranan annelerin çocuklarında da, düzensiz yaşam ve isyankarlık gözlenmiş, bu duygusal bozuklukların insanın yaşamı boyunca sürüp gittiği tespit edilmiştir.¹³⁶

Çeşitli sebeplerden dolayı anne sütünden mahrum kalındığında bebek kucağa alınarak analık sevgisi içinde ona emme hazzını verebilecek bir şekilde beslenmesi sağlanmalı; annenin yokluğunda ise emme süresince annenin yeri doldurulmaya çalışılmalıdır. Çocuk biberonla baş başa bırakılırsa sevgi açlığı doğar ki, bu da ileride çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açar.¹³⁷

d) Emzirmenin Hukukî Boyutu

Annenin çocuğunu emzirmesi dinî ve hukukî bir görev iken, süt emme çocuğun haklarından biridir. İslam fukahası annenin, ister süt emen çocuğun babası ile evli olsun, ister ondan boşanmış ve iddetin sonuna ermiş olsun, diyaneten süt emzirmekle görevli olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak anne çocuğunu emzirmek istemediğinde hukuken zorlanıp zorlanamayacağı ve emzirme ücreti konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

¹³⁴ Salk, a.g.e., s. 19; Köknel, a.g.e., s. 50-51.

¹³⁵ Yavuzer, a.g.e., s. 81.

¹³⁶ Özgür, a.g.e., s. 92; Gündüz, Yusuf, Çocuğun Başarısı Elinizdedir, İzmir 1993, s. 26-27.

¹³⁷ Gündüz, a.g.e., s. 28.

Hanefî fakihlerine göre, istisnâ haller dışında anne çocuğunu emzirmeye zorlanamaz. “Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler...”¹³⁸ ayetindeki emir, anne sütünün çocuk için daha uygun olması, annenin şefkatinin fazlalığı ve süt emmenin çocuk için olduğu gibi anne için de bir hak olması sebebiyle teşvik ve annelerin çocuklarını emzirmesi için bir irşaddir. “... Anne çocuğu yüzünden zarara sokulmasın...”¹³⁹ ayetiyle kadına zarar vermek için çocuğun alınması doğru olmadığı gibi, hiç bir kimse bu hakkına yerine getirmesi için onu mecbur tutamaz. “... Onların uygun biçimde yiyeceği ve giyeceği çocuğun babasına aittir...”¹⁴⁰ ayetiyle nafaka babaya aittir. Süt emme de nafaka kapsamına girer. “... Sizin için emzirirlerse ücretlerini verin.”¹⁴¹ ayetiyle anne çocuğunu hukuken emzirmeye zorlanamaz.¹⁴²

Anne süt emzirmek istemezse, babanın bir süt anne tutması gerekir. Süt anne, çocuğu öz annenin yanında emzirir. Çünkü hidâne anne için bir haktır. Süt emzirmek istememesi hidâne hakkını düşürmez.¹⁴³ Ancak:

-Anneden başka süt emzirecek birisi bulunmazsa,

- Çocuk anneden başka kadınların memesini almazsa,

- Ne babanın, ne de çocuğun bir süt anne tutabilecek maddî güçleri olmaz ve karşılıksız emzirecek bir süt anne bulunmazsa, anne çocuğunu emzirmek mecburiyetindedir ve hukuken buna zorlanabilir.¹⁴⁴ Çünkü çocuğu helak olmaktan korumak esastır.¹⁴⁵

Baba, anneye evli olduğu süre içinde ve ric'î talaktan¹⁴⁶ dolayı iddet bekleyen anneye, kendi çocuğunu emzirmesi karşılığında bir ücret vermek zorunda değildir. Çünkü bu esnada nafaka vermekle yükümlüdür. Bu durum da nafaka kapsamına girer. Evlilik

¹³⁸ Bakara (2) 233.

¹³⁹ Bakara (2) 233.

¹⁴⁰ Bakara (2) 233.

¹⁴¹ Talak (65) 6.

¹⁴² el-Kâsânî, a.g.e., IV, 40; el-Usrûşenî, Muhammed b. Mahmûd, Ahkâmu's-Sığâr, (çev: İbrahim Canan), İstanbul 1984, s. 86, 239; ez-Zuhaylî, a.g.e., X, 31.

¹⁴³ ez-Zuhaylî, a.g.e., X, 31.

¹⁴⁴ Kübeysî, Ahmed Ubeyd, el-Ahvâlu's-Şahsiyye, Bağdad 1977, I, 374-375.

¹⁴⁵ el-Usrûşenî, a.g.e., s. 86; ez-Zuhaylî, a.g.e., X, 31.

sona ermiş, iddet bitmişse ve bâin talakla¹⁴⁷ boşanma durumunda anne çocuğunu emzirdiği takdirde ücret isteyebilir. Ücreti çocuğun malı varsa o maldan, yoksa babasının malından ödenir.¹⁴⁸

Şafîler'de ise, annenin hemen doğumundan sonra gelen (ağız) sütü emzirmesi vaciptir. Çünkü çocuk çoğunlukla o sütü almadan yaşayamaz ve bunun dışındaki sütler de onun yerini tutmaz. Bunun dışında anne zorlanamaz.¹⁴⁹

Mâlikîler'de ise "... anneler çocuklarını iki yıl emzirirler..." ayeti emir manasındadır, vücûb ifade eder. Anne bir özrü olmadıkça, evli olduğu ve ric'î talaktan dolayı iddet beklediği süre içerisinde emzirmeye zorlanır, bu üzerine vaciptir.¹⁵⁰

Gelişen teknoloji ve sanayi insana bir takım maddî imkanlar sunarken, insan ilişkilerini kopardığı gibi anne ile çocuğunu da birbirinden ayırmıştır. Çalışma şartları çalışan anneye çocuğunu emzirme imkanı tanımaz hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra Kadın Hakları Hareketi ile emzirme ve anne sütü ikinci plana itilip, kötülenmiştir. 1990'lı yılların başında Dünya Sağlık Teşkilatı ve UNİCEF emzirmenin korunması, desteklenmesi ve emziren annelere yardım açısından dünyanın her yerinde başlattığı kampanyalar emzirmenin önemi tekrar gündeme getirmiştir. Süt annenin de yaygın olmadığı toplumumuzda annenin çocuğunu emzirmesinden başka çözüm yoktur. Çalışan annenin bu süre içerisinde çalışmasına ara vermesi ve çocuğu ile birlikte olması tavsiye edilmektedir.

Özellikle parçalanmış ailelerin, "Boşadığınız kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp evden çıkmağa zorlamak için kendilerine zarar vermeğe kalkışmayın. Şayet hamile iseler, yüklerini bırakıncaya kadar onların geçimini sağlayın. Sonra sizin için çocuğunuzu emzirirlerse onlara ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşup anlaşın. Eğer güçlük çekerseniz, çocuğu

¹⁴⁶ Ric'î talak: Yeniden nikah akdine ve yeni bir mehire gerek olmadan, boşanan eşlere iddet içinde normal aile hayatına dönme imkanı veren boşanma şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Döndüren, a.g.e., s. 410-412.

¹⁴⁷ Bâin talak: Evliliğe derhal son veren yeni bir nikah akdi ve mehir olmadan aile hayatına dönüş imkanı vermeyen boşanma şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Döndüren, a.g.e., s. 398-400.

¹⁴⁸ İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, II, 931; Ebû Zehra, a.g.e., s. 437.

¹⁴⁹ ez-Zuhaylî, a.g.e., X, 31.

¹⁵⁰ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 40; ez-Zuhaylî, a.g.e., X, 31; Kubeyşî, a.g.e., I, 374-375.

başka kadın emzirecektir. Eli geniş olan, genişliğine göre nafaka versin. Rızkı kısılmış olan da Allah'ın kendisine verdiği kadar versin..."¹⁵¹ ayetleri doğrultusunda hareketmeleri gerekir. Evlilik hayatındaki şanssızlık ve başarısızlıklarının cezası masum yavruya ödetilmemelidir. Mademki çocuk ikisininindir, anne çocuğu emzirmeli, bunun karşılığında anneye yaşamasında yardımcı olacak ve sütünü temin edecek bir ücret verilmelidir. Bu da İslam dininde anneye verilen değer son noktasıdır.

e) Süt Annelik Kurumu

Araplar arasında yeni doğan çocuğun bir süt anneye verilmesi gelenek halindeydi. Hz. Peygamber de, annesi Amine tarafından üç ya da yedi gün emzirildikten sonra, Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe ona bir süre süt annelik yapmıştır. Daha sonra Mekke'ye komşu çöllerde yaşayan Hevâzin kabilesinden Benû Sa'd'a mensup Halime bintü Ebî Züeyb ikibuçuk yıl Hz. Muhammed'e süt annelik yapmıştır.¹⁵²

Öz anne yanında alternatif olarak sahneye çıkan süt anne, geçmiş ilahî dinlerde de görülür. Öldürülme korkusu ile annesi tarafından bir sepetle Nil Nehri'ne bırakılan Hz. Musa, Firavun'un sarayına getirilerek gıdası için süt anne araştırılmış, yabancı kadınların sütünü emmemesi sonucu öz annesine süt anne olarak verilmiştir.¹⁵³ Kimi zaman toplumların örfünde bebeğin sağlık, eğitim veya iyi bir dil öğrenmesi gibi nedenlerle süt anneye verildiği görülür.¹⁵⁴

İslam'da süt anne uygulaması kaldırılmayıp sürdürülmüş, Kur'an ve sünnet bu konuda bir takım hukukî düzenlemeler yapmıştır. "...Süt emziren analarınız ve süt kız kardeşleriniz size haram kılındı."¹⁵⁵, "Nesepçe haram olanlar, süt yoluyla da haram olur."¹⁵⁶ gereğince süt hısımlığı bir evlenme engeli oluşturur.¹⁵⁷

¹⁵¹ Talak (65) 6-7.

¹⁵² İbn Hişam, a.g.e., I, 172-173; İbn Sa'd, a.g.e., I, 108; İbn Esfir, İzzu'd-Din Alî b. Muhammed, el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut 1385/1965, I, 461.

¹⁵³ Kasas (28) 7-12.

¹⁵⁴ Döndüren, a.g.e., s. 314.

¹⁵⁵ Nisâ (4) 23.

¹⁵⁶ Buhârî, Şehâdet 7; Müslim, Redâ 10.

¹⁵⁷ Süt hısımlığı ve evlenme yasağı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Döndüren, a.g.e., s. 314-316.

Süt annenin görevleri: Süt annenin süt emzirmekten ve örfün çocuk için kendisi tarafından görülmesini istediği şeyleri yerine getirmekten başka bir yükümlülüğü yoktur.¹⁵⁸ Çocuğun anne-babasına bir hizmetle mükellef değildir. Çocuğun bakımı, beslenmesi ve ihtiyaçlarını görmekle sorumludur. Bu ihtiyaçları için, maddî bir harcama yapmak mecburiyetinde değildir. Kazara çocuk elinde zayi olursa herhangi bir tazminat da gerekmez.¹⁵⁹

Süt Bedeli: Süt bedeli olarak verilen ücret Talak Sûresi 7. ayetinde belirlenmiştir. Ancak süt emziren anne, çok da olsa verileni az, veren de ücreti çok görebilir. Bu durumda Hz. Peygamber'den bir sınır getirmesi istenmiş, "Benden süt hakkını ne giderir?" sorusuna Hz. Peygamber "Gurre yani bir erkek ya da kadın köle"¹⁶⁰ buyurmuştur.

Süt anne, öz anneden sonra ikinci bir annedir. Hz. Peygamber süt annesine ikramda bulunmak için hırkasını onun altına yaymış ve buyur etmiştir.¹⁶¹ Anne gibi ona da iyilik etmek gerekir.

4. Çocuğun Terbiye ve Eğitimindeki Görev ve Sorumlulukları

İnsanın ilk terbiye ve eğitim yeri ailedir. Çok mükemmel olan müesseselerle mukayese edilecek olursa üstünlük ve öncelik daima ailededir.¹⁶² Çocuğun ilk terbiyecisi ve eğitimcisi gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren ilk gördüğü annesidir. Çocuk ilk çağlardaki gelişimini anneye bağımlı ve evde sürdürdüğünden, babanın da çoğunlukla dış işlerle meşgul olması ve çocuklarını anneden daha az bir süre görebilmesi nedeniyle terbiye ve eğitimde çocuğu en çok etkileyen ve ömür boyu sürecek davranışların temelini atan annedir. Annenin çocuk üzerindeki etkilerini; kişilik gelişimindeki rolü, davranış ve alışkanlıkların kazandırılmasındaki rolü ve örnek olarak anne şeklinde üç bölümde inceledik.

¹⁵⁸ el-Kâsânî, a.g.e., IV, 41.

¹⁵⁹ el-Usrûşenî, a.g.e., s. 238.

¹⁶⁰ Tirmizî, Redâ' 6; Ebû Dâvûd, Nikah 12; Nesâî, Nikah 56.

¹⁶¹ Tirmizî, Redâ 6; İbn Sa'd, a.g.e., I, 113-114; Kehhale, Ömer Rıza, A'lâmu'n-Nisâ fi Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslam, Beyrut 1977, I, 290.

¹⁶² Kanad, H. Fikret, Ailede Çocuk Terbiyesi, İstanbul 1969, s.7.

a) Kişilik Gelişimindeki Rolü

Kişilik insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir.¹⁶³ Kişinin bütünlüğünü meydana getiren bünyevî, fikrî, sosyal ve moral değerlerin bir sentezidir.¹⁶⁴ Kişiliği kalıtım ve çevre faktörleri oluşturur.¹⁶⁵ Kalıtımla gelen gizil güçler kişilik yapısında ve gelişmesinde önemli rol oynar. Kalıtım ya da soya çekim, çevre etkisiyle köklü olarak değişmeyen özelliklerin anne-babadan bir kuşaktan diğerine geçmesi olup, insanın tüm yaşamına biçim veren önemli bir etkendir. İnsanların geleceğini, onların doğumundan yıllar, hatta kuşaklar önce belirler. Doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan gelişme eksikliklerinin, bedensel ve ruhsal bozukluklarının nedenleri arasında önemli bir yeri vardır.¹⁶⁶

“Nutfeleriniz için araştırma yapın, münasip olanla evlenin.”¹⁶⁷ “Nutfeleriniz için araştırma yapın, onu nereye koyacağınıza dikkat ediniz.” “...zira kadınlar oğlan ve kız kardeşlerine benzeyenleri doğururlar...”¹⁶⁸ “Kötü muhitte yetişen güzel kadından sakının,¹⁶⁹ çünkü o, kendi aslına benzeyeni doğurur. Soyu soppu iyi olanı tercih edin. Çünkü o babası, amcası ve kardeşlerinin mislini doğurur...”¹⁷⁰ şeklindeki rivayetler de kişiliğin oluşumundaki kalıtım faktörüne işaret eder.

“...Sonra bir melek onun ecelini, rızkını, amelini, mesud veya bedbaht olacağını yazar.”¹⁷¹ hadis-i şerifi cenin döneminde kişilik gelişiminin temellerinin de atılmış olacağına işaret etmektedir.

¹⁶³ Baymur, Feriha, Genel Psikoloji, İstanbul 1994, s. 253.

¹⁶⁴ Gökçe, Birsen, Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü, Aile Yazıları III, Ankara, ts., s.15.

¹⁶⁵ Gündüz, a.g.e., s. 71.

¹⁶⁶ Köknel, a.g.e., s. 27.

¹⁶⁷ Buhârî, Nikah 12 (Hadisin manasına işaret edene bab başlığı, Hadis kavidir. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XI, 26); İbn Mâce, Nikah 46; Hakim, a.g.e., II, 163.

¹⁶⁸ Aclûnî, a.g.e., I, 302 (İsnadı zayıftır).

¹⁶⁹ es-Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman, el-Mekâsîdu'l-Hasene, Beyrut 1405/1958, s. 221 (Dârakutnî sahih olmadığını söyler).

¹⁷⁰ Aclûnî, a.g.e., I, 272. (Hz. Ömer'den mevkuf olarak rivayet edilmiştir.)

¹⁷¹ Buhârî, Bed'ül-Halk 6, Enbiya 1, Kader 1; Müslim, Kader 1; Tirmizi, Kader 4; Ebû Dâvûd, Sünne 16; İbn Mâce, Mukaddime 10.

Çocuğun süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakterini değiştirir.¹⁷² Hz. Peygamber ahmak kadınların süt anne olarak seçilmemesini¹⁷³ tavsiye ederek “alınan sütle benzeme hasıl olur”¹⁷⁴ der. eş-Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî¹⁷⁵ (438/1046) bir gün evine geldiğinde, çocuğunu annesinden başka bir kadını emerken görür ve çocuğu kapıp, emdiği sütü tamamen kusturur. “Başkasının sütünü emzirmek suretiyle çocuğun karakteri ifsad edilmemelidir.” der. İmam¹⁷⁶ büyüyünce, her hangi bir münazarada diline bir tutukluk gelse bunu o süttten midesinde bâkî kalan bulaşığın tesirinden bilirdi.¹⁷⁷ Gazalî de haramla beslenen kadından hasıl olan sütle beslenen çocuğun ileride habis şeylere meyledeceğini söyler.¹⁷⁸

Bu rivayetler, çocuğun kişiliğinin temelini, annenin soyu, huyu, karakteri ve çocuğun beslendiği süttün oluşturduğunu belirtmektedir.

Yeni doğan bir çocuğun insan tabiatına sahip olduğu fakat kişiliğinin bulunmadığı bilinmektedir.¹⁷⁹ Freud ve taraftarlarına göre kişiliğin meydana gelmesinde en çok ilk yıllar rol oynar ve 6-7 yaşına kadar çocuğun kişiliği ortaya çıkar.¹⁸⁰ Çocuğun ihtiyaçlarına ilk cevap veren annedir ve çocuğun kişilik yapısının ilk şekillendiricisidir. Annenin çocuğunu kucağında taşıması, beslemesi, emzirme anındaki tavrı, gülümsemesi, okşaması, ona karşı takındığı tavır ve ısrarlı isteklerine uyguladığı disiplin, çocuğun kişiliğinin ilk temel taşlarını teşkil eder.¹⁸¹

Anne iki yaşına kadar çocuk için en önemli sosyal çevreyi oluşturur.¹⁸² Aile kavramının olmadığı ve kaldırıldığı ülkelerde bile çocuk iki yaşına kadar öz annenin

¹⁷² el-Münâvî, a.g.e., IV, 55; el-Mutteki, a.g.e., VI, 141;

¹⁷³ Heysemî, a.g.e., IV, 262 (Hadisin isnadı zayıftır).

¹⁷⁴ İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, II, 79; el-Münâvî, a.g.e., IV, 55.

¹⁷⁵ Şafîî imamlarından. Arap kabilelerinden Sinbis oğullarındandır. Alim ve müctehiddir. Bilgi için bkz. Zehebî, *Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî*, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Beyrut 1403/1983, XV, 617-618; İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, IX, 535.

¹⁷⁶ Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin oğludur. Şafîî fakihlerindedir.

¹⁷⁷ Münâvî, a.g.e., IV, 56; Sehâvî, a.g.e., s. 368.

¹⁷⁸ Gazâlî, a.g.e., III, 72.

¹⁷⁹ Buscaylia, Leo, *Kişilik, Tüm Yönleriyle İnsan Olma Sanatı*, (çev: Nejat Ebcioğlu), İstanbul 1983, s. 49.

¹⁸⁰ Gökçe, a.g.m., s.16.

¹⁸¹ Örsan, Muharrem, *Çocuk Suçlarında Aile ve Ana-Baba İlişkilerinin Rolü*, Aile Yazıları III, s. 40.

¹⁸² Bulut, Işıl, *Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma*, Aile Yazıları III, s. 197.

bakımı altında büyütülür.¹⁸³ Bu dönemde annenin yokluğu çocuğun dünyasında büyük bir boşluk yaratır. Doğumdan kısa bir süre sonra anneden ayrılıp, yatılı yuvalara yerleştirilen çocuklarda, iyi bakılıp beslenseler bile gelişim bozuklukları gözlenmiştir.¹⁸⁴ İlk beş yıl içinde anneden ayrı kalmanın çocukta suçlu bir kişilik yapısının oluşumunda en büyük etken olduğu ileri sürülür. Mala ilişkin suçlulardan oluşan denekler üzerinde yapılan araştırmada deneklerin %40'ının ilk beş yıl içinde annelerinden ayrı kaldıkları saptanmıştır. Hükümlü gençler üzerinde yapılan araştırmada %47.6'sının çeşitli nedenlerle anne-babalarından ayrı kaldıkları, %22'sinin de parçalanmış ya da eksik ailelerden geldikleri görülmüştür.¹⁸⁵

Çocuğun kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri de anneni çalışmasından doğan anne-çocuk ayrılığıdır. Eğitimciler, çoğunlukla bu yaşta çocuğu olan annenin çalışmasına karşıdır.¹⁸⁶ Anne çalışmak zorunda olduğunda çocuğu seven birinin bakması, anne evde olduğu süre içinde de çocuğu ile ilgilenmesi, onunla bütünleşmesi tavsiye edilir.¹⁸⁷

İslam Hukuku'nda ise çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi için aile birliğine önem verilmiş, eşlerin ayrılması helalin en sevimsizi¹⁸⁸ olarak değerlendirilmiştir. Annenin nafakası babaya vacip olduğundan, çalışmak zorunda kalmamış ve temyiz çağına kadar çocuğun anne tarafından bakımı istenmiştir.

b) Davranış Alışkanlıklarının Kazandırılmasındaki Rolü

Fitrat hadisi¹⁸⁹ davranış alışkanlıklarının ana-babalar tarafından kazandırıldığını belirtir.¹⁹⁰ Çocuk hayra alıştırılır, hayır üzere büyütülürse dünya ve ahirette mesut

¹⁸³ Yörükoğlu, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, s. 53.

¹⁸⁴ Yavuzer, Haluk, Çocuk ve Suç, İstanbul 1993, s.105-106.

¹⁸⁵ a.g.e., s. 108.

¹⁸⁶ Razon, Norma, Çalışan Anne ve Çocuğu, Ana-Baba Okulu, İstanbul 1993, s. 229.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 228-230; Yavuzer, Ana-Baba ve Çocuk, İstanbul 1993, s. 62.

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Talak 3; İbn Mâce, Talak 1.

¹⁸⁹ Buhârî, Cenâiz 80, Kader 3; Müslim, Kader 22, 23, 24; İbn Hanbel, Müsned, II, 315, 346, IV, 24.

¹⁹⁰ Yavuz, Kerim, Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ankara 1983, s. 108-110; Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s. 48-51.

olacağı sorgulanmaktadır.¹⁹¹ Anne-babanın kopyası olan çocuk iyi ya da kötü davranışları onlardan öğrenir.

Abdullah b. Amir'in şöyle dediği rivayet edilir. Bir gün annem beni "Gel de sana bir şey vereyim" diye çağırdı. Bizimle birlikte olan Hz. Peygamber anneme "Ona ne vermek istedin" diye sordu. Annem "Bir hurma" diye cevap verince, Hz. Peygamber'in "Dikkat et! Eğer çocuğa bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan günahı yazılırdı."¹⁹² buyurması davranışlarda annenin örnek olması gerektiğini vurgular. yine Hz. Peygamber'in "Çocukların iyilik üzere olmalarında yardımcı olun, isteyen onları ukûk'tan (ana-baba hakkı çiğnemekten) kurtarır."¹⁹³, "Çocuğun kendisine iyi davranmasında yardımcı olan babaya Allah rahmeti bol kılsın."¹⁹⁴ şeklindeki tavsiyeleri mü'minlere ışık tutar.

Yanlış davranış ve tutumlarda "Çocuklarınızı kendi akıllarınıza göre değil, onların akıllarına uygun düşecek bir şekilde cezalandırın"¹⁹⁵ buyuran Hz. Peygamber "Kaç defa affedeyim?" diye soran bir sahabiye "Günde yetmiş defa"¹⁹⁶ diyerek te'dipte sınırsız bir af tavsiye etmiştir.

İmam-ı Şafiî ise çocuğa kötü söz söylememeyi isteyerek "Bu hareket çocuğu sana ve kardeşlerine karşı aynı şekilde hareket etmeye zorlar."¹⁹⁷ der.

c) Örnek Olarak Anne

Ana-babanın davranışlarını kendisine model alarak gelişen çocuk, istenen ve istenmeyen davranışları onlardan öğrenir ve kendini bu doğrultuda yönlendirir.¹⁹⁸ İlişkilerin sevgi ve saygı temeline dayanması, çocuğun cinsiyetine özgü rolü benimsemesi¹⁹⁹ ve ilerideki yaşamında eş ve ana-baba olma sanatını²⁰⁰ kazanabilmesi

¹⁹¹ Gazâlî, a.g.e., III, 172.

¹⁹² Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 478; Ebû Dâvûd, Edeb 88.

¹⁹³ el-Münâvî, a.g.e., IV, 299.

¹⁹⁴ el-Münâvî, a.g.e., IV, 175.

¹⁹⁵ A.g.e., II, 23.

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 133.

¹⁹⁷ el-Münâvî, a.g.e., I, 225.

¹⁹⁸ Yavuzer, a.g.e., s. 85.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 39.

²⁰⁰ Yörükoğlu, Aile ve Çocuk, s. 85.

açısından büyük önem taşır. Kadın kimliği belirgin bir anne kızına iyi bir örnek olduğu gibi, oğluna da erkek kimliği geliştirmesinde yardımcı olur.²⁰¹

Bu yüzden İslam dini kız çocuğunun yetişmesine daha bir özen göstermiştir. Bir kimsenin üç kızı olur da, onlara sabreder, yedirir, içirir ve giydirirse, kızlar kıyamet günü ateşle onun arasında perde olur,²⁰² kızına karşı davranışından dolayı Allah o kimseyi cennete koyar.²⁰³ Bu ecri elde edebilmek için kız çocuğunun üç olması şart değildir. Kız ve kız kardeş arasında da bir fark yoktur. İki²⁰⁴ ve hatta iyi eğitilmiş bir²⁰⁵ kız çocuğu için de aynı vaat yapılmıştır. “En hayırlınız kadınlara karşı en hayırlı olanınızdır.”²⁰⁶ hadisleri, geleceğin annesinin iyi yetişmesi açısından kız çocuklarına iyi örnek olmanın gerekliliğine işaret eder.

Dul bir kadınla evlenen Câbir b. Abdillâh’a bunun sebebi sorulduğunda: “Babam öldü. Geride küçük kızlar bıraktı. Onlara ilim öğretmesi ve yetiştirmesi için dul bir kadınla evlendim...”²⁰⁷ der. Bu da Hz. Peygamber döneminde kız çocuklarının eğitim ve öğretiminde annelerin büyük bir önemi olduğunu göstermektedir. Hatta İslam dini, annelik görevlerinin gereklerini yerine getirebilmesi ve evin sorumluluğunu üstlenebilmesi için cariye'nin bakım ve eğitimini de üstlenmeye çağırır.²⁰⁸ İslam hukuku temyiz çağından itibaren kız çocuğunun eğitim görevini anneye, oğlan çocuğununkini ise babaya verir. Birbirine halkalarla bağlı zincirlere benzeyen örnek ve model olma görevi ne kadar iyi yapılırsa o nisbette sağlıklı nesiller yetişir ve iyi bir toplum oluşur.

Anne kızını nasıl yetiştirir ve anneliğe ne derece hazırlarsa kız çocuğu da o nisbette anne olur ve evladını yetiştirir. Bebeği ile oynayan bir kız çocuğu, annesinin kendisine uyguladığı bakım ve beslenmeyi bebeğinde taklit ederken bilinçsizce, hayalî olarak annenin çiraklığını yapar. Küçük kardeşlerine bakan abla için, çiraklık pratiğe dökülür. Burada anneye düşen görev, ablaya verilen vazifenin yalnız bir yardım ve angarya değil, anneliğe hazırlık olarak gösterilmesidir. Genç kız olduğunda, annesine

²⁰¹ Yörükoğlu, Çocuk ve Ruh Sağlığı, s. 240.

²⁰² Tirmizî, *Birr* 13; İbn Mâce, Edeb 3.

²⁰³ Tirmizî *Birr* 13; İbn Hanbel, Müsned, I, 223, III, 97.

²⁰⁴ Tirmizî, *Birr* 13.

²⁰⁵ Gazâlî, II, 53.

²⁰⁶ İbn Mâce, Nikah 50; Dârimî, Nikah 55; el-Münâvî, a.g.e., III, 398.

²⁰⁷ Buhârî, İstikrâz 18.

yardım ederek ileride kendi hesabına yapacağı işe hazırlandığını hissettirmelidir. Anne kızından yardım isterken, tecrübeleriyle de kızını eğitmelidir. Ancak bu yardım, onun evlat içgüdüsünden faydalanılarak sömürülmemeli, kendini bir çocuk hizmetçisi gibi görme hissine kapılmasına yol açılmamalıdır. Aksi takdirde kardeşleriyle uğraşmanın verdiği bıkkınlıkla kalabalık bir aileye sahip olmayı istemeyen hatta annelik görevinden kaçan evlatlara sahip olunur.²⁰⁹

Çocuğu yanlış model kadar modelsizlik de olumsuz etkiler. Bu yüzden İslam dininde yetimlerin aile ortamı içerisinde yetişmesine büyük önem verilmiş ve bunu düzenleyen hükümler va'z edilmiştir.

C- ANNE SEVGİSİ

1. Annenin Çocuklara Karşı Sevgi, Şefkat ve Merhameti

Dünya hayatının süsü²¹⁰, insanın göz bebeği²¹¹ olarak tavsif edilen; dünya nimetlerinin başında sayılan²¹² çocuklara karşı anne-babalar fitraten ilahî bir sevgiye²¹³ sahiptir. Onlar ancak sevgi sebebiyle çocuklarına bu kadar bağlı ve fedakardırlar.

Eğer bu sevgi olmasaydı evliliğin gayesi, neslin çoğalması ve insanlığın devamı mümkün olmazdı. İnsan, çocuk sevgisini içine alan duygularla yaratılmamış olsaydı, çocuk yetiştirmenin gerektirdiği sabır ve tahammülü gösteremez, kendi bedenî ve ruhî ihtiyaçlarından fedakarlık ederek²¹⁴ kendini helak etme pahasına da olsa dertlerini yüklenemez, kendi ızdırabını duymadan yavrusunun iniltisine kulak veremez, ihtiyaçlarını karşılayamazdı.

Çocuk sevgisinin fitrîliği ve dünyada hoş giden her çeşit güzelliklerin ahiret ve cennet hayatında da olması sebebiyle, mü'minler cennette çocuk sevme nimetiyle nimetlendirileceklerdir.²¹⁵ Kur'ân-ı Kerim üç ayrı surede saçılmış incilere benzetilen

²⁰⁸ Buhârî, İlim 31, Nikah 12, Enbiyâ 48.

²⁰⁹ Conloer, Paul, Annelik Sanatı, 1995, s.17-19.

²¹⁰ Kehf (18), 46.

²¹¹ Furkan (25) 74.

²¹² İsrâ (17) 6.

²¹³ Tâhâ (20) 39.

²¹⁴ Bilgin, Beyza, İslam ve Çocuk, Ankara 1991, s. 37.

²¹⁵ Canan, İbrahim, Kur'an'da Çocuk, s. 51.

cennet çocuklarından bahseder. "... etrafında daima taze kalan çocuklar dolaşır ki, sen onları gördüğün zaman saçılmış birer inci sanırsın."²¹⁶

İnsanları birbirine yaklaştıran olumlu ve iyi duyguların tümü olarak tanımlanan²¹⁷ sevgi gelince, Yunus Emre'nin ifadesiyle tüm eksikler biter. Annenin çocuk sevgisi, insan sevgisinin ulaşabileceği en yüksek sevgilerden birisidir. Kadının fitratında bulunan ve anne olmasıyla aktif olarak ortaya çıkan sevgi, Rabbin kadına sunduğu ilahî bir iksir, bir lütuftur. Anne sevgisinin temeli bekleğin ilk aylarında atılır. İleriki yaşlarda sevgiyle büyür, gelişir.²¹⁸ "Sen seversen yavrunu, o da sever yavrusunu", sözü bu gerçeği vurgulamaya yeter.²¹⁹ Anneden çocuğa aktarılan sevgi yumağının gücü ve etkisi nisbetinde, anne çocuğu uğruna canını feda edebilir ya da onu terkedip ölümüne sebep olabilir.

Allah'ın insana sunduğu bu sevgi ve aşk yine O'nun öğretilerinden hareketle kontrol altında tutulduğunda, salih evlatlara sahip olunur. Sevginin dozajı iyi ayarlanmadığında, iyiliğin zaafa çevrilmesine, ifrat hali çocuğun şımarıp bayağılaşmasına sebep olur. Sevgide zaafiyet, şefkat ve merhameti esirgemek ise yalnız anne ve çocuk için değil, onların hayatlarına karışmış herkes için büyük zararlara yol açar. Sevgisizlik çocuğun suça itilmesinde de önemli bir etkidir. Suçlu denekler üzerinde yapılan araştırmada çoğunun yeterince ilgi ve sevgi görmedikleri gözlenmiştir.²²⁰

Çocuklara karşı sevgi kadar etkili olan bir duygu da şefkat ve merhamettir. Merhamet etmek, sevgi ve şefkatin en üst seviyesidir. Allah'ın Rasûlüne, "Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi bile..."²²¹ hitabı rahmet ve merhametin gerekliliğini, katı kalplilik ve merhametsizliğin olumsuz neticelerini beyan eder.

"Rabbin, şurası muhakkak ki, rahmetim gadabımı geçmiştir buyurdu."²²², "Rahmet sahiplerine Rahman rahmet eder, arz ehline merhamet edin ki, sema ehli de size

²¹⁶ Tur (52) 24; Vâkıa (56) 17; İnsan (76) 19.

²¹⁷ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, s.182.

²¹⁸ A.g.e., s. 183; Pernoud, a.g.e., s. 229.

²¹⁹ Yörükoğlu, a.g.e., s. 183.

²²⁰ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.142-143.

²²¹ Âl-i İmrân (3) 155.

²²² Buhârî, Tevhid 15; Müslim, Tevbe 14; Tirmizî, Da'avât 129; İbn Mâce, Mukaddime 13.

rahmet etsin”²²³, “Merhamet şakî olanlardan alınmıştır.”²²⁴ gibi daha birçok hadis-i şeriflerinde şefkat ve merhameti tavsiye eden; “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”²²⁵ ilkesini koyan ve bu ilkeyi sosyal hayatında yaşantı haline getiren Hz. Peygamber çocuk sevgisi konusunda en güzel bir modeldir.

“Büyüğümüzü saymayan, küçüğümüze acımayan bizden değildir.”²²⁶ sözleriyle ashâbı uyaran Hz. Peygamber, gelen esirler arasında çocuğunu arayan bulunca da bağrına basıp onu emziren bir kadını sahabilerine göstererek “Bu kadının çocuğunu ateşe atacağını zanneder misiniz?... Allah kullarını bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha fazla merhamet eder.”²²⁷ buyurur ve annenin merhametini Allah’ın rahmet ve merhametiyle mukayese eder.

“Deveye binen kadınların²²⁸ en hayırlısı, Kureyş kadınlarının sâliha olanlarıdır. Onlar küçüklüklerinde çocuklarına son derece müşfik ve düşkündürler.”²²⁹ buyurmasıyla Kureyş kadınlarını çocuklarına olan sevgi ve merhametleri sebebiyle takdir etmiştir.

Hiz. Aişe (r.a)’den gelen bir rivayette, yanında iki kızı olan bir kadın gelir ve bir şeyler ister. Yanında bir tek kuru hurmadan başka bir şey olmayan Hiz. Aişe onu verir. Hurmayı iki kızı arasında taksim eder, kendisi yemez. Rasûlullah (s.a.v)’e durumu anlatınca, “Bir kimse kız evladında bir şeyle iptila olunur da, onlara iyi davranırsa, onlar kendisine cehennemde perde olur.”²³⁰ buyurur.

Hiz. Aişe (r.a)’dan gelen diğer bir rivayette ise, fakir bir kadın, iki kızını yüklenip gelir ve Hiz. Aişe kadına üç kuru hurma verir. Kadın kızların her birine birer hurmayı verip, diğerini yemek için ağzına attığında, kızlar onu da yemek isterler. Kadın yemek istediği hurmayı hemen ikisinin arasında pay eder. Kadını bu hali Hiz. Aişe (r.a)’ın hoşuna gider ve olayı Rasûlullah (s.a.v)’e anlatır. Rasûlullah (s.a.v) “Muhakkak ki bu hurma

²²³ Ebû Dâvûd, Edeb 66.

²²⁴ Tirmizî, Birr 16; Ebû Dâvûd, Edeb 66.

²²⁵ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fedâil 65; Tirmizî, Birr 16; Ebû Dâvûd, Edeb 156.

²²⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 66.

²²⁷ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Tevbe 22; Ebû Dâvûd, Cenâiz 1.

²²⁸ Bu tabirle Arap kadınları kastedilmiştir. en-Nevevî, a.g.e., XVI, 80.

²²⁹ Buhârî, Nikah 12; Müslim, Fedailu’s-Sahabe 200 - 202.

²³⁰ Buhârî, Edeb 18, Zekât 10; Müslim, Birr ve Sılat 47.

sebebiyle Allah ona cenneti vacip kılmıştır. Ya da bu hurma sebebiyle onu cehennemden azad etmiştir.”²³¹ buyurur.

Hız. Peygamber, çocuklarına karşı müşfik olan kadınları takdir etmek, Allah indinde mükafatını zikretmek suretiyle anneleri şefkat ve merhametli olmaya teşvik etmiştir.

2. Sevgi, Şefkat ve Merhametin İzharı ve Şekli

Çocuklara karşı olan sevgi, şefkat ve merhametin mübalağalı bir şekilde izharı Rasulullah’ın sünnetinde görülmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber farklı imkan ve fırsatları değerlendirmiştir. Yanında yetişen Hz. Enes (r.a) tarafından “çocuklarına ve iyaline karşı insanların en müşfiki”²³² olarak tavsif edilmiştir.

Hız. Enes (r.a)’ın bildirdiğine göre, Hz. Peygamber süt annesinin yanında olan oğlu İbrahim’i sık sık görmeye gider, çocuğu kucaklar, öper, koklar, kulağına güzel sözler mırıldanır bir müddet sonra dönerdi.²³³

Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayette Allah’ın Rasulü bir gün torunu Hasan’ı öpünce, yanında oturmakta olan Temim’li Akra’ b. Hâbis on tane çocuğu olduğu halde hiçbirisini öpmediğini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona yönelerek “Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.”²³⁴ buyurur.

“Çocuklarınızı öper misiniz? diye soran bedevîlerin Rasulullah (s.a.v)’den “evet” cevabını alınca, “Fakat biz öpmeyiz” demeleri üzerine “Allah kalplerinizden rahmeti söküp almışsa ben ne yapabilirim?”²³⁵ buyurması, kucaklama ve öpmenin, şefkat ve merhametin izharında en iyi yollardan birisi olduğunu gösterir.

Hız. Peygamber (s.a.v)’in reyhâna benzetip²³⁶ “kokuğu cennetin kokusundandır.”²³⁷ dediği çocukları kucaklayıp öptüğüne dair misaller pek çoktur.

²³¹ Müslim, Birr ve Sıla^{ve Sıla}48; Tirmizî, Birr 13; İbn Hanbel, Müsned, VI, 33.

²³² Müslim, Fezâil 63; Buhârî, el-Edebü’l-Müfred 467; Hâkim, a.g.e., IV, 40; el-Münâvî, a.g.e., V, 167.

²³³ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 62-63.

²³⁴ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65; Tirmizî, Birr 12; Ebû Dâvûd, Edeb 156.

²³⁵ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 64; İbn Mâce, Edeb 3.

²³⁶ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed, Umdetü’l-Kâri Şerhu Sahîhi’l-Buhârî, Mısır 1348, XVI, 243-244.

²³⁷ Heysemî, a.g.e., VIII, 156.(Hadisin isnadı zayıftır.)

Rasulullah “dünyada iki reyhânım”²³⁸ dediği Hasan ve Hüseyin’i sık sık çağırıp koklar, bağrına basar²³⁹ ve dua edip²⁴⁰ sevgisini izhar ederdi. Hz. Peygamber’in kızı Fatıma’yı (genellikle başının tepesinden²⁴¹) öptüğü²⁴²; Hz. Ebû Bekir’in kızı Hz. Aişe’yi yanağından öptüğüne²⁴³ dair rivayetleri kız ve erkek ayırımı yapmaksızın çocukların öpülebileceğini gösterir. Ulemânın çoğunluğuna göre, avret olmadıkça büyüklerin de bütün uzuvlarından öpmek caizdir.²⁴⁴

Hz. Peygamber, çocuklara olan sevginin izharında sıkça okşamaya da yer vermiştir. Rivayetlerde, sahabe çocuklarını kucağına alıp, başını ve yanaklarını okşadığı ve hayır duada bulunduğu²⁴⁵ ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber’in çocuklara sevgi ve iltifatlarını bineğine alarak²⁴⁶ gösterdiği rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber’i ziyarete gelen kimseler huzura girmek için izin isterlerken,²⁴⁷ çocuklar huzuruna girmede serbestti.²⁴⁸ Enes (r.a), yaşlılarıyla oynarken kendisini çağırmaya gelen Hz. Peygamber’in selam verdiğini²⁴⁹ söyler. Yine Hz. Peygamber’in yolda giderken rastladığı,²⁵⁰ Ensar’ı ziyareti sırasında gördüğü,²⁵¹ çocuklara selam verdiği, hal ve hatırlarını sorup,²⁵² onlarla şakalaştığı,²⁵³ isim ve lakap taktığı,²⁵⁴ omuzlarına çıkarıp,²⁵⁵ sırtına bindirerek onlarla oynadığı²⁵⁶ rivayet edilmektedir.

²³⁸ Buhârî, Fedâilu Ashâbin’-n-Nebî 22; Tirmizî, Menâkib 31.

²³⁹ Tirmizî, Menâkib 31.

²⁴⁰ Buhârî, Edeb 22; Tirmizî, Birr 11; İbn Mâce, Edeb 3.

²⁴¹ el-Münâvî, a.g.e., V, 174.

²⁴² Tirmizî, Menakib 61; Ebû Dâvûd, Edeb 158.

²⁴³ Ebû Dâvûd, Edeb 158.

²⁴⁴ Aynî, a.g.e., XXII, 98.

²⁴⁵ Buhârî, Ahkâm 46, el-Edebü’l-Müfred, I, 461, 462; Ebû Dâvûd, Ahkâm 9; Hâkim, a.g.e., III, 258, 456, IV, 500; en-Nevevî, a.g.e., XVI, 85.

²⁴⁶ Buhârî, Umre 13; Ebû Dâvûd, Cihad 54; İbn Mâce, Edeb 48; Nesâî, Menâsik 12; İbn Hanbel, Müsned, IV, 5; Hakim, a.g.e., III, 576.

²⁴⁷ el-Kettânî, a.g.e., I, 23-27.

²⁴⁸ Heysemî, a.g.e., IX, 190.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, Selam 4; İbn Mâce, Edeb 14; Dârimî, Sünen, İsti’zân 8.

²⁵⁰ Buhârî, İsti’zân 15; Müslim, Selam 15.

²⁵¹ el-Münâvî, a.g.e., V, 216.

²⁵² Buhârî, Edeb 81; Ebû Dâvûd, Edeb 77; İbn Mâce, Edeb 24.

²⁵³ Buhârî, İlim 18; Ebû Dâvûd, Tereccül 15; İbn Mâce, Mukaddime 11.

²⁵⁴ Tirmizî, Birr 57, Menâkib 50; Ebû Dâvûd, Edeb 92; İbn Hanbel, Müsned, II, 532.

²⁵⁵ Tirmizî, Menâkib 50; İbn Mâce, Taharet 135; Hakim, a.g.e., III, 555-556; Heysemî, a.g.e., IX, 82.

²⁵⁶ Tirmizî, Menâkib 31; Heysemî, a.g.e., IX, 182 (Hadis hasen garibdir).

Hz. Peygamber sevgi, şefkat ve merhametini filleriyle ortaya koyduğu gibi, sözleriyle de bunu açıkça ifade etmiştir.

Torunları Hasan ve Hüseyin'i öpüp kucakladıktan sonra "Ya Rabbi! Ben bunları seviyorum, sen de sev"²⁵⁷ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber düğünden dönen çocuk ve kadınlara yönelerek "Vallahi sizler bana halkın en sevgili olanıdır" buyurur.²⁵⁸ Grubun içinde hizmetçilerin de bulunduğu söylenen diğer bir rivayette ise "Allah'a andolsun sizleri seviyorum"²⁵⁹ ifadeleri sevginin açıkça ortaya konması gerektiğini gösterir.

3. Çocuklar Arası Sevgide Adalet ve Eşitlik

İslam'ın temel prensiplerinden biri olan adalet, "Adaletle hareket edin, bu takvaya daha uygundur."²⁶⁰ ilahî emri gereği, her konuda olduğu gibi, sevgide de anne-babalar için en kutsal bir duygu olmalıdır.

İslam öncesi Cahiliye devrinin çirkin ve vahşi bir uygulaması olarak Kur'an'da zikredilen: "Onlardan birine kızı olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün! Bak ne kötü hüküm veriyorlar!"²⁶¹ ayetleri, kültürel bir problem olan ve her kültürde değişik yoğunlukta görülen İslamî olmayan bir zihniyeti ifade eder.

İslam zihniyetini, "Göklerin ve yerin mülkiyeti Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine kız, dilediğine erkek evlad bağışlar... Dilediği kimseye de hiç çocuk vermez. Allah Alîm ve Kadîr'dir."²⁶² ayetleriyle, tevhid inancı şekillendirir.

Fakat bugün İslam'ın yaşandığı birçok bölge ve ailelerde bu tür bir İslamî zihniyeti görmek çok zordur. Yoksulluk korkusu, yiyecek bulmanın zorluğu, sürekli savaşlarla erkeklerin azalıp kadınların çoğalması karşısında²⁶³ bir çeşit nüfus planlaması olarak

²⁵⁷ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 22; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 58; Tirmizî, Menâkıb 31; İbn Mâce, Mukaddime 11; Hâkim, a.g.e., III, 164.

²⁵⁸ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 5.

²⁵⁹ İbn Hanbel, Müsned, III, 150.

²⁶⁰ Mâide (5) 8.

²⁶¹ Nahl (16) 58-59.

²⁶² Şûrâ (42) 49-50.

²⁶³ Günaltay, a.g.m., s.694.

görülen²⁶⁴ kız çocuklarını öldürme âdetini Kur'ân-ı Kerim ortadan kaldırmışsa da, ikinci derecede değer verilmesi âdeti henüz yok olmuş değildir. Bu âdetin uzantılarını günümüzde de görmek mümkündür.

Allah onun ne doğurduğunu bildiği halde “Ya Rabbi! kız doğurdum.”²⁶⁵ diye dövünen annelerin varlığı; yakınlarından birinden doğum haberi aldığında, hiç bir zaman “Kız mı, erkek mi?” diye sormadan “Kusursuz mu?” diye sorup, kusursuz olduğunu öğrenince “Elhamdülillah” diyen Hz. Aişe'nin²⁶⁶ aksine, doğum haberini aldığında “Kız mı, erkek mi?” diye soran ailelerin varlığı İslamî şuurla davranılmadığının bir göstergesidir.

Asr-ı Saadette kaldırılan bu menfur âdet, sonraki asırlarda yeniden gündeme getirilmiş, “İki kızı büyütüp terbiye eden kimse ile ben, kıyamet gününde şöyleyiz”²⁶⁷ diyerek mübarek iki parmağını birleştiren Hz. Peygamber'in müjdeleri insanları bu düşünceden vazgeçirememiştir. Bu acı gerçekten kurtuluş, Rasulullah'ın bu konudaki titizliğini görmekle mümkündür.

Ashabdan Nu'man b. Beşîr (r.a.)'e babasının kardeşlerinden ayrı olarak bir köle hibe etmesi üzerine, Rasulullah (s.a.v) “Allah'tan korkun, çocuklarınız hususunda âdil olun”²⁶⁸ buyurur.

Bir adam Hz. Peygamber'in yanında otururken oğullarından biri gelir. Adam çocuğunu öper ve dizinin üstüne oturtur. Az sonra kızı gelir, öpmeksizin önüne oturtur. Bunun üzerine Rasulullah, “Aralarında eşit davransaydın ya?” diye kınar.²⁶⁹

“Bağış ve ihsanda çocuklarınızın arasını eşit tutun. Eğer ben birisini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.”²⁷⁰ buyurması, hibe, ihsan gibi davranışlarda mutlaka farklı hareket edilecekse bunun kız çocukların lehine yapılması gerektiğini gösterir.²⁷¹

²⁶⁴ Bilgin, a.g.e., s. 37.

²⁶⁵ Âl-i İmrân (3) 37.

²⁶⁶ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, II, 605.

²⁶⁷ Buhârî, Edebü'l-Müfred, Zekat 10; Müslim, Birr ve Sıla^{ve Sıla}49; Tirmizî, Birr 13; İbn Mâce, Edeb 3.

²⁶⁸ Müslim, Hibat 13; Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Hibe 12; Nesâî, Nahl 1; Ebû Dâvûd, İcârât 47; Tirmizî, Ahkâm 30; İbn Mâce, Hibât 1; İbn Hanbel, Müsned, IV, 268-276.

²⁶⁹ Heysemî, a.g.e., VIII, 156 (Bezzar şeyhini zikretmez, diğer rical sikattır).

²⁷⁰ Heysemî, a.g.e., IV, 153; İbn Mansûr, Sünen, I, 97-98.

²⁷¹ Canan, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s.174.

Rasulullah (s.a.v.),
 “Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever.”²⁷² buyurmuştur.

Selef, evladlar arasında adil davranmayı, dinî bir vecibe olan “sıla-i rahim” dahilinde mütalaa etmişlerdir.²⁷³

Ancak Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Yakub’un diğer oğullarından farklı olarak Hz. Yusuf’a olan aşırı muhabbetinden²⁷⁴ bahsedilmesi; Hz. Peygamber’in, kendisine herkesten çok benzediği kaydedilen torunu Hz. Hasan’ı,²⁷⁵ Hz. Hüseyin’den daha çok sevdiğine dair²⁷⁶ rivayetlerin varlığı, kalbî sevginin ihtiyarın dışında olduğunu ve eşitliğin söz konusu olamayacağını göstermektedir.

Anne-babalara düşen görev, sevginin ortaya konmasında adil ve eşit olmaktır. Sevginin açığa vuruluşunda yapılacak gayr-i adil muamele onların anne-babalarına karşı olan sevgi ve saygılarını yitirmesine sebep olabileceği gibi, çocuklar arasında kıskançlık, haset, kin gibi duyguların uyanmasına²⁷⁷ sebep olacaktır. Sünnette yasaklanan eşitlikten uzak davranışların bireysel ve sosyal alanda farklı neticeler doğuracağı günümüzde yapılan araştırmalarla da ortaya çıkmıştır.²⁷⁸

²⁷² Münâvî, a.g.e., II, 297. (Hadisin derecesi zayıftır).

²⁷³ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., s. 184.

²⁷⁴ Yûsuf (12) 8.

²⁷⁵ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî 22; Tirmizî, Menakıb 31; İbn Hanbel, Mûsned, I, 99.

²⁷⁶ el-Muttakî, a.g.e., XVI, 262; Heysemî, a.g.e., IX, 176. (Hadisin isnadı zayıftır).

²⁷⁷ Hattâbî, a.g.e., III, 173.

²⁷⁸ Yörükoğlu, a.g.e., s. 182-186; Yavuzer, Ana-Baba ve Çocuk, s.102-113.

4. Sevgi Yoksunluğu ve Kimsesiz Çocuklar

Çocuk üzüntüsü paylaşılmayan, yüzüne şefkat, rahmet ve muhabbet gözüyle bakılmayan, öpülüp sevilmeyen bir ortamda yetişmesi halinde hem bedenî hem de ruhsal gelişiminde bir takım sapmaların olacağı öksüz yuvaları, ruh hastaları ve suçlular arasında yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.²⁷⁹ İslam dini çocuğun sevgiyle büyütülmesini esas alırken anne-babalara da bu konuda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Anne-babasını kaybetmiş kimsesiz çocukları da ihmal etmemiştir. Cahiliyye devrinde birçok kimse yetimlerin mal ve servetlerinden faydalanmayı adet haline getirmişlerdi. Üstelik onlara iyi davranmazlardı.²⁸⁰ Gelen ayetlerle yetimlerin durumu düzeltilip, bir sistem içine oturtulmuştur.

Yetime maddî yardımı “sarp yokuşu geçmek”²⁸¹ tabiriyle ifade eden Kur’ân-ı Kerim, oluşturulan fonlarla²⁸² maddî ihtiyaçlarının giderilmesini düzenler. Ruh ve bedenden oluşan insanın yetim de olsa ruhunun doyurulması, manevî gıdasının verilmesi gerekir. Bu konuda da, Hz. Peygamber’in şahsını misal olarak veren Allah Teala “Rabbin, bir yetim olduğunu bilip de seni barındırmadı mı? Seni şaşırmsın bulup da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse yetimi sakın ezme”²⁸³ buyururken, yetimi öz evlatları yerine koymaları, kendi çocuğunun yetim kalmış olabileceğini düşünmelerini ister.²⁸⁴

“Yemeğe olan sevgilerine rağmen onu miskine, yetime ve esire yedirirler.”²⁸⁵ “Onlar yedirdikleri zaman gönül hoşluğu ile yedirirler.”²⁸⁶ Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime iyi davranılan evdir. En kötü ev de içinde yetim olan fakat ona fena muamele yapılan evdir.²⁸⁷ “Kim Müslümanlar arasından bir yetimi evine alıp kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirirse affı mümkün olmayan bir suç

²⁷⁹ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, s. 48-50.

²⁸⁰ er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, et-Tefsîru'l-Kebîr, Tahran, ts., III, 5.

²⁸¹ Beled (9) 11.

²⁸² Bakara (2) 215; Nisâ (4) 4; Enfâl (8) 41; Haşr (59) 7.

²⁸³ Duha (93) 6-9.

²⁸⁴ Nisâ (4) 9; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, ts., II, 503-508.

²⁸⁵ İnsan (76) 8.

²⁸⁶ Nahl (17) 114.

²⁸⁷ İbn Mâce, Edeb 6; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 231.

işlemediği takdirde Allah onu mutlaka cennetine kor.”²⁸⁸ Hz. Peygamber orta ve şahadet parmaklarıyla işaret ederek, “Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle yan yanayız.”²⁸⁹ buyurur.

Bu emir ve tavsiyelerle, yetimi himaye edip korumak, onun akraba ve yakınlarına vacip olurken, asırlarca İslam toplumunda yetimhaneler açma ihtiyacı duyulmamış²⁹⁰ müslümanlar tarafından himaye edilmiştir. Himayeden maksat, onları sadece maddî açıdan koruma değil, aile ortamı içinde yaşatmaktır. Çocuğun ruh sağlığını güvence altına alan en önemli etken sıcak bir aile ortamında yaşanan çocukluk yıllarıdır. Anasız, babasız büyüyen, anadan ya da babadan ayrı düşen, özellikle süt devresini bakımevlerinde geçiren çocukların ruhî gelişimlerinde gerilik görülmüştür.²⁹¹

Ülkemizde kimsesiz çocuklar, sevgi açlığı çeken ama bunu dile getiremeyen, insan haklarından en çok yararlanması gerekirken en az pay alan çocuklardır. Anne ya da onun yerini tutan sevecen bir bakıcıdan yoksundur. İki yaşına geldiği halde yürüyemeyen, konuşamayan, gülmesini bilmeyen, devletin koruması altında olan, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişme bozuklukları gösteren çocuklardır. “Öksüz niye güler? Yanılır da güler” deyimi kimsesiz çocukların durumunu çok iyi anlatır.²⁹²

Devlet bu konuda yatırımlar yapıp oldukça pahalı kurumlar açmaktadır. Aile ortamından uzak yetişen kimsesiz çocuklar yanlış eğitim ve yaklaşım sonucu topluma faydalı değil, yük olan, suça yatkın insanlar olarak yetişmektedir.²⁹³ Çözüm, bugün birçok gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bakım müesseselerinde yetişmek yerine, aile ortamında yetişmesini sağlamak için koruyucu aileler bulmaktır.²⁹⁴ Birçok kalkınmış ülkede çocuklar ücret karşılığında ailelerin yanına yerleştirilmektedir. Hatta kimsesiz çocukları barındıran,

²⁸⁸ Tirmizî, ^{ve Sıla} Birr 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 7.

²⁸⁹ Buhârî, Talak 25, Edeb 24; Müslim, Zühd 42; Ebû Dâvûd, Edeb 131; Mâlik, Muvatta', Şa'r 5; İbr. Hanbel, Müsned, II, 375, V, 333.

²⁹⁰ Canan, ^{ve} Peygamberi: an Sünnetinde Terbiye, s. 85.

²⁹¹ Yörükoğlu, a.g.e., s. 51; Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, s. 85.

²⁹² Yörükoğlu, a.g.e., s.192.

²⁹³ A.g.e., s. 193.

²⁹⁴ A.g.e., s. 195.

terbiye eden “koruyucu aile” adı altında yeni bir meslek gelişmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda kurumlarda bakılan çocuk sayısında düşme görülmüştür.²⁹⁵

Ülkemizdeki korunmaya muhtaç çocukların önemli bir kısmı annesi ya da babası olan, ya da bir yakını, akrabası olan çocuklardır. İslamî öğretilerden uzaklaşılması, maddî imkansızlık ve devlet daha iyi bakar anlayışıyla kurumlara verilen bu çocuklar, en yoksul ailelerin çocuklarından bile daha kötü şartlar altında yetişmektedirler. Kurum yerine aile ortamında büyütülebilirler çocuk ve toplum açısından daha olumlu sonuçlar ortaya çıkabileceğine, kurumlara yapılan maddî yatırımlar ailelere verilebilse, daha verimli olacağına inanılmaktadır.²⁹⁶

İslam tarihinde Hz. Ömer devrinde mükemmel bir şekilde tatbikatına rastlanan çocuklu ailelere devlet yardımını günümüzde de ciddi olarak gündeme getirmek gerekir. Hilâfetinin başlangıcında memeden ayrıldıktan sonra çocuklara nafaka bağlayan Hz. Ömer, kadınların nafaka alabilmek için çocuklarını iki yıl dolmadan süttten kestiklerini görünce uygulamayı genişletir ve doğumdan itibaren bülüğ çağına kadar her doğan çocuğa ayda 100 dirhemlik bir maaş bağlar.²⁹⁷ O devirde bir memurun günlük ücretinin 2 dirhem olduğu²⁹⁸ dikkate alınacak olursa ailelere yapılan yardımın, günümüzde memurlara verilen göstermelik bir çocuk yardımı karşısında ne kadar ciddi ve onurlu olduğu anlaşılır. Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin bir çoğunun devletten aldıkları çocuk yardımları ile geçindiklerini ifade etmeleri bu konuda ülkemizde ciddi düzenlemelerin yapılması gerektiğini göstermektedir. Yapılacak yeni düzenlemelerle çocukların sıcak ve sevgi dolu aile ortamı içinde sağlıklı bir ruhî gelişim göstermeleri sağlanacak ve günümüzde problem haline gelen kimsesiz çocuklar ve bakımevleri konusuna da çözüm olabilecektir.

Netice olarak, evladına karşı görev ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getiren, geleceğin annesini yetiştirmedeki modellik görevini sevecen bir tutum içerisinde tamamlayan anne, İslam’ın hedefi, selamet yurdu ve Allah tarafından lutfedilecek ikramın en büyüğü olan cennetle müjdelendir. Öldükten sonra insanların amelleri kesildiği ve amel

²⁹⁵ Canan, İbrahim, İslamda Çocuk Hakları, İstanbul 1981, s. 83-84.

²⁹⁶ Yörükoğlu, a.g.e., s.195.

²⁹⁷ Abdürrezzak, a.g.e., V, 311.

²⁹⁸ Kettâni, a.g.e., II, 36.

defterleri kapatıldığı halde kendisine dua edecek salih bir evlat yetiştiren annenin amel defteri kapanmaz.²⁹⁹ Bu da anne için bu dünyada yapacağı yatırımların en güzeli olan ahiret yatırımıdır.

Evladına karşı görev ve sorumluluklarını ihmal edip hakkıyla yerine getirmeyen anne ise hem kendine hem de evladına dünyayı zindan eder. Böyle bir annenin evladından şikayet etmeye ondan ihsan ve itaat beklemeye hakkı da yoktur.

²⁹⁹ Müslim, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 14; Nesâî, Vesâyâ 8; İbn Hanbel, Müsned, II, 316, 350.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMDA ANNEYE KARŞI TUTUMDAKİ TEMEL PRENSİPLER

İnsanı zayıf ve güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet, kuvvetin ardından da zayıflık ve ihtiyarlık veren Allah,¹ kime uzun ömür verirse onun yaratılışını tersine çevirir.² İlahî kanun gereği, doğan her yavru anne kucağında şefkatle büyür, bedenen ve ruhen gelişir. Başkalarının yardımına ihtiyaç hissetmeden yaşamını sürdürür. Zamanla ömrün en güç ve en rezil bölümüne ulaştırılır.³ Başlangıçta olduğu gibi başkalarının yardım, ilgi ve şefkatlerine muhtaç olur.

Allah'ın gönüllerine verdiği ilahî sevgi ve merhamet sebebiyle yavrularını bağrına basan; bin bir türlü zahmet ve sıkıntı ile büyütüp besleyen; eğiten; özünü verip kabul halinde başkalarının bakımına muhtaç hale gelen annenin, artık evlatlarının merhametine sığınmaktan başka çaresi yoktur.

Bütün insanlar bir tek insanın organları gibi⁴ kimilerine anne-baba, kimilerine çocuktur. Sevgi verasetle kazanılır,⁵ ilkesi gereği, çocuklarına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren anneler, kendi ana-babalarına karşı örnek davranışlarıyla çocuklarına örnek olurken, kendilerine saygı ve hizmeti görev bilecek evlatlara sahip olacaktır.

İnsanın yeryüzündeki varlık sebebi olan annelere karşı tavır ve tutumunu üç başlık altında inceledik.

A- Anneye iyilik ve ihsan

B- Anneye itaat

C- Anneye sevgi ve saygı

¹ Rûm (30) 54.

² Yâsîn (36) 68.

³ Nahl (16) 70.

⁴ Müslim, Birr ve Sıla 17.

⁵ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 118; Hâkimî, a.g.e., IV, 164.

A- ANNEYE İYİLİK VE İHSAN

Yoktan var eden,⁶ bütün kainatı ve nimetleri insanın hizmetine sunan⁷ Allah, “Rabbin yalnız kendisine ibadet etmenizi ve ana-babaya ihsanda bulunmanızı emretti.”⁸ buyurarak, insanlara, “Bana ve ana-babana şükret.”⁹ diye emreder.

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükretmez.”¹⁰ prensibini koyan Rasulullah’ın hayatında anne-babaya teşekkürün, iyilik ve ihsanın, şekil ve âdâbını en güzel bir şekilde görmek; faziletini ve mükafatını idrak etmek mümkündür. Biz tezimizin konusu itibariyle ağırlığı anneyle ilgili olan kısma vereceğiz.

1. İyilik ve İhsanın Fazileti

“Biz insana ana-babasına iyilik etmesini emrettik.”¹¹ buyuran Allahu Teala, “Kim zerre miktarı hayır (iyilik) yapmışsa onun karşılığını görür.”¹² ayetiyle insanı müjdeler. Zerre miktarı¹³ hayır ve iyiliğin mükafatını veren Allah, bu iyilik, ihsan ve ikram, itaat ve ihtiram onu dünyaya getiren,¹⁴ emziren¹⁵ ana gibi değerli bir varlığa karşı yapıldığında verilecek mükafatın haddi hesabı düşünülemez.

Rasulullah (s.a.v) “Amellerin hangisi Allah’a daha sevgilidir?” diye soran Abdullah b. Mesud’a ;

-“Vaktinde kılınan namazdır”

- Sonra hangisi?

- “Ana-babaya iyilik etmektir”

- Sonra hangisi?

⁶ En’âm (6) 101; Fâtır (35) 1.

⁷ Bakara (2) 29; İbrahim (14) 32-34; Nahl (16) 8, 10, 12; İsrâ (17) 70; Hac (22) 65; Mülk (67) 15.

⁸ İsrâ (17) 23.

⁹ Lokman (31) 14.

¹⁰ Tirmizî, Birr 35; Ebû Dâvûd, Edeb 12; İbn Hanbel, Müsned II, 258, 303, 388, III, 32, 74.

¹¹ Ankebût (29) 8; Ahkâf (46) 15; Bakara (2) 83

¹² Zilzâl (99) 7.

¹³ İbn Abbas: “Elini yere koyup kaldırdığında, ona yapışan her toz bir zerredir” der. er-Râzî, a.g.e., XXXI, 61.

¹⁴ Ahkâf (46) 15.

¹⁵ Bakara (2) 233.

- "Allah yolunda cihad etmendur."16 cevabını verir.

Hicret ve cihada katılmak isteyen sahabilere Rasulullah'ın "Onlara hizmet etmek suretiyle cihad et."17 "Ana-babana dön ve onlara güzel sohbetle bulun."18 şeklinde tavsiyede bulunması, ana-babaya iyilik ve hizmetin, fazilet ve derece sıralamasında namazdan sonra geldiği, cihaddan daha efdal olduğunu göstermektedir.19

Cumhur'a göre, müslüman olmaları şartıyla anne ve babanın veya ikisinden birinin izni olmaksızın cihad etmek haramdır. Zira onlara hizmet farz-ı ayn, cihad ise farz-ı kifayedir.20 Ana-baba rızası ile hicret ve cihad arasındaki tercih sırası, olaylara ve durumun ciddiyetine bağlıdır.

"Allah'ın rızası, ana-babanın rızasındadır. Allah'ın gadabı, ana-babanın öfkesindedir."21 buyuran Hz. Peygamber "İyilik cennete götürür."22 ve "Ancak iyilik ömrü uzatır.",23 "Kişi ömrünün uzamasından ve rızkının çoğalmasından hoşlanırsa, ana-babasına iyilik yapsın.",24 "Ana-babasına iyilik eden kimse için Cennet vardır. Allah onun ömrünü artırır."25 şeklindeki hadislerinde, ana-babaya iyiliğin, ömrün uzamasına, rızkın bollaşıp artmasına ve Cennete girmeye vesile olduğunu belirtmektedir. Ancak hadis-: şeriflerde belirtilen ömrün uzaması; rızkın genişleyip çoğalmasını kemiyet olarak değil keyfiyet olarak değerlendirmek gerekir.

İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in "Bir müslümanın müslüman ana-babası olsa ve onları memnun etse Allah cennetten onun için iki kapı açar. Eğer birini razı etse bir kapı açar. Onlardan birini öfkelendirse, o razı oluncaya kadar Allah ondan razı olmaz."

16 Buhârî, Mevâkîtu's-Salat 5, Cihad 1, Edeb 1; Müslim, İman 137-140; Ebû Dâvûd, Edeb 160; Tirmizî, Salat 13; Birr 1; Nesâî, Mevâkît 51; İbn Hanbel, Müsned, I, 181, 186, V, 368.

17 Buhârî, Edeb 3, Cihad 138; Müslim, Birr 5; Ebû Dâvûd, Cihad 31; Nesâî, Cihad 5; İbn Hanbel, Müsned, III, 165.

18 Müslim, Birr 6; Tirmizî, Cihad 2.

19 en-Nevevî, a.g.e., XVI, 104.

20 İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VI, 481.

21 Tirmizî, Birr 3; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 42; Hâkim, a.g.e., IV, 151.

22 Buhârî, Edeb 69.

23 Tirmizî, Kader 6; İbn Mâce, Mukaddime 10, Fiten 22; İbn Hanbel, Müsned, III, 506.

24 İbn Hanbel, Müsned, III, 502, V, 277, 280, 282.

25 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 87; Hâkim, a.g.e., IV, 154.

“Ana-babası evladına zulmetseler de böyle midir?” diye sorulunca “Evet, zulüm de etseler böyledir.”²⁶ buyurduğu rivayet edilir.

Rasulullah (s.a.v)’a bir adam gelir, “Büyük bir günah işledim, tevbesi var mıdır?” diye sorar. Rasulullah “-Annen var mı?” diye sorar. Adam “-Yok” der. Rasulullah “-Teyzen var mı?” diye sorar. “-Evet” der. “-Haydi git. Ona ihsan ve ikramda bulun.” buyurur.²⁷ İslamda teyze anne yerine kaim olduğundan,²⁸ onlara yapılacak iyilik, ihsan ve ikram günahlara kefarettir.

“Üç nefes” hadisinde sığındıkları mağaranın ağzını kapatan kayadan kurtulmak için yaptıkları salih amellerle dua edenlerden birinin duası şöyle idi: “Allahım benim yaşlı anne ve babam ve küçük çocuklarım vardı. Onlara ben bakıyordum. Her akşam eve geldiğimde sütü sağıyor, önce anne-babama içiriyor sonra çocuklarıma veriyordum. Bir akşam eve geç geldim, onlar uyumuşlardı. Sütü sağdım, yanlarına götürdüm fakat uyandırmaya kıyamadım. Çocuklarım ayaklarının altında dolaşıyor ve ağlıyorlardı. Bense anne-babamdan önce onları doyurmayı uygun bulmadım. Bu hal fecre kadar devam etti. Sonunda uyandılar, sütlerini içirdim, sonra da çocuklarım içti. Bunları senin rızan için yaptığımı biliyorsun, bizleri bu sıkıntıdan kurtar dedi ve kaya gökyüzü görünecek kadar yerinden oynadı...”²⁹ Yaşlı ana-babasına hürmette kusur etmemek, onların ihtiyaçlarını kendisinin ve çocuklarının ihtiyaçlarına takdim etmek duaların kabulüne sebep olur.

Hız. Peygamber “...Ana-babanın evladına yaptığı dua müstecabtır.”³⁰ buyurarak, evladı ana-babanın hayır duasını kazanmada gayrete teşvik eder. Tarihe mal olmuş insanların hayatları incelendiğinde arkalarında onlara hayırla dua eden bir ananın olduğu görülür.

2. İyilik ve İhsanın Şekli ve Âdâbı

Ana-baba kişiye Allah’tan sonra en çok iyiliği dokunan kimseler olarak, evlatları üzerinde pek çok haklara sahiptir. Bu hakların aynıyle ödenmesi mümkün değildir. Hız.

²⁶ A.g.e., I, 50; Abdürrezzak, a.g.e., XI, 135 (Buhârî İbn Abbas’tan mevsuf olarak rivayet eder.)

²⁷ İbn Hanbel, Müsned, III, 14; Hâkim, a.g.e., IV, 155.

²⁸ Buhârî, Sulh 6, Megâzi 43; Tirmizî, Birr 6; Ebû Dâvûd, Talak 35; Dârimî, Sünen, Ferâiz 38.

²⁹ Buhârî, Edeb 5, Büyü 98; Müslim, Zikr ve Dua 100.

Peygamber: “Evlad babasını köle olarak bulsa ve satın alıp azad etse, ancak o zaman hakkını ödemiş olabilir.” buyurmuştur.³¹

Yine bir başka hadis-i şerifte, “Bir adam annesini sırtına almış, Kabe’yi tavaf ettiriyordu. O esnada Rasulullah’ı gördü ve “-Nasıl, annemin hakkını ödeyebildim mi?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Hayır, seni karnında taşırken, bir nefes alma anındaki zahmetinin dahi hakkını ödeyemedin.” buyurdu.³²

Hız. Büreide’nin naklettiğine göre: Bir adam Hz. Peygamber’e gelerek “Ya Rasulallah! Ben annemi sırtımda çok şiddetli bir sıcakta iki fersah³³ taşıdım. Eğer o sıcakta bir parça eti yere atsaydım derhal kavrulurdu. Bu hareketimle onun şükrünü yerine getirmiş sayılır mıyım?” diye sorar. “Yaptığın hizmet ancak onun doğum anındaki meşakkatin bir bölümüne karşılık olabilir.”³⁴ buyurur.

Bu hadis-i şerifler ne kadar çalışılırsa çalışılsın ana-baba, özellikle anne hakkının ödenemeyecek kadar büyük olduğunu gösteriyor. Ancak gönülleri razı edilir ve bu yolla Allah’ın rızası kazanılırsa hakları ödenmiş olur. Râzı etmenin yollarını Allahu Teala şöyle beyan etmiştir:

“Rabbim, yalnız kendisine ibadet etmenizi ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti. Eğer onlardan biri veya her ikisi ihtiyarlık zamanlarında senin yanında kalırlarsa, sakın onlara “öf” deme, onları azarlama! Onlara güzel söz söyle. Merhametten dolayı tevazu kanatlarını ger, ve “Ey Rabbim! Onlar beni küçükken nasıl yetiştirdilerse sen de onlara öyle merhamet et.” de.”³⁵

Bu ayetlerin tefsirinde Fahreddin er-Râzî, bu ayetlerle Allah insanı, ana-babası ile ilgili beş şeyle mükellef kılmaktadır³⁶ der.

³⁰ Tirmizî, ^{ve Sıla} *Birr* 7, *Da’avât* 48; Ebû Dâvûd, *Vitr* 29; İbn Mâce, *Duâ* 11; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 258, 305, IV, 153; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 103.

³¹ Müslim, *İtk* 25; Tirmizî, *Birr* 9; Ebû Dâvûd, *Edeb* 129; İbn Mâce, *Edeb* 1; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 230, 263, 376, 445; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 61.

³² Heysemi, a.g.e., VIII, 138 (Hadisin isnadı zayıftır).

³³ Yaklaşık 8 kilometre.

³⁴ Heysemi, a.g.e., VIII, 137 (Hadisin isnadı zayıftır).

³⁵ *İsrâ* (17) 23, 24.

³⁶ er-Râzî, a.g.e., XX, 189.

1. Onlara “öf” dememek: “Öf”, kızgınlık ve hoşlanmamayı ifade eden bir kelimedir.³⁷ Sövmek, kaba ve çirkin laflar etmek manasına geldiği gibi, homurdanmak, can sıkacak şekilde davranmak anlamına da gelir.³⁸

Mücahid; “Ayet-i kerimeden maksat, onlar sen altını pisletirken, horlarken senden tiksınmedikleri gibi, ihtiyarlık sebebiyle onlarda görülen hallerden sen de tiksınme, öf demek suretiyle onların pislüğünü ifade etme anlamındadır.”³⁹ der.

er-Râzî ise, “onları üzmemek için; kızma, azarlama, hatalarını söyleme ve kusurlarını yüzlerine vurma, canlarını sıkacak fisiltıda dahi bulunma anlamına gelebileceği gibi, -kıyas-ı celî yoluyla- dövmekten men manasına da gelebilir.”⁴⁰ demiştir.

Allahu Teala evladı yukarıda kast olunan ve akla gelebilecek her türlü can sıkıcı söz ve fiilden men etmiştir. Çevresine faydalarının kesildiği, ellerinden duadan başka bir şey gelmeyen ihtiyarlık çağları, anne-babanın asıl hürmet, sevgi ve saygıya layık oldukları çağlardır. Gerçek sevgi ve saygı, menfaatlerin bittiği zaman gösterilen sevgi ve saygıdır. Menfaat ve yardımlar devam ettiği müddetçe yabancılar da hürmet eder.

2. Onları Azarlamamak: النهـر - النهر filinden, bir insanı azarlayıp def etmek, kaba söz söylemek manasına gelir.⁴¹

Allah Teala “Onlara öf deme” hitabı ile canının sıkıldığını, hoşlanmadığını belirtmesini yasaklarken; “Onları azarlama” hitabı ile evladın ebeveynine karşı: Sen konuşma, sen bilmiyorsun, öyle değil, yalan söylüyorsun, sus ... gibi ifadelerle onları yalanlaması, karşı çıkması ve onlara muhalefetini açıkça ortaya koymasını da yasaklamıştır.⁴²

3. Tatlı Söz Söylemek: Anne ve babayla konuşurken tazim ve hürmet ifade eden⁴³ kelimelerle, yumuşak ve kibarca konuşulması, is.mi ve künyeleriyle hitap edilmemesi⁴⁴ gerekir. Fahreddin er-Râzî, Atâ’dan “Onlarla konuşurken, sesi yükseltmenin, ters

³⁷ Asım Efendi, a.g.e., III, 518.

³⁸ Kurtubî, a.g.e., X, 243.

³⁹ er-Râzî, a.g.e., XX, 189.

⁴⁰ A.g.e., XX, 190.

⁴¹ Asım Efendi, a.g.e., III, 729; Kurtubî, a.g.e., X, 243.

⁴² er-Râzî, a.g.e., XX, 190.

⁴³ er-Râzî, XX, 190.

bakmanın Allahu Teala'nın "kavl-i kerim" emrine aykırı düşer." görüşünü nakleder ve ana-babaya bu şekilde hitap ve iltifattan başka, konuşurken gayri ihtiyarî de olsa jest ve mimiklerin de kontrol altına alınması gerektiğini ifade eder.⁴⁵

H.z. Peygamber ⁱⁿ "Ana-babasına öfkeli olarak bakışını doğrudan kimse onlara iyilik ve itaat etmemiş sayılır."⁴⁶ Ebû Hüreyre de bu konuda "Kişi babasını ismen çağıramaz, ondan önce oturamaz, önünde yürüyemez."⁴⁷ demiştir.

4. Onlara acımak: "Onlara acıyarak tevazu kanadını indir..."⁴⁸ emr-i ilahîsi, ana-babaya karşı alabildiğine tevazu gösterilmesi gerektiğini vurgular. Kaffal (r.h) bu ayeti iki şekilde izah etmiştir. Birincisi, kuş yavrusunu beslemek için bağına basmak istediğinde, onun üzerine kanatlarını gerer. Bu sebeple "üzerine kanatlarını germe" deyimini "güzel yetiştirme ve bakıp büyütmeden" kinaye olmuştur. Sen küçükken onların sana yaptığı gibi, şimdi sen de anne-babanı bağına bas, kol kanat ger, sahip çık, hizmet et denilmiştir. İkincisi, kuş uçmamak, yükselmek istediğinde kanatlarını kapatır. Bu açıdan, alçalma, tevazu gösterme manasında bir kinaye olmuştur. Merhamette, şefkatte ve tevazuda mübalağa etmeye delalet eder.⁴⁹

5. Ana-babaya dua etmek: "Ya Rabbi! Onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse, sen de onlara öyle merhamet et, de."⁵⁰ hitabıyla evlattan yalnız itaat ve hizmet değil, aynı zamanda dua etmesi istenmiştir. es-Sâidî'den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: Biz Rasulullah'ın yanında otururken Seleme oğullarından birisi geldi ve:

- "Ya Rasulallah, öldükten sonra anne ve babama yapabileceğim bir iyilik var mı? Yapayım, dedi." H.z. Peygamber:

⁴⁴ Kurtubî, a.g.e., X, 243.

⁴⁵ er-Râzî, a.g.e., XX, 190.

⁴⁶ Heysemî, a.g.e., VIII, 147. (Hadisin isnadındaki Sâlih b. Musa metruktur.)

⁴⁷ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 99, 120; Abdürrezzak, a.g.e., XI, 138.

⁴⁸ İsrâ (17) 24.

⁴⁹ er-Râzî, a.g.e., XX, 191.

⁵⁰ İsrâ (17) 24.

- “Evet, onlara dua etmen ve Allah’tan af ve mağfiret dilemen, varsa anlaşmalarını yerine getirmen, onların sıla ettiği kimseleri ziyaret edip, dostlarına ikramda bulunmandır.” buyurdu.⁵¹

İnsanı büyütüp yetiştiren, terbiye edip ahlâken olgunlaştıran ana-babaya, hayatta oldukları müddetçe sıhhat ve selametleri için, vefatlarından sonra da af ve merhametleri için, Allah’a yalvarmak emredilmiştir. Müslümanların Allah’a dua ederken yalnız kendi nefisleri için değil, ana-babaları, hatta diğer mü’minler için dua etmeleri duanın âdâbından ve kabul şartlarından. Beş vakit namazın ardından duâ ederken; “Ey Rabbimiz, kıyamette hesap görülmeyen başladığı zaman beni, anne ve babamı ve mü’minleri bağışla.”⁵² ayetini dua niyetiyle okursa yukarıda zikredilen ayetin belirttiği şekilde anne-baba için dua edilmiş olur.⁵³

Anne-babaya dua etme görevinin asgarisi, Süfyan’a sorulmuş, o da: “Allahu Teala’nın “Ey iman edenler! Peygambere salat-u selam getirin.”⁵⁴ emrine, alimlerin namazdaki tahiyatlarında okunan salat-u selamların, bu emri yerine getirmede yeterli sayılacağını kabul etmeleri ve yine “Allah’ı sayılı günlerde zikredin.”⁵⁵ emri hususunda, namazların ardı sıra okunan teşrik tekbirlerinin yeterli olacağını kabul etmeleri gibi, insanın ana-babasına namazlardaki tahiyatların sonunda yapacağı duaların yeterli olacağını umarız.”⁵⁶ demiştir.

Kur’ân-ı Kerim evladı, anne-babasının maddî ihtiyaçlarını teminde de sorumlu tutar.⁵⁷ Evladın bu mesuliyeti, ister vacib nevinden olsun, isterse nafîle her çeşit harcamalarında öncelikle anne-babasını düşünmeyi gerektirir. Vasiyetle ilgili ayette⁵⁸ de vasiyet yapılacak ilk kalemi ana-baba teşkil eder.

Hz. Peygamber Mekke’ye gelerek “kıtlık geçirmekte oldukları ve hayvanlarının telef olduğunu” söyleyen süt annesi Halime Hatun’a, kırk koyun ile binmeleri ve yüklerini

⁵¹ Ebû Dâvûd, Edeb 129; İbn Mâce, Edeb 2; Buhârî, el-Edebü’l-Müfred, I, 109; Hâkim, a.g. e., IV, 155.

⁵² İbrahim (14) 14.

⁵³ Cemal, İbn Süleyman, Hâşiyetü’l-Cemel Ale’l-Celâleyn, Beyrut, ts., III, 404-405.

⁵⁴ Ahzâb (33) 56.

⁵⁵ Bakara (2) 202.

⁵⁶ er-Râzî, a.g. e., XX, 192.

⁵⁷ Bakara (2) 215.

⁵⁸ Bakara (2) 180.

taşımaları için bir deve vermiştir.⁵⁹ İlk sütannesi olan Süveybe Hanım'a da Medine'den sürekli yiyecek ve giyecek göndermiş, hal ve hatırını sormuştur.⁶⁰ Hz. Peygamber'in anne mevkiindeki kadınlara karşı bu tutumu sahabelerin hayatlarına da yansımıştır. Ebû Hüreyre'nin annesine davranışı annelere nasıl muamele edileceği konusunda örnek olarak asırlardır nakledilmiştir.

Ebû Hüreyre ile annesi ayrı evlerde otururlardı. Ebû Hüreyre evden çıkınca annesine uğrar, selam verir, hatırını sorar ve ona dua ederdi. "Beni küçükken nasıl acıyarak yetiştirip terbiye ettinse, Allah da sana merhamet etsin!" derdi. Annesi de "Yaşlı halimde bana acıyarak nasıl iyilik ediyorsan, Allah da sana merhamet etsin." diye dua ile cevap verirdi.⁶¹

"İyiliği ilk başlatanın iyiliğine denk olan bir iyilik yapılmaz." darb-ı meseline göre evladın daha fazla lütuf ve ihsanda bulunması gerekir. Sevecekleri herhangi bir meşru isteği yerine getirmekten kaçınmamak,⁶² maddî ve manevî ihtiyaçlarını gidermek, hoş sohbet ve ikramla memnun etmek gerekir. Velhasıl onların gönüllerini memnun eden her türlü söz ve davranış iyilik ve ihsanın şekli ve âdâbı içine girer.

3. Anneye Öncelik Tanımak

Kur'ân-ı Kerim'de anne, baba ile birlikte zikredilmiştir.⁶³ Ancak bazı ayetlerde anne hakkında daha fazla bilgi verilmekte, çektiği zahmet ve sıkıntı dile getirilmektedir.

"...Anası onu zaaf üstüne zaaf ile taşımıştır..."⁶⁴ ayetiyle hamilelik müddeti olan dokuz ay zaaf olarak nitelendirilmektedir. Hamilelikten doğum yapana kadar annenin yükü ve zayıflığı günden güne artar. Hamile kadının takatten kesilmesi, baş dönmesi, mide bulantısı onun için bir meşakkattir.

⁵⁹ İbn Sa'd, a.g.e., I, 113.

⁶⁰ İbn Sa'd, a.g.e., I, 109; İbnü'l-Esir, a.g.e., I, 459.

⁶¹ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 64; İbn Hanbel, Müsned, IV, 409, 429, 430.

⁶² Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 60. (Buhârî Uve'nin sözünü nakleder.)

⁶³ İsrâ (17) 23; Lokman (31) 14; Ahkâf (46) 15.

⁶⁴ Lokman (31) 14.

“...Onu zahmetle doğurdu...”⁶⁵ doğum ve doğum anında çekilen acı ve ızdırap bir meşakkattir.

“... Sütten ayrılması iki yıl içerisinde olur...”⁶⁶ Annenin iki yıla yakın fasılasız çocuğunu emzirmesi, bu süre içerisinde kendi yaşamına, gıdasına sırf çocuğunun süt emmesi sebebiyle itina göstermesi onun için bir meşakkattir. Bu zorluklar sebebiyle annenin hakkı, babanın hakkından daha büyüktür.

Rasulullah (s.a.v), “Kime iyilik edeyim?” diye soran bir zata “- Annene, annene, annene, sonra babana, sonra diğer akrabalarına”⁶⁷ buyurmuştur.

Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayette Rasulullah (s.a.v)’e gelerek “- Benim güzel sohbet etmeme insanların en layık olanı kimdir?” diye soran bir sahabiye Hz. Peygamber üç kere “Annendir.” dedikten sonra “Babandır.”⁶⁸ buyurmuştur.

Bu hadisler annenin ihsan ve iyilikte babadan önce geldiğini göstermektedir. Hamilelik çilesi, doğum meşakkati ve emzirme mihneti karşılığında Hz. Peygamber anneye öncelik tanımış ve üç defa tekrar etmiştir.⁶⁹ Anneye yapılacak iyilik ve şefkat, babaya yapılandan üç misli fazla olması gerekmektedir. Anne babadan fazla olarak zahmetlere katlanmış, babanın bu üç konuda hiç bir yardımı olmamıştır.⁷⁰

Evlât anne-baba ilişkilerinde annenin yeri babaya nazaran daha farklıdır. “Bir erkek üzerinde en çok hakkı bulunan kimse annesidir.”⁷¹ denir. “Cennete giden yol anneni rızasından geçmektedir.”⁷² “Anne cennet kapılarının ortasındadır.”⁷³ Allah Rasulu cihad etmek isteyen Muaviye b. Câhime’ye “Annenin ayağına kapan, cennet oradadır.”⁷⁴ buyurmuş ve cenneti kazanmanın annenin rızasına bağlı olduğuna işaret edilmiştir.

⁶⁵ Ahkâf (46) 15.

⁶⁶ Ahkâf (46) 15.

⁶⁷ Tirmizî, Birr ve Silâ 1; Ebû Dâvûd, Edeb 129; İbn Mâce, Edeb 1; İbn Hanbel, Müsned, V, 3-5; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 44.

⁶⁸ Buhârî, Edeb 2; Müslim, Birr 4; İbn Mâce, Vesâyâ 4; İbn Hanbel, III, 327, 391.

⁶⁹ en-Nevevî, a.g.e., XVI, 102.

⁷⁰ Kurtubî, a.g.e., X, 209.

⁷¹ Heysemî, a.g.e., IV, 308-309; Münâvî, a.g.e., II, 5.

⁷² Nesâî, Cihad 6.

⁷³ İbn Mâce, Edeb 1; İbn Hanbel, Müsned, V, 198; Hâkim, a.g.e., IV, 152.

⁷⁴ Nesâî, Cihad 12; Müsned, III, 429; Hâkim, a.g.e., II, 104. (Hâkim hadisin isnadı sahihtir, der.)

B- ANNEYE İTAAT

Anneye iyilik ve ihsan bölümünde zikredilen ayet ve hadisler aynı zamanda itaati de içine alır. Anneye iyilik ve ihsana davet ettiği gibi, onların istek ve emirlerine itaati de gerektirir. Görüldüğü üzere birçok ayet ve hadiste vaad edilen mükafatlar evlatları itaate özendirmiştir. Ancak burada üzerinde durulması gereken bir husus, hangi emirlere ve hangi sınırlar dahilinde bir itaattir. Eğer itaat edilmezse evladı hangi akıbet beklemektedir.

1. İtaatin Ölçüsü

İnsanın, ana-babasından herhangi birisi ma'siyetten olmayan, mubah ve âdâbla ilgili bir şeyi yapmasını emrederlerse, itaat edip emirlerini yerine getirmesi vacip olur.⁷⁵ Anne-babanın bu emirlerine itaatsizlik Hz. Peygamber tarafından “şirkten sonra günahların en büyüğü”⁷⁶ olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu emir ve istekler İslam’ın helal ve haramları doğrultusunda olmalıdır. Aksi halde Kur’ân-ı Kerim’de “Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme Onlarla dünyada iyi geçin. Bana gelenlerin yoluna uy...”⁷⁷ buyrulmaktadır.

Yaratana isyan konusunda yaratılana itaat yoktur, prensibi gereğince bu konuda itaat edilmez. Ancak onlar müşrik de olsalar, dünya hayatında onlara karşı iyi davranma ve güzel muamele emredilmektedir. Çünkü, onların Allah’ı inkar etmeleri, çocuğu büyütüp beslerken katlandıkları sıkıntıları ortadan kaldırmaz ve bu iyiliği inkârı gerektirmez.⁷⁸

Şayet emredilen işin haramlığı şüpheli ise, Gazâlî “haram ve helal olduğu kesin olmayan şüpheli şeylerde anne-babaya itaat gerekir.”⁷⁹ der. İslam’a ilk girenlerden biri olan Sa’d b. Ebî Vakkas annesine itaat edip, çok fazla iyilik ve hürmet ederdi. Müslüman olunca annesi ona şöyle dedi: “-Bu yeni ortaya çıkan din de nedir? Allah’a yemin ederim ki ne yemek yiyeceğim, ne de bir şey içeceğim. Ya eski dinine dönersin ya da böylece ölüyorum, sana da “anne katili” derler.” Bundan sonra iki gün, bir rivayete göre yedi gün

⁷⁵ Kurtubî, a.g.e., X, 238.

⁷⁶ Buhârî, Edeb 6, İsti’zan 35; Müslim, İman 143-144; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10; Nesâî, Tahrir 3.

⁷⁷ Lokman (31) 15.

⁷⁸ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetü’t-Tefâsîr, Beyrut 1414/1993, II, 492.

⁷⁹ el-Gazâlî, a.g.e., III, 72.

yeyip içmedi. Sonunda oğlu Sa'd, annesinin yanına gelip; “-Ey anneciğim, senin yüz tane canın olsa ve bunlar teker teker çıksalar, bulunduğum hak dini yine de terk etmem. Bundan sonra ister ye, ister yeme.” dedi.⁸⁰

Bu olaydan sonra “Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Bununla beraber hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa bu hususta onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm.”⁸¹ ayeti nazil oldu.⁸²

Şirki emreden ebeveyne uyulmayacağına göre, onlarla ilişkiler hangi düzeyde olmalıdır. “Onlarla dünyada (iyilik yapmak, ziyaret etmek suretiyle)⁸³ hoş geçin.”⁸⁴ emriyle iyilik ve insani ilişkilerin gerektireceği şekilde yanlarında bulunmak, ihtiyaçlarını gidermek, hastalıklarında bakmak, vefatlarında defnetmek gibi dünyaya ait işleri yapmak tavsiye edilmektedir.⁸⁵

Ebû Bekr'in kızı Esmâ (r.a)'nın şöyle dediği rivayet olunur. “Kureyş'in Rasulullah ile Hudeybiye anlaşması yapmış olduğu dönemde henüz müşrik olan annem beni görmek için gelmişti. Bunun üzerine ben Rasulullah'a gidip “Ey Allah'ın Rasulü! Annem beni çok özlemiş, görüşmek istiyor. Ona güzel davranıp, iyilikte bulunayım mı?” dedim. Rasulullah “Evet, annene iyilikte bulun.” buyurdu.⁸⁶

Süfyan b. Uyeyne, bu olay üzerine “Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”⁸⁷ ayeti nazil olmuştur, der.⁸⁸ Gayr-i müslim de olsa, anne-babaya iyilik edip, sıla-i rahmi kesmemek, hatta hayatta oldukları

⁸⁰ Tirmizî, Tefsir 30; Müslim, Fezailü's-Sahabe 43; İbn Sa'd, a.g.e., III, 139.

⁸¹ Ankebût (29) 8.

⁸² el-Vâhidî, Esbâbü'n-Nüzûl, s.195; Kurtubî, a.g.e., XIII, 328.

⁸³ Celâlüddin, Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, Tefsîru'l-Celâleyn li'l-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul ts., II, 101.

⁸⁴ Lokman (31) 15.

⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., VI, 272-273.

⁸⁶ Buhârî, Edeb 7, Hibe 51; Müslim, Zekat 49-50; Ebû Dâvûd, Zekat 34; Müsned, VI, 344.

⁸⁷ Mümtehine (60) 8.

⁸⁸ Buhârî, Edeb 7; el-Vâhidî, a.g.e., s.241.

müddetçe, hidayet ve irşadları için dua etmek evlat için bir görev olarak nitelendirilmiştir.⁸⁹

“Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra, müşrikler için mağfiret dilemek, ne peygamberin, ne de mü’minlerin yapacağı bir iş değildir. İbrahim’in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Fakat onun, Allah’ın düşmanı olduğu, kendisine belli olunca ondan uzak durdu.”⁹⁰ ayetleriyle şirk ve küfür içinde ölen ebeveyne dua edilmesi uygun bulunmamıştır.⁹¹

Müşrik ana-babayla hayatta iken iyi geçinilmesi ve ilişkinin kesilmemesi istenirken, günümüzde İslam’ı daha rahat yaşamak, Allah’a daha fazla ibadet edebilmek, İslam’a hizmet etmek gayesiyle ana-babayla ilişkilerin kesilip, terk edilmesine bir anlam vermek oldukça zordur.

2. İtaatsizliğin Cezası

İslam dininde ana-babaya itaatsizlik, zorbalık ve asi olmaya, haklarını ifa etmemeye (عقوق) “ukûk” tabiri kullanılır.⁹² Evladın anne-babasına öfkeli bir şekilde bakması, kendini onlarla eşit tutması, onlara saygılı davranmaması bu tabirin kapsamına girer. Evladın onları kendine yakıştırmayıp, onları görmezlikten gelmesi, onlardan hoşlanmayıp sesini yükseltmesi, onları rencide edici, kalplerini kırıcı sözler söylemesi, onlara karşı isyan ve muhalefet manasını taşır.⁹³

Hadis-i şeriflerde Allah’a ibadetten sonra ana-babaya itaat emredilirken, büyük günahların başında Allah’a şirkten sonra ana-babaya asi olmak zikredilmiştir. Ashabına “Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?” diyen Hz. Peygamber, sahabîlerin “Evet, Ya Rasulallah!” demeleri üzerine “Allah’a şirk koşmak, ana-babaya isyan ve ezâ etmektir.”⁹⁴ buyurmuştur.

⁸⁹ er-Râzî, a.g.e., XX, 191.

⁹⁰ Tevbe (9) 113-114.

⁹¹ er-Râzî, a.g.e., XX, 191; el-Vâhîd, o.g.e., s. 150 - 152.

⁹² İbnü’l-Esir, en-Nihâye, III, 277.

⁹³ Ulvan, Abdullah Nasih, İslam’da Aile Eğitimi, (çev: Celal Yıldırım), Konya, ts., I, 419.

⁹⁴ Buhârî, Edeb 6, İsti’zân 35, İman 16, İstitâbe 1, Diyet 2, Şehâdet 10; Müslim, İman 143-144; Tirmizî, Birr 4, Büyü’ 3, Şehâdât 3, Tefsir 4; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10; Nesâî, Tahrim 3, Kasâme 49; Dârimî, Sünen, Diyet 9; İbn Hanbel, Müsned, II, 201, 203.

Hiz. Peygamberin “Allah size analara itaatsizlik etmeyi...haram kıldı.”⁹⁵ buyurmasıyla anneye karşı gelme haram olarak değerlendirilmiştir.

Geçmiş ümmetlere ait zikredilen bir hâdisede Cüreyc ibadet ediyorken annesi gelir ve onunla konuşmak ister. Cüreyc namazını annesine tercih eder ve ibadetine ara vermez. Annesi “O benim oğlumdur, kendisiyle konuştum fakat o benimle konuşmayı kabul etmedi. Allahım! Ona fahişeleri göstermedikçe canını alma!” diye beddua eder. Annesinin duası kabul olur ve Cüreyc fahişelerin iftirasına maruz kalır. Çocuğun dile gelmesi ile bu iftiradan kurtulur.⁹⁶ Ulema; “Bu durum Cüreyc’in annesine cevap vermesinin daha doğru olduğuna delildir. Çünkü kıldığı namaz nafîle, anneye itaat ederek cevap vermesi vacib idi. Anneye asi olmak ise haramdır.”⁹⁷ der.

Allah’a yapılan ibadete ara vermemek gibi oldukça meşru görünen bir sebeple cevap vermeyen Cüreyc’in, annesinin duasıyla böyle bir cezaya çarptırılması, günümüzde sudan sebeplerle annelerine asi olan evlatlar için bir örnektir.

Anneye asi olan kişinin Allah korusun, imansız gitmesinden korkulur. Bu konuda Enes b. Mâlik’ten gelen bir rivayete göre, Alkame adındaki bir genç bir ara hastalandı ve durumu iyice ağırlaştı. Yanındakilerden biri öleceğini zannederek “Lâ ilâhe illâllâh” diye telkinde bulunduysa da Alkame’nin dili bir türlü bunu söylemeye dönmedi. Durum Hiz. Peygamber’e arz edilince “Alkame’nin ana-babası hayatta mıdır?” diye sordu. Yaşlı bir annesi olduğu söylenince, kadını çağırıp oğlunun durumunu sordu. Kadıncağız oğlunun namaz kılıp, oruç tuttuğunu ve sayısız tasaddukta bulunduğunu söyleyince Hiz. Peygamber oğlu ile arasının nasıl olduğunu sordu. Kadın “Eşini bana tercih ediyor, ona itaat edip beni dinlemiyor. Bu yüzden ona karşı öfkeliyim...” deyince Hiz. Peygamber “Annesi öfkelenmiş bu yüzden dili bağlanmıştı. Oğlundan razı olmadıkça ne namazının ne de sadakasının kendisine bir fayda sağlamayacağını” buyurdu. Annesi oğlundan razı olduğunu söyleyince Alkame kelime-i şahadet getirdi...Daha sonra Hiz. Peygamber ashabına “Kim eşini annesine tercih ederse, Allah’ın laneti onun üzerinedir. Ne tevbesi ne

⁹⁵ Buhârî, Rikâk 22, İ’tisâm 3, İstikrâz 19, Edeb 6; Müslim, Akdiyye 12, 14; Dârimî, Sünen, Rikâk 38, İbn Hanbel, Müsned, IV, 246, 251, 254, 255.

⁹⁶ Buhârî, el-Amel fi’s-Salat 7, el-Mezâlim ve’l-Gadab 35, Enbiya 48; Müslim, Birr ve Sıla 7, 8; İbn Hanbel, Müsned, I, 31, II, 307-308.

⁹⁷ en-Nevevî, a.g.e., XVI, 105.

de sadakası kabul olunur.” buyurdu.⁹⁸ Ancak bu hadis-i şerif eşin kayın valide karşısında ezilmesi ve hiç bir hak sahibi olamaması anlamına gelmez. Çünkü İslam’da eşin de annenin de hak ve sorumlulukları dengelenmiştir.

Hz. Peygamber “Ana-babasına asi olan kimse... cennete giremez.”⁹⁹ “...Allah ana-babasına asi olana cenneti haram kılmıştır.”¹⁰⁰ “Allah, ana-babasına asi olanın... yüzüne kıyamet günü bakmaz ve onunla konuşmaz.”¹⁰¹ buyurmuştur.

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber: “-Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün! Burnu yere sürtülsün!” buyurdu. “Kimin Ya Rasulallah?” diye sorulduğunda, “İhtiyarlığı anında annesi ya da babasından birine yahut ikisine de yetişip, onlar sebebiyle cennete giremeyip¹⁰² cehenneme girenin.”¹⁰³ buyurdu.

en-Nevevî; “Ana-babaya yaşlılıklarında nafakalarını vermek ve hizmetlerinde bulunmak gibi ameller, cennete girmeye sebeptir. Bu hususta kusur eden, o nimete nail olamayacaktır, “burnu yere sürtülsün” tabirinin manası da budur.”¹⁰⁴ der.

Yine Hz. Peygamber’in “Allah dilediği bütün günahları(n cezasını) kıyamet gününe kadar geciktirir. Fakat ana-babaya isyanın günahını geciktirmez. Onun cezasını kişi hayatta iken verir.”¹⁰⁵ buyurduğu rivayet edilir.

Ana-babaya sövmeyi büyük günahların en büyüğü olarak¹⁰⁶ zikreden Hz. Peygamber ana-babanın sövülmesine sebep olmayı, bizzat kişinin sövmesi gibi değerlendirmiş¹⁰⁷ ve “Allah, ana-babasına söven kimseye lanet eder...”¹⁰⁸ “...Ana-babasına lanet eden kimseye Allah lanet eder...”¹⁰⁹ buyurmuştur.

⁹⁸ es-Semerkandî, Ebu'l-Leyl Nasr b. Muhammed b. İbrahim, Tenbihü'l-Göçlîn, 1325, s. 44-45; (Hadisin muhtasar bir şekilde rivayeti için bkz. el-Menzil, et-Terğîb ve't-Terhîb, III, 331-332.).

⁹⁹ Nesâî, Zekat 69, Eşribe 46; Abdürrezzak, a.g.e., XI, 136.

¹⁰⁰ İbn Hanbel, Müsned, II, 69, 128, 134, III, 28, 44, VI, 44.

¹⁰¹ Nesâî, Zekat 69; Dârimî, Sünen, Eşribe 5.

¹⁰² Müslim, Birr ve Sıla ; İbn Hanbel, Müsned, II, 346.

¹⁰³ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 86.

¹⁰⁴ en-Nevevî, a.g.e., XVI, 109.

¹⁰⁵ Hâkim, a.g.e., IV, 156.

¹⁰⁶ Buhârî, Edeb 4; Müslim, İman 143 - 144. ve Sıla

¹⁰⁷ Buhârî, Edeb 4; Müslim, İman 146; Tirmizî, Birr 4; Ebû Dâvûd, Edeb 129; İbn Hanbel, Müsned, II, 164, 195, 216.

¹⁰⁸ Müslim, Edâhî 43; Nesâî, Dahâyâ 34.

¹⁰⁹ Müslim, Edâhî 43; Nesâî, Dahâyâ 34; İbn Hanbel, Müsned, I, 107, 117, 122, 309, 317; Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 75.

İbn Ömer de “ana-babanın ağlatılması ukûk kapsamına girer ve büyük günahlardandır.”¹¹⁰ der. Bütün bu rivayetler anneye asi olmak ve itaatsizlik etmenin büyük günahlardan biri olduğunu gösterir.

C- ANNEYE SEVGİ VE SAYGI

Anneye iyilik, ihsan ve itaat konusunda nakledilen ayet ve hadislerde aynı zamanda anneye sevgi ve saygı ısrarla vurgulanmaktadır. Bu emir ve tavsiyelerin doğrultusunda anneye karşı sevgi ve saygının en güzel örneklerini Hz. Peygamberin hayatında görmek mümkündür.

İslam’ın emir ve yasaklarını hayatında tatbik ederek müslümanlara örnek olan Hz. Peygamber doğmadan önce babasını,¹¹¹ altı yaşında da annesi Amine Hatun’u¹¹² kaybetmiştir. Kendisine işkence eden, savaş açan insanlara “Ben alemlere rahmet olarak gönderildim.”¹¹³ buyurarak müşfik ve merhametli davranan Hz. Peygamber’in, şayet yaşamış olsaydı annesine karşı ne kadar içten bir sevgi ve saygı göstereceğini anne konumundaki hanımlara karşı olan tutumlarına bakarak tespit etmek zor değildir.

“Ben annemin rüyasına mazhar olmuşum.”¹¹⁴ diyerek annesini taltif eden Hz. Peygamber Hudeybiye Anlaşması sonrası Mekke’ye giderken annesini kaybettiği Ebva’ya uğramış ve Allah’tan aldığı izin üzerine¹¹⁵ annesinin kabrini ziyaret etmişti. Ziyaret esnasında kabri eliyle düzeltti ve ağladı. Hz. Peygamberin ağladığını gören sahabiler de ağladılar ve niçin ağladığını sordular. Hz. Peygamber onlara “Annemin benim hakkımdaki şefkat ve merhametini hatırladım da ağladım.” cevabını verdi.¹¹⁶

Hız. Peygamberin ilk süt annesi olan Süveybe Hanım, yanına geldikçe ona saygı gösterir ve ikramda bulunurdu. Ebû Leheb’in cariyesi olan Süveybe Hanım’ı satın alarak âzâd etmek istemiş, fakat Ebû Leheb bu teklifi kabul etmemişti. Hız. Peygamber’in Medine’ye hicretinden sonra âzâd edilen Süveybe Hanım’a, Hız. Peygamber Medine’den

¹¹⁰ Buhârî, el-Edebü’l-Müfred, I, 52, 103.

¹¹¹ İbn Sa’d, a.g.e., I, 99.

¹¹² a.g.e., I, 116; İbn Hişâm, a.g.e., I, 117; Abdülbâkî, a.g.e., s. 25.

¹¹³ Enbiyâ (21) 107.

¹¹⁴ ez-Zebidî, Zeynü’d-Dîn Ahmed b. Abdî’l-Lâtif, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, (çev: Kamil Miras), Ankara 1974, VI, 18; İbn Hişâm, a.g.e., s. 175.

¹¹⁵ Müslim, Cenâiz 105.

sürekli erzak gönderir ve hal-hatırını sorardı. Ölünceye kadar bu ilgisini devam ettiren Hz. Peygamber'in onun ölüm haberini aldıktan sonra bir yakını olup olmadığını araştırdığı¹¹⁷ rivayet edilmektedir.

Hz. Peygamber dört yaşına kadar yanında kaldığı süt annesi Halime Hatun'a "Anneciğim! Anneciğim!" diye hürmet ve muhabbet gösterir,¹¹⁸ sırtından ridasını çıkarıp yere sererek onu üzerine oturtur,¹¹⁹ ihtiyacı olup olmadığını sorardı.

Süt annesi Halime Hatun'un şahsına gösterdiği lütuf ve ihsanı, sevgi ve saygıyı onun mensup olduğu Benu Sa'd b. Bekr kabilesine de göstermiştir. Hevâzin seferinden sonra esirler arasında bu kabileden birçok çocuk ve kadın da vardı. Bu kabileden bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelerek, kendisinin çocukluk dönemini aralarında geçirdiğini, esirler arasında süt hala ve teyzelerinin bulunduğunu hatırlatarak, bağışlanmayı umduklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber de anne mevkiindeki hanımları anarak yakınlıklarını dile getirmeye çalışan bu insanları dinlemiş, kendi ve Abdülmuttalip oğullarının hissesine düşen esirleri serbest bırakmıştı. Bunun üzerine ashab da onun tavsiyesine uyarak esirleri serbest bırakmışlardı.¹²⁰

Hz. Peygamber, uzun süre kendisine hizmet eden dadısı Ümmü Eymen'i çok sever ve sayardı. Ona "Sen, annemden sonra annemsin!"¹²¹ derdi. Ümmü Eymen'in cariyeye statüsünde yetişmiş bir kadın olduğu dikkate alınırsa, Hz. Peygamber'in onu annesi kadar sevdiğini, onun kendisine ve kendisini ona annesi kadar yakın hissettiğini belirtmesi oldukça manidardır. Cahiliye devri Araplarının, cariyeleri her çeşit insanî ve tabîî haklardan mahrum ettikleri bir ortamda Hz. Peygamber Ümmü Eymen'i anne mevkiine yükseltmektedir.¹²²

Hz. Peygamber'in "annem" diye sevgi ve saygı gösterdiği bir kadın da amcası Ebû Talib'in eşi Fatma Hatun'dur. Sekiz yaşından itibaren Ebû Talib'in himayesi altına

¹¹⁶ İbn Sa'd, a.g.e., I, 117.

¹¹⁷ İbn Sa'd, a.g.e., I, 109; İbnü'l-Esîr, I, 459.

¹¹⁸ İbn Sa'd, a.g.e., I, 114; Kehhâle, a.g.e., I, 290.

¹¹⁹ Ebû Dâvûd, Edeb 129.

¹²⁰ İbn Hişâm, a.g.e., IV, 131; İbn Sa'd, a.g.e., I, 114-115.

¹²¹ Halebî, Alî b. Burhâneddin, İnsânü'l-Uyûn, Mısır 1384/1964, I, 172; Abdülbâkî, a.g.e., s. 25.

¹²² Algül, Hüseyin, Hz. Peygamber'de Anne Sevgisi, U.Ü.İ.F.D., Bursa 1986, Cilt 1, sy. 1, s. 23.

giren¹²³ Hz. Peygamber'i Fatma Hatun öz oğullarından ayırmamış, şefkat göstermiş, hatta Hz. Peygamber'i himaye etmişti. Hz. Peygamber de küçükken kendisine bakıp büyüten, hizmet eden kadınlara davrandığı gibi, Fatma Hatun'a da ömrü boyunca hürmet ve saygıda kusur etmemiş, sık sık ziyaret edip, hal ve hatırını sormuştu.

Fatma Hatun öldüğünde "Annem öldü" ifadesini kullanmış, "Ebû Talib'ten sonra bu kadıncağız kadar bana iyiliği dokunan hiçbir kimse yoktur. Ahirette cennet elbiselerinden giyinmesi için gömleği ona kefen olarak verdim. Kabre alışması için de kendisiyle birlikte uzandım." buyurmuştur. Hz. Peygamber, Fatma Hatun'un vefatı karşısında gösterdiği üzüntüye hayret edenlere "-O benim annemdi! Kendi çocukları aç durur, suratlarını asarken o, önce benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi."¹²⁴ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, ashabından anneye sevgi, saygı gösterilmesini ve iyilik yapılmasını istemekle kalmamış, kendisine kısa bir süre de olsa annelik eden hanımlara gösterdiği ilgi, sevgi ve saygı ile her konuda olduğu gibi bu konuda da en güzel örneği vermiştir.

"Sevgi verasetle kazanılır."¹²⁵ ilkesi gereği sevgi ile büyütülenler, evlatlarını sevgi ile büyütürken, kendilerini yetiştiren anne-babalarına da sevgi ve saygı ile bağlanacak, onlara karşı görev ve sorumluluklarını bilip yerine getireceklerdir.

¹²³ İbn Sa'd, a.g.e., I, 119; Halebî, a.g.e., I, 172.

¹²⁴ Yâkûbî, a.g.e., II, 14.

¹²⁵ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, I, 118; Hâkim, a.g.e., IV, 164.

SONUÇ

Tarihten günümüze kız çocuğu, eş ve kendi çocuğunun annesi olarak, erkek ve toplum tarafından değer verilmeyen, hor ve hakir görülen kadın, ilahî öğretilerden aldığı ilhamla yetiştirdiği evladının nazarında melekler kadar saf ve temiz, sevgisi yüreklerde daima taze ve canlı olan kutsal bir varlıktır.

Annelik sıfatını kazanan bir kadının hedefi, kendi parçası olarak gördüğü çocuğunu hem kendi hem de toplumun istikbali için iyi yetiştirmek olmalıdır. Saliha ve görevinin bilincinde olan bir anne, evlatlarının gönüllerine yerleştirdiği ahlak kuralları ve sosyal davranış biçimleri sayesinde toplumun tamamını düzeltir ve ihya eder. Evlatlarının başarısıyla tarihe isimsiz kahramanlar olarak geçer ve evladıyla âbideleşir.

Analar vardır, dünyaya getirdiği yavrusunu hak yoluna adar. Analar vardır, toplum ve Allah huzurunda yavrusunun izah edemediği hesabıyla iki büklüm olur ve keşke daha önce ölüp de unutulup gitseydim der. Analar vardır, sessiz, belirsiz ve meçhul fakat güller, yasemenler yetiştirir. Alimler, salihler, veliler ve cengaverler gerçek bir annenin şefkat kucağında, gönül ve mana ikliminde yetişmişlerdir. Hırsızlar, ahaksızlar, toplumun başına dert olanlar da bir annenin eseridir. Aradaki fark annede gizlidir.

İşte bu yüzden kadın, annelik görev ve sorumluluklarının bilincinde yetişmeli, annelikle ilgili ciddi bir eğitim almalı ve istikbalinin aydınlatılması için çocuğuna nasıl davranması gerektiğini çok iyi bilmelidir. Toplumun bir üyesi olarak kendi kabiliyet ve yeteneklerini geliştirirken, anneliğin toplumsal özelliğini ve giderek genişleyen tüm dünyaya kucak açan bir sorumluluk olması gerektiğini de unutmamalıdır. Bu arada İslam dininin ona verdiği hakları kullanmasını da bilmelidir.

Toplumda, evin dışında herhangi bir meslek icra etmeyen, ev işi ve çocuklarıyla ilgilenen kadını tenbel ve tüketici olarak gören ve onun annelik görevini küçümseyip dudak büken anlayışların da silinmesi gerekmektedir. Şurası unutulmamalıdır ki, kadının en önemli üretkenliği anneliği ve insanlığın hizmetine sunduğu evlatlarıdır.

Günümüzde çalışmak zorunda kalan annelere annelik görevlerini hakkıyla ifa edebilmeleri için özel bir takım düzenlemelerin yapılması, annelere çocuklarının ilk

yıllarında kolaylık sağlanması, toplumun istikbali ve gelecek kuşaklar için önemli bir yatırımdır. Çalışan anneler, düzenli bir ruh sağlığının gelişiminde çok önemli sayılan çocukluğun ilk üç yılı içinde çocuklarına yokluklarını hissettirmemeli, mümkün ise işe ara vermeli ya da çalışma saatlerini azaltmalıdır. Bunlar mümkün değilse, anne çocukla birlikte olduğu süreyi çok iyi değerlendirmelidir. Çünkü annelikte önemli olan çocukla geçirilen sürenin uzunluğu değil, ilişkinin niteliği ve sürekliliğidir.

Anne meslek eğitiminden geçmiş, çocukları belli bir yaşa ulaşmış ve eşinden de destek alıyorsa çalışması önerilir. Çalışmakla mutlu olan bir kadın, ev işlerini düzene koymuşsa annelik rolünde daha başarılı olacaktır.

Sonuç olarak; toplumu doğuran, büyüten ve hayatına yön veren annedir. Toplumların düzenli olması anaların düzenli oluşuna, ilerlemesi ve gelişmesi onların eğitim, bilgi ve becerilerine bağlıdır. Toplumun ihya edip âbâd eden de ve tersine berbâd eden de yine annedir. Toplumun kurtuluşu hakikî annelerin yetişmesiyledir.

İnsanlığı sırtına yüklediği bu ağır yükü taşıyan analar için kaideler üzerine âbideler yapıldı, destanlar yazıldı. Anlatmaya kelimelerin kâfi gelmediği analar için İslam dini, abideleri arşın altına kuruverdi. İslam ile ana o kadar yükseldi ki, sadece Allah'a karşı eğilmesi gereken baş bir de ananın ayakları için eğildi. Ayağının tozu gözlere sürme kadar aziz, ayağına sürülen yüzler arş eşliğindeki başlar kadar yüce oldu.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrezzak, Ebu Bekr b. Hemmam es-San'âni (211/826), el-Musannef, Beyrut 1970.
- Abdülbaki, Mevlana, Meâlimü'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn, İstanbul 1261.
- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1162/1749), Keşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut 1351, 2. Baskı.
- Altuğ, Rüçhan, Bebeklikte ve Çocuklarda Beslenme, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1990.
- Akarsu, Bediâ, Modern Toplumda Kadın, İstanbul 1963.
- Arat, Nejla, Kadın Sorunu, Say Yayınları, İstanbul 1986.
- Arat, Reşit Rahmeti, Kutadgu Bilig, T.D.K., 1974.
- Aristoteles, Politika, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Arsel, İlhan, Kadın ve Şeriat, İstanbul 1987.
- Atar, Fahreddin, T.D.V.İ.A., İstanbul 1991.
- el-Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed (855/1451), Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Mısır 1348.
- d- Azîmâbâdî, Şemsü'l-Hakk (1273/1858), Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, Medine 1968.
- Bâbanzâde, Ahmed Naim, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi Mukaddimesi, D.İ.B., Ankara 1984.
- el-Bağdâdî, Ali el-Hatib (392/1002), el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâye, Mısır 1972.
- Beauvoir, De Simone, Kadınlığın Kaderi, (çev: Canset Unan), İstanbul 1966.
- Bebek Sağlığı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- Bebel, August, Kadın ve Sosyalizm, Ankara 1966.
- Beymur, Feriha, Genel Psikoloji, İnkılap Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul 1994.
- Bilgin, Beyza, İslam ve Çocuk, D.İ.B., Ankara 1991.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1988.
- Bodur, Said, Aile Sağlığı, T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), el-Camiu's-Sahih, İstanbul, ts.,
_____ el-Edebü'l-Müfred, Kahire 1388.
- Buscaylia, Leo, Kişilik, Tüm Yönleriyle İnsan Olma Sanatı, (çev: Nejat Ebcioğlu), 2. Baskı, İstanbul 1983.
- Canan, İbrahim, Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslamda Çocuk Hakları, Yeni Asya Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1981.
- _____, Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, Cihan Yayınları, İstanbul 1984.
- _____, İbrahim, Kur'an'da Çocuk, Cihan Y., İstanbul 1984.

Celâleyn, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed (864/1460),
Celâlüddin, Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (911/1505), Tefsîru'l-Celâleyn li'l-
Kur'âni'l-Azîm, İstanbul, ts.

Cemel, İbn Süleyman (1204/1789), Hâşiyetü'l Cemel Ale'l-Celâleyn, Beyrut, ts.

Conloer, Paul, Anelik Sanatı, Denge Yayınları, 1995.

Çağatay, Neşet, İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ank. Üni. İlahiyat Fak. Y., 2.
Baskı, Ankara 1963.

Çandarlıoğlu, Gülçin, Türk Destan Kahramanları, İstanbul 1977.

Çiftçi, Oya, Kadının Sorunu ve Türkiyede Kamu Görevlisi Olarak Çalışan Kadınlar,
Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Y., Ankara 1982.

Darga, A. Muhibbe, Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Y., İstanbul
1984.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdîrrahman (255/869), Sünen, Kahire 1966.

Deutsch, Héléne, Kadın Psikolojisi, Anelik Ruhu ve Cinsiyeti, (çev: Halis Özgü),
İstanbul 1964.

ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah (1176/1769), Hüccetullâhi'l-Bâliğa, Kahire, ts.

Dodson, Dr. Fitzhugh, Çocuk Yaşken Eğilir, (çev: Seçkin Selvi), Özgür Yayıncılık, 3.
Baskı, İstanbul 1993.

Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Aile İlmihali, İstanbul 1995.

Dural, Mustafa, "Hak" Maddesi, Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul 1971.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), Sünen, Beyrut, ts.

Ebû Zehra, Muhammed, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, Mısır 1957.

Eflatun, Devlet, İstanbul 1971.

Ekiz, Osman Nuri, Dede Korkud, İstanbul 1986.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, ts.,

Erbıyık, H. İbrahim, Sağlıklı Beslenmede Anne Sütü, İstanbul 1996.

Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul 1984.

Erhat, Arza, Mitoloji Sözlüğü, T.T.K., İstanbul 1993.

Eröz, Mehmet, Türk Ailesi, İstanbul 1977.

el-Gazâlî, Muhammed b. Muhammed (505/1111), İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (çev: Ahmed
Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1394/1975.

Gökalp, Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Y., İstanbul 1976.

_____, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, M.E.B., İstanbul 1970.

Göksel, Burhan, Çağlar Boyu Türk Kadını ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Y., Ankara
1993.

Gündüz, Yusuf, Çocuğun Başarısı Elinizdedir, Sevgi Yayınevi, 4. Baskı, İzmir 1993.

- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbüri (405/1014), Müstedrek ale's-Sahihayn, Beyrut, ts.
- e\Halebî, Alî b. Burhâneddin, İnsânü'l-Uyûn, Mısır 1384/1964.
- Harman, Ö. Faruk, Çocuk Düşürme Md., T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.
- e\Hattâbî, Hamd b. Muhammed (388/988), Me'âlimu's-Sünen, Haleb 1353/1934.
- Heseidos, Theogonia, Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Pronetheus, Ankara 1968.
- e\Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir (807/1404), Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevâid, Beyrut, ts.
- Hitti, Prof. Dr. Philip, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, (çev: Salih Tuğ), İstanbul 1980.
- e\Irâkî, Zeyneddin b. Abdirrahman (806/1403), et-Takyîd ve'l-İdâh, Beyrut 1993/1413.
- e\Isbehânî, Ebû'l-Ferec (356/967), el-Egânî, Kahire 1935-1974.
- İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), el-İstîfâb fî Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin (1252/1836), ^{Hasiyetü Reddi'l Muhtar} Red-Düreru'l-Muhtar, Mısır 1383/1966.
- _____, Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut, ts.
- İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1975.
- İbnu'l-Esîr, İzzu'd-Din Alî b. Muhammed el-Cezerî (630/1232), el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut 1965/1385.
- İbn Hacer el-Askalanî (852/1448), el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe, Mısır 1939.
- _____, el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semaniyye, Kuveyt 1393/1973.
- _____, Fethu'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî, Mısır 1959.
- İbn Hanbel, Ahmed (241/855), Müsned, Beyrut, ts.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî (354/965), el-İhsân bi-Tertîbi Sahihi İbn Hibbân, (Tertib: el-Emîr Alaaddin Ali b. Bulbân (v. 739)), Beyrut 1407/1987.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdümelik (218/833), es-Siratu'n-Nebeviyye, Beyrut ts.
- İbn İshak, Muhammed (152/768), Sîre, Konya 1981.
- İbn Kesir, İmâdu'd-Din Ebû'l-Fida İsmâîl (774/1372), Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Mısır, ts.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (275/888), Sünen, Kahire 1972.
- İbn Mansur, Said (227/842), Sünen, Hindistan 1967.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrim (711/1311), Lisanu'l-Arab, Beyrut 1388/1968.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, ts.
- İbnu'l-Esîr, Necmuddin, el-Cezerî (606/1209), en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser, Mısır 1963.

- İbnu'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid (861/1457), Fethu'l-Kadir, Bulak 1316.
- İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye (751/1350), Tuhfetu'l-Mevdûd bi Ahkâmi'l-Mevlûd, Beyrut 1409/1989.
- İnan, Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976.
- İnan, Afet, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, M.E.B., İstanbul 1982.
- Kanad, H. Fikret, Ailede Çocuk Terbiyesi, M.E.B., İstanbul 1969.
- Karaman, Hayreddin, İslamda Kadın ve Aile, Ensar Vakfı Y., İstanbul 1994.
- el-Kâsânî, Alâaddin Ebû Bekr b. Mes'ud (587/1191), Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerâi', Beyrut 1394/1974.
- Kehhale, Ömer Rıza, A'lâmu'n-Nisâ fi Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslam, Beyrut 1977.
- e|- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer (1345/1927), et-Terâtîbu'l-İdariyye, Fas, ts.
- Kırdar, Doç. Dr. Ümid, Aile Planlaması Cinsiyet Meseleleri ve Gebeliğin Önlenmesi, İstanbul 1970.
- Kitab-ı Mukaddes, İstanbul 1976.
- Köknel, Özcan, Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, Altın Kitaplar Y., İstanbul 1985.
- e|-Kubeyî, Ahmed Ubeyd, el-Ahvâlu's-Şahsiyye, Bağdad 1977.
- Kurnaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1990.
- e|-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (671/1272), el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Mısır, ts.
- Lewinsohn, Richard, Histoiree de la vie sexuelle, Paris 1957.
- e|-Makdisî, Ebû'l-Fadl b. Tahir (507/1113), Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte, Beyrut, 1984/1405.
- Mâlik b. Enes (179/795), el-Muvatta', Mısır 1371/1951.
- McDonald, D.B., "Hak" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, M.E.B., İstanbul 1964.
- e|-Merdâvî, Alâaddin Ebû'l-Hasen (855/1480), el-İnsâf, 1877/1957.
- Meriç, Prof. Dr. Nurten, Pediatride Temel Bilgiler ve Arıcı Tanı, Uludağ Üni. Basımevi, Bursa 1983.
- e|-Mevdudî, Ebû'l-A'la, İslam Nazarında Doğum Kontrolü, (çev: Ramazan Yıldız), İstanbul 1967.
- Mitcel, Juliet, Psikanaliz ve Feminizm (çev: Ayşe Kurtulmuş), İstanbul 1984.
- e|-Muttakî, Alâaddin Ali (975/1568), Kenzu'l-Ummâl, Haydarabad, 1364/1945.
- el-Münâvî, Abdürrauf (1031/1622), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağir, Beyrut 1391/1972.
- el-Münziri, Zekiyüddin Abdülazîm b. Abdilkarim (656/1258), et-Tergîb ve't-Terhib, Beyrut 1388/1968.

- Müslim, Haccâc en-Neysâbüri (261/874), el-Câmiu's-Sahîh, Beyrut 1956.
- Mütercim, Asım Efendi (1285/1820), Kamus Tercümesi, İstanbul 1305.
- en-Nesaî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb (279/892), Sünen, Beyrut, ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. (676/1277), Şerhu Sahîhi Müslim, Mısır 1924.
- Ogan, M. Raif, İslam Hukuku, İstanbul 1956.
- Okiç, M. Tayyib, İslamiyette Kadın Öğretimi, D.İ.B., Ankara 1978.
- Omran, Abdel Rahim, İslam Kültüründe Aile Planlaması, T.A.P.V., (Kitabın eki olarak), İstanbul 1996.
- Öcek, Hülya, Çocuk Sahibi Olma Bakımından Farklı Konumdaki Kadınların Benlik Algılarının Karşılaştırılması, Ank.Üni.Sos.Bil.Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.
- Ögel, Bahattin, Türk Mitolojisi, T.T.K., Ankara 1995.
- Örsan, Muharrem, Çocuk Suçlarında Aile ve Ana-Baba İlişkilerinin Rolü, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aile Yazıları III.
- Ötügen, Adnan, Türk Atasözleri, Ankara 1971.
- Özcan, Karadeniz, Roma Hukuku, Ankara 1977.
- Özgür, Sabiha ve Tuğrul, Sosyal Pediatri, Ankara 1968.
- Özsoylu, Şinasi, Pediatride Yenilikler, Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı, Ankara 1983.
- Özuğurlu, Kurban, Evlilik Raporu, İstanbul 1995.
- Özyazıcı, Alpaslan, Hücreden İnsana, İstanbul 1979.
- Pernoud, Laurence, Bir Çocuk Bekliyorum, (çev: Koray Denizyaran), İstanbul 1981.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, ^(606/1209) et-Tefsîru'l-Kebîr, Tahran, ts.
- Razon, Norma, Çalışan Anne ve Çocuğu, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul 1993.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsîr, Beyrut 1414/1993.
- es-Salih, Subhî, Hadis İlimleri ve İstilahları (çev: M. Yaşar Kandemir), D.İ.B., Ankara 1971.
- Salk, Dr. Lee, Çocuğun Duygusal Sorunları, (çev: Erzem Onur), Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul 1993.
- Savaş, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 1991.
- Saygılı, Sefa - Çankırlı, Ali, Annemi İstiyorum, İstanbul 1997.
- es-Sehâvî, Muhammed b. Abdîrrahman (902/1496), el-Mekâsîdu'l-Hasene, Beyrut 1405/1958.
- Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünne, Beyrut 1969.
- es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. İbrahim (373/984), Tenbîhü'l-Gâfilîn, Dersuade t 1325.

- es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbî'n-Nevevî, Mısır 1966.
- Şevki Dayf, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî el-Asru'l-Câhilî, Mısır, ts.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/922), Camiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Mısır 1954/1373.
- _____, Tarihu'l-Umemi ve'l-Mulûk, Beyrut 1967.
- Taşçıoğlu, Mukadder, Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Ankara 1968.
- Taşkıran, Tezer, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Ankara 1973.
- et-Tehânevî, Zafer Ahmed, Yeni Usul-i Hadis, (çev: İbrahim Canan) İzmir 1982.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, ^(219/892) el-Câmiu's-Sahîh, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987.
- Topaloğlu, Bekir, İslamda Kadın, İstanbul 1990.
- Tosun, Mebrure-Yalvaç, Kadriye, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı, T.T.K., Ankara 1975.
- Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul 1969.
- _____, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 1969.
- Tülbentçi, F. Fazıl, Türk Atasözleri ve Deyimleri, İstanbul 1977.
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara 1988.
- Türk Ceza Kanunu, Adalet Bakanlığı, Ankara 1984.
- Türk Medenî Kanunu, Ankara 1995.
- Türkçe Sözlük, T.D.K., Ankara 1989.
- Ulvan, Abdullah Nasih, İslam'da Aile Eğitimi, (çev: Celal Yıldırım), Konya, ts.
- el-Usrûşenî, Muhammed b. Mahmûd (632/1235), Ahkâmu's-Sıgâr, (çev: İbrahim Canan), Cihan Yayınevi, İstanbul 1984.
- _____, ^{Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed} el-Vâhidî (468/1076), Esbâbü'n-Nüzûl, Mısır 1387 / 1968.
- Vecdî, M. Ferid, Müslüman Kadın (çev: M. Akif Ersoy), İstanbul 1982.
- Wechselberg, Prof. Dr. Klaus - Puyn, Dr. Ulrike, Anne ve Çocuk, İstanbul 1993.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ca'fer, Tarihu'l-Ya'kûbî, Beyrut 1379/1960.
- Yalbir, Dr. İhsan, Çocuk Hastalıkları ve Tedavisi, Ankara 1983.
- Yavuz, Kerim, Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, D.İ.B., Ankara 1983.
- Yavuzer, Haluk, Ana-Baba ve Çocuk, 7. Basım, İstanbul 1993.
- _____, Çocuk Psikolojisi, 11. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- _____, Çocuk ve Suç, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

- Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, 18. Baskı, İstanbul 1993.
- _____, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, İstanbul 1992.
- e2 - Zebîdî, Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Abdi'l-Lâtif (893/1488), Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, (çev: Kamil Miras), D.İ.B., Ankara 1974.
- e1 - Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Beyrut 1403/1983.
- e2 - Zehebî, Muhammed b. Ahmed (748/1347), Mizânu'l-İ'tidal fî Nakdi'r-Ricâl, Mısır 1382/1963.
- Zevkliler, Aydın, Medenî Hukuk, Ankara 1995.
- Zeyd İbn Ali (1323/1914), Müsnedü'l-İmam-ı Zeyd, (Tahkik: Abdü'l-Vâsi' el-Vâsi'î el-Yemânî), Lübnan 1966.
- Zeydan, Corci, Medeniyet-i İslamiye Tarihi, (çev: Zeki Megamiz), İstanbul 1978
- e2-Zuhayfî, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, İstanbul 1991.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdülbaki (1122/1710), Şerhu'l-Muvatta', Mısır 1961.

MAKALELER

- Akdemir, Salih, Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın, İslamî Araştırmalar, c.V, sy. 4, Ankara 1991.
- Algül, Hüseyin, Hz. Peygamber'de Anne Sevgisi, U.Ü.İ.F.D., Bursa 1986, c. 1, sy. 1.
- Bulut, Işıl, Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aile Yazıları III.
- Donuk, Abdülkadir, Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aile Yazıları I.
- Gökçe, Birsen, Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü, Aile Yazıları, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, ts.
- Günaltay, Şemseddin, İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türklü Nikah Şekilleri, T.T.K., Ankara 1951.
- Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamber Zamanında Medine'nin Sosyal Yapısı, (çev: İ. Süreyya Sırma), İlim ve Sanat Dergisi, İstanbul 1986, sayı 5.
- Kırbaçoğlu, Hayri, Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. İslami Araştırmalar, Ankara 1991, c. 5, sayı: 4 .
- Öcek, Hülya, Çocuk Sahibi Olma Bakımından Farklı Konumdaki Kadınlar, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Ankara 1994, c. 2., sy. 1.
- Özsoylu, Şinasi, Anne Sütünün Üstünlükleri, Katkıpediatri Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara 1987, VIII, sayı: 1.